

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KUR'ÂN'I KERİM'DE TAKDİM-TEHİR
VE ANLAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

Ahmet Tekin

Diyarbakır 2013

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Programı

Yüksek Lisans Tezi

**KUR'ÂN'I KERİM'DE TAKDİM-TEHİR
VE ANLAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

Hazırlayan

Ahmet Tekin

Danışman

Doç.Dr. İsmail Aydın

Diyarbakır 2013

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ	1
I. Çalışmanın Konusu ve Amacı	1
II. Yararlanılan Kaynaklar	1
III. DİL VE BELAGAT AÇISINDAN TAKDİM-TEHİR	3
IV. KAVRAM VE KONU ANALİZİ.....	5
IV.I Takdim-Tehir'in Sözlük Anlamı	5
IV.II Takdim-Tehir'in Terim Anlamı	6
V. Takdim-Tehir'in Tarihi Serüveni.....	7
VI. Nahiv Açısından Takdim-Tehir	9
VII. Belagat Açısından Takdim-Tehir	18

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 KUR'AN-I KERİM'DE TAKDİM-TEHİR OLGUSU	21
1.1.1 TAKDİM-TEHİR'E GENEL BAKIŞ	21
1.2 Kur'an-ı Kerim'de Takdim-Tehirin Türleri	26
1.2.1 Tehir Kastı Olmaksızın Yapılan Takdim	26
1.2.2 Tehir Kastıyla Yapılan Takdim.....	27
1.2.3 Takdim Edilen Ögenin Başka Bir Ayette Tehir Edilmesi.....	28
1.2.4 Lafzın Öncelikli Olmasından Ötürü Takdim Edilmesi	32
1.2.5. Cümlenin Bağlamından Kaynaklanan Takdim-Tehir	35

İKİNCİ BÖLÜM

2.1 KUR'AN-I KERİM'DE TAKDİM-TEHİR'İN GEREKÇELERİ	37
2.1.1. Teşvik Etmek	39
2.1.2. İfadeyi Thksis Etmek	40
2.1.3. Fasılaya Riayet Etmek	40
2.1.4. Lafız Mana uyumunu Sağlamak	42

2.1.5. İştikaka Riayet Etmek	42
2.1.6. Takdim Edileni Vurgulamak ve Önemini Hissettirmek.....	44
2.1.7. Takdim Edileni Yermek veya Yüceltmek.....	44
2.1.8. Muhatabı Korkutmak ve Etkilemek	45
2.1.9. Sakındırmak ve Nefret Ettirmek	46
2.1.10. Teberrük İçin.....	46
2.1.11. Lafzın Sebep Konumunda Olması	47
2.1.12. Galebe ve Çokluk.....	48
2.1.13. İntikalden Dolayı Takdim	48
2.1.14. İnkâr İçin Takdim.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1 TAKDİM-TEHİR'LE İLGİLİ YORUMLARIN TEFSİRDEKİ YANSIMALARI	53
3.1.1 Taberî Örneği	53
3.1.2 Razî Örneği	56
3.1.3 İbn Kesir Örneği.....	59
3.1.4 Ebu's-Su'ûd Örneği	63
3.1.5 Âlûsî Örneği.....	65
3.1.6 İbn Âşûr Örneği	67
SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA	72

KISALTMALAR

<i>age.</i>	: Adı geçen eser
<i>a.s</i>	: Aleyhi selam
<i>b.</i>	: İbn
<i>bk.</i>	: Bakınız
<i>c.</i>	: Cilt
<i>c.c</i>	: Celle Celaluhu
<i>Çev.</i>	: Çeviren
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
<i>Hz.</i>	: Hazreti
<i>ö.</i>	: Ölümü
<i>Krş.</i>	: Karşılaştırınız
<i>Nşr.</i>	: Neşreden
<i>s.</i>	: Sayfa
<i>Thk.</i>	: Tahkik eden
<i>Trs.</i>	: Tarihsiz
<i>vd.</i>	: Ve diğerleri
<i>vs.</i>	: Vesair
<i>Yrs.</i>	: Yersiz

ÖZET

Arap Dilinde en çok kullanılan edebî üsluplardan biri takdim-tehir sanatıdır. Bu çalışma, gerek belagat gerek nahiv gerekse ulumu'l-Kur'ân âlimlerinin takdim-tehir sanatı ile ilgili yaklaşımlarını, onun tahlillerini, ifade gücü ve cümle akışındaki etkisini ele almakta ve bu sanatın Kur'an'ın anlaşılması noktasındaki etkisini irdelemektedir. İlk dönemlerde konuyla ilgili müstakil çalışmalar ortaya konmamışsa da son dönemlerde Arap âleminde sınırlı sayıda çalışmalar olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle öncelikli olarak bir yüksek lisans tezi düzeyinde bu sanatın tarihî seyrini, belâğat ve nahiv ilmindeki yerini ve Kur'ân'ın anlaşılmasındaki etkisini incelemeye çalıştık. Konuyu ele alırken takdim-tehiri aralarında Sibeveyh, Sîrafî, Halil b. Ahmed, Diyaüddin İbnu'l-Esîr, Bedreddin ez-Zerkeşî, Cürcânî ve Suyûtî gibi âlimlerin bulunduğu cumhuru ulemânın tanımları doğrultusunda ele aldık. Bunu yaparken klasik nahiv ve belâğat kaynakları başta olmak üzere tefsirlerden de istifâde ettik.

Bu bağlamda takdim-tehir olgusunun sözlük ve ıstılahî anlamı, tarihi serüveni, sistemleştiricisi, gerekçeleri, türleri, ulûmu'l-Kur'ân müelliflerinin ve müfessirlerin konuya verdikleri önem anlatılmıştır. Ayrıca bu olgunun belagat ve nahiv ilmindeki yeri, önemi, sebepleri, belagi amaçları ve Kur'an'daki yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Kur'ân, Takdim-Tehir, Belagat, Nahiv.

ABSTRACT

One of the most widely used literary style in the Arabic language is the art of presentation (takdim) and delay (tehir).

This study focuses on approaches of scholars of eloquence, *syntax* and ulumu'l-Qur'an related to art of presentation-delay. At the same time the analysis of this art, its power of expression, its influence in the flow of the sentence and its effect on the understanding the Qur'an examined.

Although in dependent studies on the subject not introduced in the first period; a limited number of studies have observed at the Arab world in the recent years.

Therefore at the level of master this is we primarily examined the history course of this art and its position in the rhetoric and syntax and its influence on understanding of Qur'an.

We have handled the subject according to description of scholars like Sîbawayh, Sîrafî, Khalîl ibn Aḥmad, İbn al-Athir, Badruddin al-Zarkhaşi, al-Jurjânî and Suyûtî.

While doing so we have benefited especially classic resources of nahiv and belağat, at the same time *commentaries* of the Qur'an.

In this regard the dictionary and term meaning of presentation-delay, their course of history, their promoter, their justifications, their varieties and the importance attached to issue by authors of 'ulûmal-Qur'ân and interpreters (mufassir) are mentioned.

Further more the place of these phenomenos in the eloquence and *syntax*, *their importance*, *reasons*, eloquencik purposes and their reflections in the Qur'ân are handled.

Keywords:

Qur'ân, presentation-delay, eloquence, syntax.

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Kur’ân’ı Kerim’de Takdim-Tehir ve Anlam Üzerindeki Etkisi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin üç/3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

13/12/2013

Ahmet TEKİN

KABUL VE ONAY

Ahmet Tekin tarafından hazırlanan “Kur’an-ı Kerimde Takdim-Tehir ve Anlam Üzerindeki Etkisi” adındaki çalışma, 13/12/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Tefsir Ana Bilim Dalı, **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliğiyle kabul edilmiştir.

İ m z a

Prof. Dr. Nurettin Turgay (Başkan)

Prof. Dr. Abdurrahman Acar (Üye)

Doç Dr. İsmail Aydın (Danışman)

Enstitü Müdürü

.../.../20..

ÖNSÖZ

Açık delilleri ile insanlığı hidayete sevk eden, iman esaslarına dayalı faziletli bir hayatı tesis etmek için, Allah (c.c) tarafından Hz. Peygamber'e gönderilen yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim, evrensel bir kitap olmakla birlikte ilk muhatap kitlesi Araplar olduğu için, onun başka bir dille inmesi düşünülemezdi. Dolayısıyla Allah (c.c), bu insanlara kendi bildikleri, anladıkları bir dille, yani Arapçayla hitap etmiştir.

Aksi takdirde dönemin Arapları, onu anlamayacaklardı. Kur'ân'da buna işaret eden ayetlerden biri şu şekildedir: "Eğer biz onu başka dilde bir Kur'ân kılsaydık onlar mutlaka, onun ayetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi? derlerdi. De ki o, inananlar için bir hidayet ve şifadır."(Fussilet, 41 / 44)

Kur'ân, Araplarla olan iletişiminde, onların kendi aralarında kullandıkları kavramları, edebi sanatları ve dili kullandı. Dolayısıyla Arapça, Kur'ân'ın aslı unsurlarından biridir.

Kur'ân-ı Kerim'in özelliklerinden biri Arapların daha önceden kullandıkları takdim-tehir sanatını ihtiva etmesidir. Bu üslup Kur'ân'dan önce de gerek Arap şiirinde gerekse Arap nesrinde kullanılmakta idi. Kur'ân'ın da bu üslupla dizilmiş cümleleri barındırması dikkatimizi bu üsluba çekmiş ve Kur'ân'ın anlam dünyasına bir nebze olsun ışık tutabilme gayretiyle böyle bir çalışmaya karar verdik.

Çalışmamız üç bölüm bir sonuç ve bir kaynakçadan oluşmaktadır. Birinci bölümde takdim-tehirin kavramsal çözümlemesini yaptıktan sonra bu olguyu Arap dili açısından ele alıp belagat ve nahiv âlimlerinin bu sanatla ilgili görüşlerini serdetmeye çalıştık.

İkinci bölümde takdim-tehir olgusunun Kur'ân'ın anlam dünyasına etkisini ele aldık. Konunun daha iyi anlaşılması için örneklerimizi ayet ve şiirlerden seçtik. Üçüncü

bölümde bu olgunun tefsire yansımalarını ele aldık. Sonuç kısmında ise, çalışmamızda elde ettiğimiz neticeyi sunduk. Kaynakça kısmında ise çalışmamızda kullanılan kaynakların hepsi verilmiştir.

Çalışmamız esnasında yoğun programlarına rağmen tavsiye ve yönlendirmeleriyle çalışmamıza katkı sağlayan Prof. Dr. Nurettin Turgay ve Prof. Dr. Abdurrahman Acar hocalarıma şükran borçluyum. Ayrıca tezimizi okuyup tashih eden Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre Gördük hocama da teşekkür ederim. Özellikle bu çalışmamın her aşamasında bana çalışma azmi aşıl原因, cesaret veren ve kaynak temininde yardımcı olan danışman hocam Doç. Dr. İsmail Aydın'a teşekkürü bir borç bilirim. Çaba bizden başarı yüce Allah'tandır.

Ahmet TEKİN

DİYARBAKIR 2013

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI

Kur'ân-ı Kerim nüzulünden günümüze kadar insanlığın yegâne hidayet kaynağı olma özelliğini canlı bir şekilde muhafaza etmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılması ve onun rehberliğinde direktiflerine uygun bir yaşam tarzı sürdürülmesi için Peygamberimizden bu yana Kur'ân'ı anlamaya yönelik yoğun bir faaliyet içerisine girilmiştir. Nitekim böyle bir çabaya girişen kimseler, amaçlarına ulaşmak için değişik metotlara başvurmuşlardır. İzlenen bu metotların başlıcaları şunlardır; Rivayet, dirayet ve dil. Bu yaklaşım tarzları her ne kadar dışarıdan iç içe gibi görünse de aslında her birinde diğerlerine nispeten ayırıcı bir özellik söz konusu olup her biri diğerleri için tamamlayıcı mahiyettedir. Bu tefsir metotlarının hiç biri diğerinden müstağni değildir. Zira bu yöntemlerden birini baz alan herhangi bir tefsiri thklil ettiğimizde mutlaka ya Peygamber ya Sahabe veya tabiin tefsirinden faydalanmıştır. Bununla birlikte her müfessir Kur'ân'ı tarihsel ve dilsel bağlamına uygun olarak açıklamaya çalıştığını görmekteyiz. Ayrıca her müfessir, bütün bu faaliyetlerini yürütürken de akli bir çaba içerisinde olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla bu tür tefsirlerin birbirlerinden tamamen bağımsız olduğunu düşünmek imkânsızdır.

Çalışmamızın konusunu takdim-tehir sanatı oluşturmaktadır. Kur'ân'ın ifade üslûpları içerisinde bu olgunun yer alması takdim-tehirin sıradan bir konu olmadığını ihsas ettirmektedir. Bu durum bizi böyle bir konuyu ele almaya teşvik etmiştir. Çalışmamızın esas amacı takdim-tehir üslûbunun Kur'ân'ın anlaşılmasına katkısını ele almaktır.

II. YARARLANILAN KAYNAKLAR

Takdim-tehir konusu Ulumu'l-Kur'ân, Belagat ve Nahiv kaynaklarında ayrı ayrı işlenmiştir. İhtiva ettiği özellikler bakımından değişik ilim dallarında farklı usullerle ele

alınan bu konunun derli toplu bir şekilde ele alındığında daha faydalı olacağına inandığımız için bu konuyu hem Kur'ân hem Belagat hem de Nahiv açısından işlemeyi uygun gördük. Bununla birlikte çalışmamızda bu alanlarda yazılmış en muteber eserlerden yararlandık. Örneğin Ulumu'l-Kur'ân alanında yazılmış Zerkeşî'nin (ö. 794/1391) *el-Bürhan*, Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkan* adlı eserlerinden yararlandık.

Belagat alanında telif edilmiş Abdulkahir Cürcanî'nin (ö. 471/1078) *Delâil'ü-l İ'caz'ı*, Zemahşerî'nin (ö. 538/1143) *Esâsu'l-Belaga'sı*, Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Mifthk'ül- Ulûm'u*, Kazvinî'nin (ö. 739/1338) *el-İdah Fi Ulumi'l-Belaga'sı*, Sa'duddin Taftazânî'nin (ö. 792/1390) *Muhtasaru'l-Meânî ve el-Mutavval*'ı sıkça müracaat edilen eserlerdendir.

Gramer eserlerinin de en önemlilerinden sayılan Sibeveyh'in (ö. 180/796) *el-Kitab*'ı, Sîrâfî'nin (ö. 368/979) *Şerhu Kitabi Sibeveyh ve Kitabu Ahbari'n-Nahviyyin el-Basriyyin* adlı eserleri, İbn Hişam el-Ensârî'nin (ö. 761/1359) *Katru'n-Nedâ ve Bellü's-Sada'sı*, Radiy el-Esterâbâdî'nin (ö. 868/1287) *Şerhü'r-Radiy Ala Kafîye İbni'l-Hacib'i*, Suyûtî'nin *Hem'ul-Hevâmi' Fî Şerhi Cemi'l-Cevâmi'* ve *el-Behcetü'l-Mardiyye, Ala Elfîyyeti İbn Malik'i*, Câmî'nin (ö. 898/1492) *el-Fevâidü'd-Diyâiyyesi*, Abdulgafur Lârî'nin (ö. 912/1506) *Hâşiyetü Abdulğafür el-Larî Ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fî Şerhi'l-Kafîye'si*, İsmet'in (ö. 940/1536) *İsmet Ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fî Şerhi'l-Kafîye'si*, Abdulkhakim Siyalkutî'nin (ö. 1067/1657) *Haşiyetu Abdulkhakim es-Siyalkutî Ala Hâşiyetü Abdulğafür el-Lari Ala Şerhi'l-Kafîye'si*, Muhammed Rahmi'nin (ö. 1313/1895) *İkdü'n-Namî Ala'l-Câmî* adlı eseri ve isimlerini kaynakçada verdiğimiz diğer gramer kitaplarından istifade ettik.

Çalışmamızda yararlandığımız tefsir kitapları ise, Taberî'nin (ö. 310/922) *Camiü'l-Beyan An Te'vili Ayi'l-Kur'ân'ı*, Ebu Hatim'in (ö. 322/933) *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azim'i*, Zemahşerî'nin *el-Keşşaf'ı*, Fahrüddin Râzî'nin (ö. 606/1209); et-*Tefsirü'l- Kebir'i*, Ebu Hayyan'ın (ö. 745/1344) *el-Bahru'l- Muhit'i* İbn Kesir'in (ö. 774/1372) *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azim'i*, Âlûsî'nin (ö. 1270/1844); *Rûhu'l-Me'ânî'si* ve isimleri kaynakçada geçen tefsirlerden de faydalanmaya çalıştık. Ayrıca konumuzun kavramsal çözümlemesinde en muteber dil kaynakları olan Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) *Kitabu'l-Ayn*'ı, Ezherî'nin (ö. 370/980) *Tehzîbü'l-Luga'sı*, İbn Cînnî'nin (ö. 392/1001) *el-Hesâis'i*, Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1414) *el-Kâmûsu'l-Muhît'i*, Zebîdî'nin (ö.

1205/1790) *Tâcü'l-Arus* adlı eserlerinden de istifade ettik. Buna ilaveten ileride de görüleceği gibi gerek tefsir gerek Belagat gerekse Nahiv alanlarında hazırlanmış hem klasik hem de çağdaş eserlerden faydalanmayı ihmal etmedik.

III. DİL VE BELAGAT AÇISINDAN TAKDİM-TEHİR

Kur'ân-ı Kerîm'in hususiyetlerinden biri de takdim-tehir sanatını barındırmasıdır. Aynı zamanda Arapçanın özellikleri arasında var olan bu üslup –her ne kadar bazı âlimlerin itirazları söz konusuysa da- Kur'ân'ın i'cazını perçinleyen en etkin delillerden biridir. Zira Allah (c.c), Kur'ân'ı Arapların bildikleri harflerle ve onların şiir ve hitabetlerinde kullana geldikleri üsluplarla indirmiştir. Böylece onların Kur'ân'ın benzerini meydana getirme konusundaki acziyetlerini göstermiştir. Şayet takdim-tehir onların bilmedikleri üsluplardan olsaydı kendilerine yönelik yapılan muarazaya karşı itiraz etmeleri kaçınılmazdı.

Kur'ân'ın harfleri bile öyle sıralanmıştır ki, her harfin sesi kalbe bir musiki nağmesi gibi gelir. Bu musiki tesiridir ki, katı kalpleri yumuşatır, ruhları Kur'ân'a çeker. Kur'ân'da fasılalar, duraklar, en ahenkli harflerinin kelimelerde, kelimelerin ayetlerde, ayetlerin surelerde tertip tarzı, beşerin telif üslûbuna asla benzemez. Kur'ân'ın kelimelerinde harflerin, ayetlerde kelimelerin tertibinin öyle bir ahengi vardır ki, okurken tatlı bir ahenk halinde akar. Kur'ân'ın kelime ve harfleri öyle sıralanmıştır ki, o harflerden birinin yerini değiştirmek, bir harekeyi yerinden oynatmak derhal âhengi bozar.¹

Takdim; cümle sıralamasındaki bir kelimenin herhangi bir sebepten ötürü başka bir kelimedenden önce getirilmesidir. Bir şeyi takdim etmek onu diğerlerinin önüne geçirmektir.² *Tehir* ise; bazı özel nedenlerden ötürü önce gelmesi gereken bir ögenin sonraya bırakılıp geciktirilmesidir.³ Bu iki kelimenin tanımından da anlaşıldığı gibi, takdim-tehirin yapılması bazı özel gerekçelere bağlıdır. Cümlenin bütün öğelerini aynı anda söylemek mümkün olmadığından dolayı bazıları önce bazıları da sonraya bırakılır. Cümlenin birer unsuru olan kelimeler esas itibarıyla birbirinden farksızdır. Birinin

¹ Keskiöglü, Osman, **Nüzulünden Günümüze Kur'ân-ı Kerim Bilgileri**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1987 s. 198-199.

² İbn Manzur Cemâluddîn, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, 1956, XII, 466-467.

³ İbn Manzur, **Lisânu'l-Arab**, IV, 12.

diğerine üstünlüğü yoktur. Dolayısıyla bir kelimenin diğerinin önünde zikredilmesinin bir gerekçesi olmalıdır.

Kur'ân'ın anlam dünyasına bakıldığında bu anlamların bir kısmının birincil, diğer kısmının ise ikincil anlamlar olduğu anlaşılmaktadır. Birincil anlamlar sözcükler ve bu sözcüklerin oluşturdukları cümlelerden anlaşılır. İkincil anlamlar ise Kur'ân'ın bedi' nazmından anlaşılır. Örneğin, cümle sıralamasındaki bir kelimenin herhangi bir sebepten ötürü başka bir kelimedenden önce getirilmesi söz konusu kelimeye lafzından aldığı anlamın dışında bir anlam katmaktadır.⁴

Takdim-tehir üslubunda kelimenin söz dizimindeki konumunun değişikliğine bağlı olarak manasının da değiştiği inkâr edilemez. Bu bakımdan ayetlerdeki anlamların doğru anlaşılmasında bu üsluptan müstağni kalınamayacağı ortadadır. Söz konusu üslubun anlam ile yakın ilişkisi sebebiyle gerek nahivciler, gerek belagatçiler, gerekse müfessirler, takdim-tehir meselesini önemseyip konuya ilgi duymuşlardır.

Nahiv Âlimleri, takdim-tehir'in nerede caiz, nerede vacip olduğuyula ilgilenip konuyu bu şekilde sınırlandırmaya çalışırken; Belagat âlimleri de takdim-tehirin hikmetlerini, sırlarını ve gerekçelerini belirlemeye çalışmışlardır. Müfessirler ise daha ziyade takdim-tehir'in belagat yönünü önemseyerek Kur'an'ın anlaşılması konusundaki rolünü ortaya koymaya çalışmışlardır.

Kur'ân'ın nüzulüne tanıklık eden Araplar fesahat ve belagatin zirvesindeydiler. Buna ilaveten gayet zeki ve akıllıydılar. Arap edebiyatçıları da söz sanatındaki üsluplarını oluştururken bu durumu göz önünde bulundurmuşlardır. Dolayısıyla sözlerinde mecaz, istiare, temsil, kinaye, takdim-tehir vb. edebi üslupları yaygın bir şekilde kullanmışlardır.

Kur'ân, Arap bir topluluğa nazil olduğu için onların kendi aralarında kullandıkları bu edebi sanatları görmezden gelmesi mümkün değildi. Dolayısıyla Kur'ân, fasih Arapların daha önce kullandıkları edebi üslupların hepsini ihtiva etmiştir.⁵ Biz çalışmamızın bu bölümünde Kur'ân'ın ihtiva ettiği üsluplardan takdim-tehir sanatını belagat ve nahiv ilimleri açısından ele alacağız.

⁴ <http://www.jameataleman.org/main/articles.erişim> tarihi, 1.4.2013.

⁵ İbn Âşur, eş-Şeyh Muhammed et-Tahir, **et-Tehir ve't-Tenvir**, ed-Daru't-Tunusiyye, Tunus, 1984, I, 93.

IV. KAVRAM VE KONU ANALİZİ

IV. I Takdim-Tehir'in Sözlük Anlamı

Arapçada k-d-m (ك د م) harflerinden türeyen kelimeler “önceliğe” delalet ederler.⁶ Bu bağlamda insanı öne/ileri taşıyan organ olan *ayak* da *kadem* olarak isimlendirilmiştir.⁷ Allah'ın önden cennet veya cehenneme gönderdiği topluluklar için “kademüllah”; bir ordudaki öncü birlikleri için ise “mukaddimetü'l-ceyş” tabiri kullanılmıştır.⁸ Arapçada bu kelime ve türevlerinin karşıtı olarak e-h-r (ع خ ر) sözcüğü kullanılmaktadır.⁹ Nitekim Kişinin vücudunun ön kısmına “kâdime”; arka tarafına ise “âhire” denmiştir.¹⁰ Kalam ilminde ise, zaman açısından varlık sahasına önceden çıkan şeyler “kadîm”; daha sonra meydana gelenler ise "hâdis" olarak nitelendirilir.¹¹ Aynı zamanda “kadîm” bütün varlıkları önceleyen Allah'ın zatî sıfatlarından birisidir.¹²

Bu kökten türeyen ve tefîl kalıbında kullanılan "takdim" sözcüğü "bir şeyi öne almak" veya "başa getirmek" demektir. Bu kelimenin zıddı olarak kullanılan “tehir” ise, "sonraya bırakmak" anlamına gelmektedir. Bu bağlamda “öne alınmış şeyler” “mukaddem”; bunun zıddı olarak “sonraya bırakılan şeyler” de “muahhar” biçiminde nitelendirilirler.¹³ Ancak dil açısından "takdim" ve "tehir" ifadeleri cümlelerin söz dizimleri ile ilişkili tabirlerdir. Bir sonraki konuda bu husus üzerinde durulacaktır.

⁶ Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman el-Ferahidî, **Kitab'u-Ayn**, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, trs. III, 366. Ayrıca bk. Zebîdî, Muhibbuddin, Ebu'l-Feyz Seyyid Muhammed Murtazâ, **Tâcü'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs**, (Thk. Ali Şeyrî), Daru'l-Fikr, Beyrût, 1994, XVII,553; Ezherî, Ebû Muhammed b. Ahmed, **Tehzîbü'l-Lüga**, (Thk. Abdüsselâm Hârûn), Dâru's-Sâdık, yrs. trs. IX, 45.

⁷ İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, **Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga**, (Nşr. İbrâhim Şemseddin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, II, 390.

⁸ Fîrûzâbâdî, Mecduddîn, Muhammed b. Ya'kub, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, (Thk. Mektebü Tahkîkî't-Türâs fi müesseseti'r-Risâle), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2005, s. 1147, ayrıca bk. Zebîdî, **Tâcü'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs**, XVII, 553, Ezherî, **Tehzîbü'l-Lüga**, IX, 45; İbn Fâris, **Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga**, II, 389; İbn Düreyd, Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî, **Cemheretü'l-Lüga**, (Nşr.: İbrahim Şemseddin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, I,805; Zebîdî, **Tâcü'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs**, XVII, 556, Ezherî, **Tehzîbü'l-Lüga**, IX, 47.

⁹ Ezherî, **Tehzîbü'l-Lüga**, IX, 47.

¹⁰ İbn Fâris, **Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga**, II, 389.

¹¹ İbn Fâris, **Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga**, II, 389, ayrıca bk. İbn Düreyd, **Cemheretü'l-Lüga**, I/805; Zebîdî, **Tâcü'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs**, XVII, 555; Tehânevî, Muhammed Ali, el-Fârûkî, **Keşşâfu Istılahati'l-Fünûn** (Nşr. Komisyon), Mektebetu Lübnan Naşirun, Lübnan,1996,II, 1305-1306.

¹² İbn Düreyd, **Cemheretü'l-Lüga**, I,805.

¹³ Halil b. Ahmed, **Kitabu'l-Ayn**, I, 60-III, 367.

IV. II Takdim-Tehir'in Terim Anlamı

Takdim-tehir kavramlarını incelediğimizde bu iki kelimenin yukarıda temas edilen sözlük anlamlarının terimsel anlama da kaynak teşkil ettiğini görmekteyiz. Nitekim takdim-tehir konusunu inceleyen âlimler genellikle, bu iki sözcüğün terimsel anlamını, içerdikleri lügavî anlamlara paralel olarak açıklamışlardır. Âlimlerin takdim-tehirle ilgili yaptıkları bazı tanımlara yer vermek uygun olacaktır.

Arap dili ve edebiyatına dair yaptığı çalışmalarla adını duyuran İbn Faris (ö.395/1004), *Fıkhü'l-Luga* adlı eserinde "takdim ve tehir"i şöyle tanımlamıştır: "Takdim; anlam bakımından tehir edilmiş lafzı öne almak; tehir ise, anlam bakımından önde olan bir lafzı sonraya bırakmaktır."¹⁴

Bir edebiyatçı olan Ali b. Halef el-Kâtib'in (ö. 437/1046) ise yaptığı tanım şu şekildedir: "Takdim ve tehir; söz diziminde yer alan sözcüklerin başa veya sona alınması suretiyle yerlerinin değiştirilmesidir."¹⁵

İbn Manzûr (ö. 711/1311) ise şöyle demiştir: "Takdim; cümle sıralamasındaki bir kelimenin herhangi bir sebepten ötürü başka bir kelimedden önce getirilmesidir. Bir şeyi takdim etmek onu başkalarının önüne koymaktır. Tehir ise, bazı özel nedenlerden ötürü önce gelmesi gereken bir ögenin sona alınmasıdır."¹⁶ İbn Manzur ve İbn Farisi'n tanımlarını incelediğimizde, bu iki dilcinin aslında "takdim-tehir" sözcüklerinin terim anlamları ile sözlük anlamları ayırımını pek gözetmediklerini, sadece sözlük anlamındaki "herhangi bir şey" ögesini "kelime" ögesiyle değiştirdiklerini müşahede etmekteyiz.

Dilcilerin geneli bu iki lafzın terim anlamlarına -hem manalarının açıklığı hem de sözlük anlamlarıyla aşırı bağlantılı olmalarından olsa gerek- çalışmalarında yer vermemişlerdir. Fakat dil ve belagat âlimlerinin bu iki lafız hakkındaki thklil ve taksimlerine bakarak bu lafızların terim anlamları hakkında bir çıkarımda bulunabiliriz. Örneğin Cürcânî, (ö. 471/1078) aşağıda da değineceğimiz gibi "*Delailü'l-İ'caz*" adlı

¹⁴ İbn Fâris, Ebü'l-Huseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *es-Sahibî fi Fıkhî'l-Lüga*, (Thk. Ömer Faruk et-Tebbar), Mektebetü'l-Mearif, Beyrut, 1993, s. 244.

¹⁵ Ali b. Halef el-Katib, *Mevaddü'l-Beyan*, (Thk. Hatem Sam ed-Damin) Dâru'l-Beşâir, Suriye, 2003, s.147.

¹⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XII, 466-467.

eserinde takdimi ikiye ayırmış ve şöyle demiştir: “Tehir niyetiyle yapılan takdim, tehir niyeti olmaksızın yapılan takdim. Öne alınan lafzın takdim edilmeden önceki hükmü/i’rabı ya değişir veya değişmez.” Yani O, takdim sanatıyla öne alınan lafzı(ister bir önceki i’rabı değişsin/manevi takdim ister değişmesin/lâfzî takdim) takdim-tehir konusu içinde değerlendirmektedir.¹⁷

Zemahşeri (ö. 538/1143) ise, sadece ikinci kısmı yani lâfzî takdimi, bu ıstılaha olarak takdim-tehir kavramlarının ıstilahi çerçevesini daraltmıştır.¹⁸ Gerek dilcilerin sözlüklerinde takdim-tehir için belirledikleri anlamlar, gerekse edebiyatçıların eserlerinde bu iki kavram için yaptıkları thklil ve taksimlerden, bu sözcüklerin terimsel anlamları hakkında vardığımız netice şudur; Takdim, cümle dizimi içinde sonra getirilmesi gereken bir lafzı herhangi bir sebepten ötürü öne almak, tehir ise; önce gelmesi gereken bir kelimeyi bir gerekçeye binaen sonraya bırakmaktır.

V. TAKDİM-TEHİR’İN TARİHİ SERÜVENİ

Yapılan araştırmalar, takdim-tehir sanatını lugavi zeminden felsefi zemine taşıyıp bu hususta ilk kalem oynatıp söz söyleyen şahsın Sibeveyh (ö.180/796) olduğunu göstermektedir. Zira o, kitabının birçok yerinde bu konuya vurgu yapmıştır. Örneğin (ضرب عبدالله زيداً) “*Abdullah, Zeyd’i dövdi*” cümlesindeki söz diziminin, Arapça açısından takdim tehir üslubunun kullanılarak, (ضرب زيداً عبدالله) “*Dövdi Zeyd’i Abdullah*” şeklinde de olabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla bazı durumlarda bir cümledeki nesnenin/mefulün öne alınması dil açısından olumlu karşılanabilen bir özelliktir. Araplar, önem atfettikleri bazı ifadeleri, sözdeki ustalıklarını ispat etmek için takdim-tehir üslubu kullanmışlardır.¹⁹

Daha sonra gerek nahivciler gerekse belagatçiler Sibeveyh’i referans olarak takdim-tehir ile ilgili kendilerine özgü görüşler ortaya koymuşlardır. Örneğin Sibeveyh’in “el-Kitab” adlı eserini şerh eden Ebu Saîd es-Sîrafî (ö. 368/979) ondan

¹⁷Cürcanî, Abdulkadir İbn Abdurraman b. Muhammed, **Delâil’ü-l İ’caz** (Thk. Muhammed Ridvan, Fayız ed-Daye), Dâru’l- Ffîkr, Dimeşk, 2007, s. 143-154.

¹⁸Zemahşerî, Carullah Mahmud bin Ömer bin Muhammed, **Tefsirü’l-Keşşaf, an Gavamizi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavîli fî Vücûhi’t-Te’vil**, Beyrut, 2002, s. 302.

¹⁹Geniş bilgi için bk. Sibeveyh, Ebî Bîşr Amr b. Osman b. Kanber, **el-Kitab**, (Thk. Abdusselam Muhammed Harun) Mektebetu’l-Hanci, Kahire, 1996, I, 34.

istifade eden ilk dilcilerdendir. O, Sibeveyh'in bu eserini şerh ederken sadece konuyla ilgili sözleriyle yetinmemiş, bilakis kendisi de bunlara ilavede bulunup detaylı açıklamalara gitmiş, Ebü'l-Abbas Sa'leb, (ö. 291/903) ve Ferra (ö. 207/822) gibi dilcilerin görüşlerinden de yararlanarak karşılaştırmalı bir şekilde konuyu ele almıştır.²⁰

Devam eden süreçte İbn Cînni (ö. 392/1001) "*el-Hasâis*" adlı eserinde konuya yer veren dilcilerdendir. O da takdim-tehir sanatını müstakil bir başlık altında ele alıp ikili bir tasnif yaparak konuyu incelemiştir. O, konuyu dil açısından uygun olan ve olmayan takdim şeklinde incelemektedir. Fakat İbn Cînni, hocası Ebû Ali el-Farîsî (ö. 377/987) gibi Sibeveyh'in görüşlerine bağlı kalmamış, bazı yerlerde ona muhalefet etmiştir.²¹

Sibeveyh'in genel hatlarıyla temas ettiği takdim-tehir sanatı/üslubu, Arap dil bilgini ve edebiyat nazariyatçısı olan Abdulkahir el-Cürçânî (ö. 471/1078) tarafından sistematize edilmiştir. Cürçânî, "*Delailü'l-İ'caz*" adlı eserinde bu konuya dair bir başlık oluşturmuş, onu derinlemesine işlemiş ve şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: "Takdim ve tehir faydası çok, güzellikleri bol, alanı geniş olan ve de okuyucuyu sürekli ince anlamlarla ve yeniliklerle karşı karşıya getiren bir konudur. Özellikle dizilişi ve dinletisi okuyucunun hoşuna giden bir şiir görüldüğünde, o şiir mutlaka takdim-tehir sanatıyla süslenmiştir."²²

Tarihi süreçte takdim-tehir konusunu ele alanlardan biri de belagat âlimlerinden Sekkâkî'dir (ö. 626/1228). Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eserinde konuyla ilgili yaklaşım ve tespitlerini ortaya koymuştur.²³

Sekkâkî'den sonra Arap edebiyatında metot ve konuları açısından bağımsız bir eser oluşturan ünlü filolog, İbnü'l-Esîr (ö. 637/1239), "*el-Meselü's-Sair*" adlı eserinde takdim-tehir üslubunu müstakil bir başlık altında ele alıp incelemiş ve bu üslup

²⁰Geniş bilgi için bk. Sîrâfî, Ebû Said el-Hasen b. Abdullâh, **Şerhu Kitabi Sibeveyhî**, (Thk. Ahmed Hasan, Ali Seyid Ali), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008,I, 239-247.

²¹Geniş bilgi için bk. İbn Cînni Ebu'l-Feth, Osman, **el-Hasâis**, (Thk. Abdulhamid Hindavî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, II, 157-164.

²²Geniş bilgi için bk.Cürçânî, **Delailü'l-İ'caz**, s.143-154.

²³Geniş bilgi için bk. Sekkâkî, Muhammed b. Ali, **Miftâhu'l-Ulûm**, (Thk. Naim Zerzûr), Beyrut, 1987, s. 194-196.

hakkında şöyle demiştir: “Takdim-tehir, bir kısmını benim bir kısmını beyan âlimlerinin keşfettiği ince ve derin sırları barındıran bir konudur.”²⁴

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Arapların daha önce de farkında oldukları takdim-tehir üslubu, hicri ikinci asrın sonlarına doğru Sibeveyh tarafından terimleşme trendine girmiş ve lugâvî zeminden alınıp ilmî/felsefi zeminde varlık bulması sağlanmıştır.

Abdulkahir Cürcanî'nin sistematize etmesiyle bu olgu, edebi/belagi zeminde gelişmiş ve daha sonra da Zemahşerî (ö. 538/1143) tarafından felsefi zeminden tefsir zeminine taşınmıştır. Devam eden süreçte Fahrettin Râzî, (ö. 606/ 1209) Beydâvî, (ö. 685/1286) Ebu Hayyan, (ö. 745/1344) ve Ebu's-Suûd (ö. 967/1559) gibi müfessirler de takdim-tehir hususunda Zemahşerî 'nin “el-Keşşaf” adlı eserinden yararlanmışlardır. Takdim-tehir'in uygulama alanı daha ziyade tefsir kitapları olduğundan, Tûfî, (ö. 716/1316) Zerkeşî (ö. 794/1391) Suyûtî, (ö. 911/1505) gibi bir kısım ulûmü'l-Kur'ân müellifleri de gerek nazari/ilmî gerekse tatbiki/uygulama olarak bu konuyu müstakil bir şekilde eserlerinde ele alıp incelemişlerdir.²⁵

VI. NAHİV AÇISINDAN TAKDİM-TEHİR

Arapça bir kelime olan nahiv, sözlükte “n-h-v” fiilinden türemiş bir isim olup “kasıt”, “taraf” ve “benzer” gibi anlamlara gelir.²⁶ Nahiv kelimesinin terim anlamı hakkında birçok şey söylenmiş olmakla birlikte biz burada sadece Sekkâkî, İbn Cinnî ve Cürcânî gibi üç büyük âlimin tanımına yer vereceğiz. Sekkâkî'ye göre nahiv, “Arap dilinden istinbat edilmiş ölçülerle asıl anlamı ifade etmek için terkiplerin i'rab durumunu bilmeye yarayan ilimdir.”²⁷

İbn Cinnî'ye göre Nahiv, “Yabancıların Arapçayı Araplar gibi düzgün konuşmak için dildeki i'râb kurallarını konuşmada uygulamalarıdır.”²⁸ Cürcânî ise

²⁴ Geniş bilgi için bk. İbnü'l- Esir Diyaüddin, **el-Mesel'ü's-Sair Fi edeb'i'l-Kâtibi ve's-Şair**,(Thk. Ahmed el-Hufi, Bedevi Tibane), Daru'n-Nehde, Kahire, trs. II, 210-227.

²⁵ Ebu'l-Kasım, Ali Avn, **Belagetü't-Takdim ve't-Tehir, fi'l-Kur'an'i'l-Kerim**, Daru'l-Medari'l-İslami, Trablus, 2006, I, 21.

²⁶ el-Haşimî, Ahmed, **el-Kevaidü'l-Esasiyye, li'l-Lugati'l-Arabiyye**, Daru'l-Fikr, Beyrut, trs. s. 6.

²⁷ Sekkâkî, **Miftâhü'l-Ulûm**, s. 75.

²⁸ İbn Cinnî, **el-Hasâis**, I, 88.

nahiv kelimesini tanımlarken şöyle demiştir; “Nahiv, Arapça kelimelerin i’rab ve bina durumlarının kendisiyle belirlendiği kurallı bir ilimdir.”²⁹

Nihayet bütün bu tanımların neticesinde nahiv için şöyle bir tanım meydana çıkmaktadır; Nahiv, kelimelerin bir araya gelmesinden oluşan i’rab ve cümle yapılarını belirleyen kurallar bütünüdür.³⁰ Nitekim âlimler bu ilmin ortaya çıkışı için dini, milli, sosyal ve siyasal birçok tetikleyici unsur zikretmişlerdir.³¹

Ayrıca nahiv ilmine önceleri edeb ilmi de denmekteydi. Nitekim İbn Rüşd bu ilme edeb denmesini şu şekilde temellendirmiştir; bu ilim edeb diye adlandırılmaktadır. Ama Nahiv ismiyle niye adlandırılmıştır. Şüphesiz ki bu isim ilmî bir isimdir. Bu isim ile nahiv ilmî arasındaki benzerlikten dolayı nahiv kelimesi lügavî kullanımdan ilmî kullanıma nakledilmiştir. Zira yukarıda da değindiğimiz gibi nahvin sözlük anlamlarından biri "kastetmek"tir. Nitekim bir şeyin nahvi onun kastedilen yönü demektir. Bu ilimdeki kuralların çoğu sözün maksatlarına delalet ettiğinden, bu ilim nahiv diye adlandırıldı.³² Ayrıca bu ilme nahiv adının verilmesi de Ebu'l-Esved döneminden bir asır sonradır. Zira onun döneminde bu ilim arapça olarak adlandırılmaktaydı.³³

Nahiv ilmi konu ve gaye açısından ele alındığında şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır; konusu i’rab ve cümle yapısı açısından Arapça sözcüklerdir. Gayesi de mütekellimin konuşması esnasında bu ilmin oluşturduğu kurallara riayet ederek hatalı konuşmaktan sakınmasıdır.³⁴

²⁹ Cürcânî, **Tarifât**, s. 240.

³⁰ el-Haşimî, **el-Kevaidü'l-Esasiyye**, s. 6.

³¹ Nahiv ilminin ortaya çıkmasına etki eden hususlar hakkında şu eserlere bakabilirsiniz; el-Haşimî, **el-Kevaidü'l-Esasiyye**, s. 4-5. ayrıca bk. Şevkî ed-Dayf, **el-Medârisu'n-nahvîyye**, Daru'l-Maarif, Kahire, trs. s. 1. Tantavî, Muhammed, **Neş'etü'n-Nahvi ve Tarihu Eşhuru'n-Nuhât**, Daru'l-Maarif, Kahire, trs. s. 16.

³² Çağmar Edip, **İbn Rüşd'ün Nahiv Anlayışı** (*ed-Darûrî Fî Sianaati'n-Nahv Adlı Eseri Bağlamında*), Diyarbakır, 2012, s. 91.

³³ Tantavî, Muhammed, **Neş'etü'n-Nahvi**, s. 33.

³⁴ Câmî, Nûrüddîn Abdurrahman b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî, **el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyeti İbni'l-Hacib**, (*el-Mecmuetü'n-Nuriyye*) Midyat, trs. I, 70. ayrıca bk. Rahmi, Muhammed b. el-Hac İbrahim, **İkdü'n-Namî ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye** (*el-Mecmuetü'n-Nuriyye*) Midyat, trs. I, 70.; Lârî, Abdulgafur, **Hâşiyetü Abdulgafur el-Larî ala 'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye** (*el-Mecmuetü'n-Nuriyye*) Midyat, trs. I, 70.; Siyalkutî Abdulkakim b. Şemseddin Muhammed, **Hâşiyetu Abdulkakim es-Siyalkutî ala Hâşiyet Abdulgafur el-Lari ala Şerhi'l-Kafiye**. (*el-Mecmuetü'n-Nuriyye*) Midyat, trs. I, 70.

Nahiv ilminin kurucusu hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur. Ancak bu rivayetler arasında en yaygın olanı bu kişinin Ebü'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) olduğu yönündedir.³⁵ Nitekim İbnü'l- Enbârî (ö. 577/1181) ve Kufî (646/1248) gibi âlimler bu ilmin kuruculuğunu Hz. Ali'ye nisbet etseler de İbn Kuteybe, (ö. 276/899) Zeccâc, (ö. 337/948) Ebu't-Tayyib el-Lügavî, (ö. 351/962) Sîrâfî, Zübeydî, (ö. 379/989) İbnü'n-Nedim (ö. 385/965) gibi âlimlerden oluşan büyük çoğunluk da bu kişinin Ebü'l-Esved ed-Düelî olduğunu söylemişlerdir.³⁶ Daha sonra kimi âlimler Ebü'l-Esved'in bu ilmin bütün meselelerini değil de ancak bir kısmını tespit ettiğini, kimileri de bunun aksini savunmuşlardır. Dolayısıyla bu gibi ihtilaflar günümüze kadar gelmiştir.³⁷ Her ne kadar bu kurucunun kimliği hakkında diğer bazı isimler de ileri sürülmüşse de bunlar birer iddia olmaktan öteye gidemediklerinden ötürü biz onları burada zikretmeyi gerekli görmemekteyiz.³⁸

Asıl konumuz takdim-tehir olgusu olduğu için biz burada sözü fazla uzatmadan Nahiv ilminde takdim-tehiri ele alacağız. Çalışmamızın değişik yerlerinde de belirttiğimiz gibi takdim bir gerekçeye binaen cümle dizimindeki bir kelimeyi başka bir kelimedenden önce getirmektir. Tehir ise takdimin zıddıdır. Dolayısıyla takdim-tehirin yapılması rastlantısal değil, bazı özel gerekçelere bağlıdır. Her ilim dalı kaide ve kuralları çerçevesinde bu gerekçeleri tesbit etmiştir. Biz de çalışmamızın bu kısmında nahiv âlimlerinin takdim-tehir konusunda verdikleri bilgiler ışığında nahiv ilminde takdim-tehir olgusunu ve manaya etkisini ele alacağız.

Arapçada cümleler fiil cümlesi ve isim cümlesi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fiil cümlelerinde olağan durumlarda önce fiil sonra fail daha sonra da meful ve varsa cümlenin diğer unsurları getirilir. İsim cümlelerinde ise önce mübteda sonra haber ve diğer unsurlar sıralanır. Bu dizim, kurallı düz cümlelerde geçerlidir. Ancak biz, maksatlarımızı ifade ederken cümledeki söz diziminde de bu yönde değişikliklere gidebilmekteyiz. Bu değişiklikler çeşitli şekillerle olabileceği gibi öğelerin yerlerinin

³⁵ en-Necdî, Ali, Nasîf, **Tarihu'n-Nahvi**, Daru'l-Maarif, Kahire, 1978. s. 8.

³⁶ Tantavî, Muhammed, **Neş'etü'n-Nahvi**, s. 23.

³⁷ Detaylı bilgi için bk. Şevkî Dayf, **el-Medârisu'n-Nahviyye**, s.13, Corci Zeydan, **Tarihu âdâbi'l-Lügati'l-Arabiyye**, I, 30, Ahmed Emin, **Duha'l-İslam**, Beyrut, 1933, II, 286, Muhammed Tantavi, **et-Tefsîrü'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim**, Kahire, 1992, s. 30

³⁸ Ebu'l-Esved ed-Düelî ve diğer nahivciler hakkında detaylı bilgi için bk. es-Sirafî, Ebu Said, el-Hasen b. Abdullâh, **Kitabu Ahbari'n-Nahviyyin el-Basriyyin**, el-Mektebetü'l-Katulikiyye, Beyrut, 1936, s. 14, vd. ; en-Necdî, Ali, Nasîf, **Tarihu'n-Nahvi**, s. 8, vd.

değiştirilmesiyle de olabilmektedir. Yani bazı öğeleri öne, diğer bir kısmını da sonraya bırakmak mümkündür. Nitekim bu tür değişiklik takdim-tehir adıyla isimlendirilmektedir.³⁹

Nahiv âlimlerinin bu konuyu ele alış üslûpları genellikle iki başlık altında toplanmaktadır; Birincisi; isnadın asli unsurları arasında oluşan takdim-tehir. İkincisi ise; isnadın tali unsurları arasında gerçekleşen takdim-tehir.

İsnadın asli unsurları cümlenin temel öğeleri olup onun için hayati öneme sahip olan mübteda, haber, fail gibi öğelerdir. Tali unsurlar ise cümle için böyle bir hayati önemi haiz olmayan fakat onun için tamamlayıcı unsurlar işlevini gören meful, hal, temyiz, müstesna gibi öğelerdir.

Şerif Cürcanî, isnadın sözlük anlamını “iki şeyin yan yana gelmesi” diye tanımlarken ıstilahî tanımını da “İki kelimenin tam bir anlam ifade edecek şekilde yanyana gelmesidir” diye tarif etmiştir.⁴⁰ Yani konuşanın (mutekellimin) anlamı ifade etmede sadece o iki kelimeyle yetinip susması durumunda, muhatap açısından bir anlam sorunu yaşanmayacaktır. Aynı zamanda isnad cümlenin temel unsurlarından olup müsned ve müsnedün ileyh arasında rabıta işlevini görmektedir.⁴¹

Sibeveyh de cümlenin parçalarını birbirine bağlayan isnad olgusunu ele alırken müsned ve müsnedün ileyh hakkında şöyle demiştir; Ayrılmaz bir bütün olan müsnedün ileyh ve müsned mütekelimin müstağni kalamayacağı temel unsurlardır.⁴²

Arapçada cümleler öğeleri açısından isim ve fiil cümlesi olmak üzere ikiye ayrılır; Müsnedün ileyhin müsnedden önce geldiği cümlelere isim cümleleri, müsnedün ileyhin müsnedden sonra geldiği cümlelere ise fiil cümleleri denir.⁴³

³⁹ Yener Fetullah, **Üslûbî Anlatım ve Takdim-Tehir Üslûbunun Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal bilimler enstitüsü, 2010, s. 63.

⁴⁰ Cürcanî, *et-Tarifât*, s. 22.

⁴¹ Radiy, el-Esterâbâdî, Radiyyüddîn Necmeddîn, Muhammed b. Hasan, **Şerhü'r-Radi ala Kafiyeti İbni'l-Hacib**, Suudi Arabistan, 1993, s. 19. ayrıca bk. Câmî, **el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyeti İbni'l-Hacib**, I, 237.

⁴² Sibeveyh, **el-Kitab**, I, 23.

⁴³ İbn Hişam el-Ensarî, **Kevaidü'l-İ'rab**, İstanbul, trs. s. 1.

İsim cümlelerinde asıl olan mübtedanın haberden önce gelmesidir. Zira mübteda üzerine hükmün bina edildiği unsur, haber ise hükümdür. Nitekim hükmün kendisine bina edileceği öge önce, hüküm de sonra getirilir.⁴⁴ Fakat bu durumun aksi de yaşanmıyor değil. Örneğin haber, bazı durumlarda caiz, bazı durumlarda da vacib olarak mübtedadadan önce gelir. Haberin mübtedadadan önce gelmesinin vacip olduğu dört yer vardır.⁴⁵

- Haber müfred olup başta gelme özelliğine sahip edatlardan olması ya da bu lafızlardan birine muzaf olması durumunda mübtedaya takdim edilmesi vaciptir.⁴⁶ اَيْنَ عَلِيٍّ örneğinde olduğu gibi. Burada, اَيْنَ kelimesi haber olduğu halde sırf istifham yapılarından olduğu için mübteda olan عَلِيٍّ ögesine takdim edilmiştir.

Haberin istifham edatlarından birine muzaf olduğundan ötürü mübtedaya takdim edilmesi ise عَلِيٍّ مِّنْ عَلِيٍّ “Ali, Kimin kölesidir.” örneğidir. Nitekim bu örnekteki عَلِيٍّ ögesinin kendisinde başta gelme gibi bir durum söz konusu değildir. Ancak istifham yapılarından olan مِّنْ kelimesine muzaf olduğundan dolayı, mübtedası olan عَلِيٍّ kelimesine takdim edilmiştir.

Fakat şunu da belirtmekte fayda vardır; istifham yapılarından olan haberin müfred değil de cümle olarak gelmesi durumunda ise mübtedaya takdim edilmez.⁴⁷ عَلِيٍّ مِّنْ أَبِيهِ “Ali'nin babası kimdir” örneğinde olduğu gibi, nitekim bu örnekte haber olan مِّنْ ögesi istifham yapılarından olduğu halde cümle olarak geldiğinden ötürü mübtedaya takdim edilmemiştir. Zira bu gibi örneklerdeki istifham yapılarının bir cümlede başta gelmesi yeterlidir.

⁴⁴ Radiy, *Şerhü'r-Radi ala Kafiyeti İbni'l-Hacib*, s. 256.

⁴⁵ Rahmi, *İkdü'n-Namî ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye I*, 237. ayrıca bk. Lârî, *Hâşiyetü Abdulğafür el-Larî ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye I*, 237.

⁴⁶ Radiy, *Şerhü'r-Radi ala Kafiyeti İbni'l-Hacib*, s. 296. ayrıca bk. Suyûtî, *Hem'ul-Hevâmi' Fî Şerhi Cemi'l-C evâmi'*, (Thk. Ahmed Şemşeddîn), Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I, 332.

⁴⁷ Radiy, *Şerhü'r-Radi ala Kafiyeti İbni'l-Hacib*, s. 296.

- Haberin mübtedadan önce zikredilmesinin gerekli olduğu yerlerden biri de, haber olan yapı şibh-i cümle (car-mecrur/zarf) olup, mübteda nekre olduğunda.⁴⁸ Örneğin عِنْدَكَ أُسْتَاذٌ ve فِي الصَّفِّ تَلْمِيذٌ “Sınıfta bir öğrenci vardır” ve “yanında bir hoca vardır” cümlelerine baktığımızda buradaki mübtedanın aslında mübtedalık işlevini haberinden elde ettiği thksis sayesinde kazandığını fark etmekteyiz. Nitekim böyle bir durum olmadığı halde bir nekrenin mübteda yapılması arap dil kurallarına büsbütün aykırı olduğu için caiz değildir.

- Haberin mübtedaya takdim edilmesinin vacip olduğu yerlerden biri de mübtedada habere dönen bir zamir olduğunda⁴⁹ عَلَى الْعَسَلِ مِثْلَهُ زُنْدَةٌ “Balın üstünde onun kadar tereyağı vardır” örneğinde olduğu gibi zira bu gibi yerlerde haber mübtedaya takdim edilmeyip sonrasında getirilirse hem lafız hem de konum açısından bir ismin zamiri ondan önce getirilmiş olur ki bu da gramer kurallarına aykırı bir durumdur.

- Haber ögesi için takdimin gerekli bir şekilde söz konusu olduğu durumlardan biri de mübtedanın isim ve haberiyle birlikte hemzesi esre ile okunan إِنَّ'nin kardeşlerinden hemzesi üstün ile okunan أَنَّ olduğunda⁵⁰ فِي ظَنِّي أَنَّكَ حُبَّانٌ “Kanaatimce sen korkaksın” örneğinde böyle bir durumu müşahade etmekteyiz. Nitekim bu gibi örneklerde haber mübtedasından önce zikredilmediği takdirde أَنَّ حُبَّانٌ cümlesindeki edatın esreli إِنَّ mi yoksa üstünlü أَنَّ mi olduğu açıklığa kavuşmayacak ve aynı işleve sahip bu iki edat arasında hem okunuş hem de yazılış esnasında muhatap açısından bir biriyle karıştırılması söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla bu tür durumlarda da haberin mübtedaya takdimi vaciptir.

Ayrıca övme-yerme fiillerindeki mahsus mübteda olduğunda bu fiiller ona takdim edilmiş haber yapılabilir. نِعْمَ التَّلْمِيذُ عَلَيَّ “Ali ne iyi öğrencidir” örneğinde olduğu gibi. Nitekim عَلَيَّ lafzı mübtedası hafzedilmiş bir haber olabileceği gibi haberi kendisine

⁴⁸ Câmî, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyyeti İbni'l-Hacib I*, 238.ayrıca bk. Radiy, *Şerhü'r-Radi ala Kafiyyeti İbni'l-Hacib*, s. 257-296.

⁴⁹ Câmî, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyyeti İbni'l-Hacib*, s.79. ayrıca bk. Radiy, *Şerhü'r-Radi ala Kafiyyeti İbni'l-Hacib*, I, 296; Rahmi, *İkdü'n-Namî ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye*, I, 238.ayrıca bk. Lârî, *Haşiyetu Abdulfafur ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye*, I, 238.

⁵⁰ Rahmi, *İkdü'n-Namî ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye*, I, 239.ayrıca bk. Lârî, *Haşiyetu Abdulfafur ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye*, I, 239.

takdim edilmiş bir mübteda da olabilmektedir.⁵¹ Mübteda marife haberi de car-mecrur olarak geldiğinde ise فِي الصَّفِّ عَلَيَّ “Ali sınıftadır” örneğinde olduğu gibi bu durumda da haberin mübtedaya takdimi caizdir.⁵² İne “إِنَّ” ve kardeşlerinin haberi de takdim-tehir hususunda mübtedanın haberi gibidir. Nasıl ki nekre mübtedaya haberin takdimi vacip marife mübtedaya ise caizdi; إِنَّ de de durum böyledir. İsmi marife olup haberi de zarf veya car-mecrur olduğunda takdimi caizdir. إِنَّ إِنِّي إِذَا بَدَأْتُكُمْ “Şüphesiz onların dönüşü ancak bizdir”⁵³ إِنَّ nin ismi nekre olarak geldiğinde ise haberin takdimi vacip olur. إِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ “Şüphesiz sözde sihir, şiirde de hikmet vardır” örneklerinde ki إِنَّ nin ismi nekre olduğundan haberin takdimi vacip olmuştur.⁵⁴ Ayrıca kane “كَانَ” ve kardeşlerinin haberi de bazı durumlarda hem bu nevasih fiillerine hem de bunların isimlerine takdim edilebilir.⁵⁵ كَانَ نَائِمًا عَلَيَّ “Ali yatmaktaydı” örneğinde olduğu gibi bu tür nevasihlerde haberin i’rabı nesh edilen mübtedanın i’rabından farklı olduğundan takdim edildiği vakit birbirleriyle karıştırılma endişesi bulunmamaktadır.

-Takdim-tehir olgusu isnadın asli öğeleri arasında gerçekleştiği gibi tamamlayıcı kabilinden olan tali öğeleri arasında da gerçekleşmektedir. Nitekim fiil cümlelerinde cümle kurulumu fiil, fail ve meful şeklinde yapılmaktadır. Ancak bazı durumlarda mefulün konumu takdim olgusuyla değişmektedir. Bu konum değişikliği de bazen fiile bazen de faile takdim edilmesiyle gerçekleşmektedir. mefulün faile vacip olarak takdimi şöyledir:

⁵¹ Câmî, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyeti İbni'l-Hacib*, II, 895. ayrıca bk. Radîy, *Şerhü'r-Redi ala Kafiyeti İbni'l-Hacib*, II, 1101; Abdulhamid Muhammed Mühyiddin, *Sebilü'l-Hüda bi Tahkiki Şerhu Katru'n-Nedâ*, Daru's-Saadeti, Mısır, 1963, s. 27.; Siyalkutî, *Haşiyetu Abdulhakim es-Siyalkutî ala Hâşiyet Abdulğafur el-Lari ala Şerhi'l-Kafiye*, II, 895.

⁵² İbn Hişam el-Ensarî, *Katru'n-Nedâ ve Bellü's-Sada*, Daru's-Saadeti, Mısır, 1963, s. 124.

⁵³ Ğaşiye, 88/25.

⁵⁴ Câmî, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyeti İbni'l-Hacib*, I, 259.

⁵⁵ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Câmî, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyeti İbni'l-Hacib*, II, 877 ve Siyalkutî, *Haşiyetu Siyalkutî ala'l- el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyeti İbni'l-Hacib*, II, 877 nkıs fiiller, haberin kendilerine takdimi hususunda üç kısma ayrılmaktadır. Bunların bir kısmında haberin takdimi caiz, bir kısmında ihtilafı, diğer bir kısmında da caiz değildir.

- Failde mefulle dönen bir zamir olduğunda mefulun faile takdimi vaciptir.⁵⁶ اطعم "Babası Ali'ye yemek yedirdi" örneğinde olduğu gibi nitekim bu gibi yerlerde takdim-tehir olgusu uygulanmadığı takdirde zamir, hem lafız hem de konum açısından Merciinden önce gelmiş olur ki bu da gramer kurallarına aykırı olduğundan caiz değildir.⁵⁷ Failde sözkonusu olan bu durumun aynısı faille ilişkili olan sıfat ve sılası için de geçerlidir. Nitekim failin sıfat ve sılasında da mefulle ait zamir varsa mefulun bunlara da takdimi vacip olur. اكرم علياً الذي اكرمه اباؤه ve اكرم علياً اكرمه اباؤه "Babasına ikram eden Ali'ye de ikram etti" cümlelerinde olduğu gibi.⁵⁸

- Fail cümleye hasır anlamını katan إنا ve إلا edatlarından sonra geldiğinde mefulün takdimi gerekir.⁵⁹ ما اكرم علياً إلا حسن ve إنما اكرم علياً حسن "Ali'ye ancak Hasan ikramda bulunmuştur" cümleri söz konusu kuralın örnekleridir. Zira bu cümlelerle anlatılmak istenen Ali'ye yapılan ikramın Hasan'ın şahsına hasredilmesidir. Yani Hasan dışında kimse Ali'ye ikramda bulunmamıştır. Fakat Hasan Ali'nin dışındakilere de ikram etmiş ola bilir; yani Ali'nin ikram edişmişliği Hasan'ın şahsında hasredilmiştir fakat Hasan'ın ikram ediciliği Ali'nin şahsında hasredilmemiştir.⁶⁰

- Meful muttasıl zamir ve fail açık isim olarak geldiğinde, mefulün takdimi vaciptir.⁶¹ اجلسه علي "Ali onu oturttu" örneğinde olduğu gibi zira mefulün müttesil zamir oluşu failin fiille arasına girmesini engellemektedir. Ancak fail de meful gibi müttesil zamir olarak gelirse failin takdimi vaciptir. Sonuç olarak şunu da untmayalım ki mefulün bih için söz konusu olan bu husuların aynısı diğer mefuller için de geçerlidir.⁶²

⁵⁶ Suyutî, Abdurrahman b. Ebi Bekir, **el-Behcetü'l-Merdiyye, ala Elfiyeti İbn Malik** (Mecmuetü'n-Nasiye) Midyat, Trs. II, 109.

⁵⁷ Câmî, **el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyeti İbni'l-Hacib**, I, 192. ayrıca bk. Suyutî, **el-Behcetü'l-Merdiyye**, II, 110. Merciinden önce zamirin getiriliş durumları hakkında detaylı bilgi için bk. Mirza Ebû Tâlib el-İsfahânî, **Haşiyetu Ebu Talib ale'l-Behceti'l-Merdiyye**, (Mecmuetü'n-Nasiye) Midyat, Trs. I, 314.

⁵⁸ Lârî, **Haşiyetu Abdulgafur el-Lârî, ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye**, I, 192.

⁵⁹ Câmî, **el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyeti İbni'l-Hacib**, I, 193.

⁶⁰ Radiy, **Şerhü'r-Radi ala Kafiyeti İbni'l-Hacib**, I, 216. ayrıca bk. İsmet, Muhammed İs metüllah b. Mahmud, **İsmet Ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye**, Asitane Kitap evi İstanbul, trs. s.167.

⁶¹ Câmî, **el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyeti İbni'l-Hacib**, I, 193.

⁶² Rahmi, **İkdü'n-Namî ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye**, I, 192.

Gramer kurallarına göre isnadın tali unsurlarından olan mefulün fiiline takdimi için caiz, vacib ve mümteni olmak üzere üç durum sözkonusudur.⁶³ Meful, öncelik hakkına sahip veya böyle bir kelimeye muzaf bir öge olduğunda takdimi vacib olur. أَتَيْتُهُمْ “Hangilerine ikramda bulundun” ve عَلِمَ أَنَّهُمْ أَكْرَمْتَهُمْ “Hangilerinin kölesine ikramda bulundun” örneklerinde olduğu gibi birinci cümlede mefulün kendisi sadaret yapılarından istifham edatıdır. İkincisinde de istifham edatına muzaf bir kelimedir.⁶⁴ Fiilin başında nasb edatlarından olan أَنَّ ögesi geldiğinde mefulün takdimi mümteni olur أَنتَ “Diline sahip çıkmak iyiliğin içindir” örneğinde nasb edatı olan أَنتَ lafzından sonraki fiilin mefulü olan لِسَانَكَ kelimesinin fiiline takdimi mümkün değildir. Nitekim bu edatın sonrası öncesinde amel edememektedir.⁶⁵ Ayrıca sonunda tekid nunu bulunan fiilin de mefulü takdim edilemez. Zira bir fiil önemsendiği için tekid nunuyla güçlendirilir. Fakat mefulün öne alınması bunun aksini bize andırır, yani fiilin değil de mefulün önemsendiği vehmine kapılmamıza sebep olur. Dolayısıyla böyle bir durum caiz değildir.⁶⁶

Takdimin mümkün olmayan son kısmı ise taaccüb fiillerinin mefulü örneğinde görülmektedir. Nitekim bu tür fiiller mutasarrıf olmadıklarından etkileri zayıftır mutasarrıf bir fiil gibi hem öncesindeki mefulde hem de sonrasındakinde etki edemezler.⁶⁷ Yukarıda saydığımız bu iki husus dışında ise mefulün fiiline takdimi caizdir. Ancak mefulün, fiiline takdim edilmesi hususunda mefulü maah müstesnadır, zira, mefulü maah'ın başındaki “vav” aslında atıf harfidir. Atıf harfi ise cümlenin başında değil esasında getirilir. Biz de bu harfin aslına riayet ederek böyle bir takdimi yapamıyoruz.⁶⁸ İsnadın asli unsurlarından olmayan temyiz, hal, müstesna vd. tamamlayıcı öğeler için de takdim-tehir söz konusu olmaktadır. Bunlarla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak isteyenler verdiğimiz nahiv kaynaklarından istifade edebilirler.

⁶³ İsmet, *İsmet ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye*, s. 211.

⁶⁴ Câmî, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyeti İbni'l-Hacib*, I, 285.

⁶⁵ Rahmi, *İkdü'n-Namî ala 'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye*, I, 285.

⁶⁶ İsmet, *İsmet ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye*, s. 211.

⁶⁷ İsmet, *İsmet ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye*, s. 211.

⁶⁸ Radiy, *Şerhü'r-Radi ala Kafiyeti İbni'l-Hacib*, I. 394. ayrıca bk.İsmet, *İsmet ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye*, s. 211.

VII. BELAGAT AÇISINDAN TAKDİM-TEHİR

Sözlükte “b-l-ğ” (ب ل غ) fiilinden türeyen belagat sözcüğü, “varmak veya ulaşmak” anlamına gelmektedir. Terim olarak belagat; halin muktezasına -durumun gereğine- uygun söz söylemektir. Yani sözü yerinde ve zamanında söylemektir. Bu nitelikteki sözü söyleyen şahsa “belîğ insan”, bu vasıfları haiz söze de “belîğ söz” denir.⁶⁹ Örneğin muhatapta mütekellimin “Ali evdedir” sözüne karşı bir tereddüt ve inkâr söz konusuysa mütekellim sözerini muhatabın durumuna uygun söylemek için güçlendirmek zorundadır. Bu kez “kesinlikle Ali evdedir” diyecektir.

Kazvinî (ö. 739/1338) belagati şu şekilde tanımlamıştır; belagat belîğ söz ve belîğ kişi olmak üzere iki kısma ayrılır. Sözdeki belagat, sözün kolay ve anlaşılır bir tarzda insan benliğinde etki bırakacak ve durumun gereğine uygun bir şekilde söylenmesidir. Konuşan açısından ise belagat, kişinin kendisinde var olan meleke sayesinde ifadelerini açık anlaşılır ve belîğ bir şekilde söylemesidir.⁷⁰

İbnu'l Mukaffa (ö.759/1357) da belagatı tanımlarken bu ilmin yelpazesini geniş tutmuştur. Ona göre belagat; Birçok manayı kapsayan bir isim olup şiirde, nesirde, hitabette, mektup yazmada, konuşmada ve hatta susmada dahi bulunan bir olgudur.⁷¹ Ayrıca belagatta lafız ve mana adeta yarış halindedir. Lafız kulağa ulaşma çabasında iken mana da kalbe erişme gayretindedir.⁷²

Belagat ilminin konusu, konuşmacının gayesini ifade etmesi esnasında halin gereğine uymakla birlikte kullandığı Arapça lafızlardır. Gayesi ise cümle bağlamındaki lafızların ahenkli dizimiyle sözün muhatapta daha fazla etkili olmasını sağlamaktır.⁷³ Bu belâği amacın gerçekleşmesinde takdim-tehir üslubunun büyük katkısı olduğundan belagat âlimlerinin hepsi bu olguyu eserlerinde ele alıp işlemişlerdir.

⁶⁹ et-Taftâzânî Sa'du'd-Dîn, **Muhtasarü'l-Meânî**, Bilici Kitap evi, İstanbul, trs. s. 12,22; el-Cârim Ali, **el-Belagatu'l-Vadiha**, Daru'l-Mearif, trs. yrs. s. 8.; Abbas Fadıl Hasan **el-Belâga Fünûnuha ve Efnânuha** Daru'l-Furkan, Ürdün, 1997, s. 55.; Zemaşerî, Carullah Mahmud bin Ömer b. Muhammed, **Esâsu'l-Belage**, (Thk. Muhammed Basil) Daru'l-Kutubü'l-İlmiyye, Berut,1998, I, 75.; el-Meydânî Abdurrahman Hasan Hebenneke, **el-Belagetu'l-Arabiyye**, Daru's-Şamile Beyrut,1996, I, 127.

⁷⁰ Cemaluddin, Ebu Abdillâh Muhammed b. Kâdi'l-Kudat el-Kazvinî, **el-İdah fi ulumi'l-Belage**, Mısır,1971,I, 41-42. ayrıca bk. el-Cürçânî Ali b. Muhammed, **et-Târifat**, (Thk. Muhammed Siddik el-Miñşavî) Daru'l-Fazileti, Kahire, trs, s. 42-43.

⁷¹ Abbas Fadıl Hasan, **el-Belâga Fünûnuha ve Efnânuha** s. 56.

⁷² Abbas Fadıl Hasan, **el-Belâga Fünûnuha ve Efnânuha** s. 55.

⁷³ Hena Mahmud Şihab, **Eseru't-Tercumeti fi üslubi't-Tekdimi ve't-Tehir fi'l-Kur'n'i'l-Kerîm**, Mecelletü't-Terbiyeti ve'l-İlmi, Musul, 2010, XVII, 2, s. 144.

Bu ilmin kurucusu Abdulkahir Cürcanî'dir. Faydası da Arap kelimelerindeki nazım ve nesrinde bulunan fesahat ve belagatın sırlarına vakıf olup üstün özellikleriyle akıllara hayret veren Kur'ân'ın i'cazının anlaşılmasına hizmet etmektedir.⁷⁴

Arap Edebiyatında meânî, beyan ve bedî' belâgat ilminin alt disiplinleridir. Meânî ilmi, değişik cümle şekilleri ve kullanışları ile sözün halin gereğine uygunluğunu belirleyen kaideleri açıklamaktadır.⁷⁵ Kısacası meânî ilmi haber ve inşa dan bahsetmektedir. Haber, doğru ve yalan olma ihtimali olan söz demektir. İnşa ise, doğru ve yalan olma ihtimali olmayan söz olup emir, nehiy, soru, temenni, dua, nida ve benzeri konuları kapsar.⁷⁶ Beyan ilmi de teşbih, hakikat, mecaz, istiare, kinaye ve benzeri konulardan bahsetmektedir.⁷⁷ Bedi ilmi ise, edebi yazıların lafız ve mana güzelliklerini kapsamakta, yani bedi' ilminde bu hususların üzerinde durulmaktadır.⁷⁸

Asıl konumuz takdim-tehir olduğu için biz burada sözü fazla uzatmadan belagat ilminde takdim-tehiri ele alacağız. Daha önce de belirttiğimiz gibi takdim bir gerekçeye binaen cümle dizimindeki bir kelimeyi başka bir kelimenin önüne geçirmektir. Tehir ise takdimin zıddıdır. Dolayısıyla takdim-tehirin yapılması gelişi güzel olmayıp bazı özel gerekçelere bağlıdır.

Takdim-tehir halin gereğine uygunluk için genel kaideye aykırı bir şekilde lafızları asıl konularından alıp başka bir konuma götürdüğünden dolayı Arap dilinde değişik bir üslup olarak algılanmıştır.

Bu üslubun öneminden dolayı belagatçiler daha hicri ikinci yüzyıldan itibaren bu konuya ilgi duymuşlardır. Örneğin meşhur filolog Sibeveyh, daha önce de değindiğimiz gibi "el-Kitab" adlı eserinde "Arapların önemli gördükleri lafızları başka lafızlara takdim ettiklerini" söylemiştir.⁷⁹ İbn Cinnî bu üslubu, "Arapçanın şecaati" olarak nitelendirir.⁸⁰

⁷⁴ el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhirü'l-Belaga*, (Tedkik, Yusuf Sumeyli) Beyrut, trs. 46-47.

⁷⁵ Sekkâkî, *Miftahü'l-Ulûm*, s. 162 vd; el-Kazvîni, *el-İdah*, I, 8.

⁷⁶ el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belaga*, s. 45.

⁷⁷ Me'sud b. Ömer b. Abdillâh Sa'duddin et-Teftazânî, *el-Mutavval*, İstanbul 1869, s. 274.

⁷⁸ es-Sekkâkî, *Miftahü'l-Ulûm*, s. 423; et-Teftazânî, *el-Mutavval*, s. 376.

⁷⁹ Sibeveyh, *el-Kitab*, I, 34.

⁸⁰ İbn Cinnî, *el-Hasais*, II, 360.

Cürcani takdim-tehir olgusunu ayrı bir başlık halinde ele alıp hakkında methiyeler dizmiş ve yeni bir gayenin ispatı için cümlelerin yapısında yapılan değişimin mütekellimin aklındaki değişimden bağımsız olamayacağını, dolayısıyla sözdeki takdim-tehir kalptekine bağlıdır demiştir.⁸¹ İbnü'l-Esîr ise bu üslup hakkında “ince sırları barındıran geniş bir konudur” demiştir.⁸²

Belagat âlimleri arasında takdim-tehir’i detaylı bir şekilde inceleyen, kurallarını oluşturup disiplinize eden Cürcanidir. Zira ondan öncekiler bir lafzın diğerine takdim edilmesini sadece ihtimam ve inayet çerçevesinde ele alıp geçiştirmişler ve takdim edilen lafzın öneminin nereden geldiğini hak ettiği inayetin arka planını yeterince ele almamışlardır.

Çağdaş belagat âlimleri ise bu hususta çeşitli görüşler belirtmekle birlikte orijinal bir şey ortaya koymayıp genel olarak öncekilerin görüşlerinin aynısını tekrar etmişlerdir.⁸³ Cümle içindeki değişimine bağlı olarak anlamdaki değişime bu derece etki eden bu üslubun Kur’ân’ı Kerîm’de özel bir yeri vardır. Dolayısıyla bu üslup Kur’ân’ın i’caz yönlerinden sayılmıştır.⁸⁴

Gerek Cürcanî, gerekse Kazvinî bu konuyu ele alırken, “**Tehir kastıyla yapılan takdim**” ve “**tehir kasti olmaksızın yapılan takdim**” şeklinde iki başlık oluşturmuşlardır.

Belagat âlimleri thksis, ta’min, teşvik, teberrük vd. gerekçeleri göz önünde bulundurarak takdim-tehir üslubunu “müsned”, “müsnedun ileyh” ve bunlarla bağlantılı unsurların durumları çerçevesinde ele almışlardır. Bizim asıl konumuz Kur’an’da takdim-tehir olduğundan ötürü çalışmamızın ikinci kısmında yukarıda saydığımız gerekçeleri delilleri ile birlikte ele alacağız.

⁸¹ Cürcanî, **Delailü'l-İ'caz**, s. 143.

⁸² İbnü'l-Esîr, **el-Meselü's-Sair**, II, 210.

⁸³ Hena Mahmud Şihab, **Eseru't-Tercume**, s. 144.

⁸⁴ Muhammed, İzzuddin, el-Kürdî, **et-Takdim vet-Tehir fi'l-Kur'an'i'l-Kerim**, Daru'l-Marife, Beyrut, 2007, s. 36.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 KUR'AN-I KERİM'DE TAKDİM-TEHİR OLGUSU

1.1.1 Takdim-Tehir'e Genel Bakış

Kur'an'ın anlaşılmasına katkısından dolayı takdim-tehir olgusuna, hem Arap belagatinde hem de Kur'an ilimlerinde sıkça vurgu yapılmıştır. Bu sanatın önemini ancak uygulandığı ayetlerin analizinden anlayabiliriz. Zira bu olgunun uygulandığı Kur'an metinlerini incelediğimizde bir kısım ayetlerde her ne kadar takdim-tehir olmasa da anlam karışıklığından emin olunabiliyorsa da bir diğer kısımda ise ancak takdim-tehirle anlam belirginliğine ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Bu tür ayet metinleri ilk bakışta muğlâk zannedilir. Ancak takdim-tehir sanatının uygulandığı anlaşılınca bu muğlâklık ortadan kalkar.

Takdim-tehir'in uygulama alanı daha ziyade tefsir kitapları olduğundan, Tûfî, (ö. 716/1316) Zerkeşî (ö. 794/1391) Suyûtî, (ö. 911/1505) gibi bir kısım ulûmü'l-Kur'ân müellifleri de gerek nazari/ilmî gerekse tatbiki/uygulama olarak bu konuyu müstakil bir şekilde eserlerinde ele alıp incelemişlerdir.⁸⁵

Kur'ân-ı Kerimdeki takdim-tehir olgusunun manaya etkisini irdelemek için incelendiğinde zihne kapalı bazı ayetlerin ancak takdim-tehir üslubunun işlerlik kazanmasıyla bir anlama kavuştuğu görülür. Takdim-tehir üslubuna müracaat edilmediği bazı durumlarda da ayetin gerçek anlamından daha farklı bir manaya delalet ettiği fark edilir.

Ancak bir kısım ayetler de böyle bir anlam sorununun olmadığı halde bu sanatın icrasına tabi kılınmıştır. Fakat bu tür ayetlerdeki takdim-tehirlerin de gelişigüzel değil, bir sebebe bağlı olarak gerçekleştiğine şahit olmaktayız. İşte biz çalışmamızın ikinci

⁸⁵ Ebu'l-Kasım, **Belagetü't-Takdim ve't-Tehir, fi'l-Kur'an'i'l-Kerim**, I, 21.

bölümünde bu konuyu ele alırken takdim-tehir'in her iki kısmına da değinmeden geçemedik; takdim-tehir olmadan anlamı belirginleşen ayetler bir de ancak takdim-tehir'le anlamı belirginleşen ayetler.

Konumuzun önemini belirtme hususunda faydalı olacağına inandığımızdan ötürü Taberî (ö.310/923), İbn Ebi Hatim (ö.327/938) ve Sekkaki'den (ö. 626/1229) vereceğimiz örneklerle konuyu daha ziyade vuzuha kavuşturmaya çalışacağız.

Büyük müfessir İbni Cerir Taberi de, tefsirinde takdim- tehir sanatına vurgu yapan âlimlerdendir. Taberi, فَقَالُوا رَبَّنَا اللَّهُ جَهْرَةً “İsrail oğulları Musa’ya açıkça Allah’ı bize göster demişlerdi”⁸⁶ Ayetinde takdim-tehir olduğunu ve ayetin takdirinin فَقَالُوا جَهْرَةً رَبَّنَا اللَّهُ olduğunu söylemiştir. Yani Yahudilerin bu istekleri açıkça idi. Zaten onlar, Allah’ı görselerdi açıkça göreceklerdi.⁸⁷

Taberi’nin, İbni Zeyd’den yaptığı rivayete göre, وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ إِذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا “Kendilerine güvenlik veya korku ile ilgili bir haber geldiğinde, pek azı hariç onu yayarlardı. Hâlbuki onu peygambere ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi, elbette bunlardan, onu değerlendiren, sonuç çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi. Allah’ın size lütuf ve merhameti olmasaydı muhakkak şeytana uyardınız”⁸⁸ ayetinde takdim-tehir üslubu vardır deyip, ifadeyi şöyle takdir etmiştir: وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ إِذَاعُوا بِهِ إِلَّا قَلِيلًا Zira böyle bir takdire gidilmeseydi anlam şu şekilde olurdu: Allah’ın lütuf ve merhameti olmadan da, bazıları şeytana uymaktan kendilerini koruyabilirlerdi. Hâlbuki Allah’ın yardımı olmadan hiç kimse şeytandan korunamaz.⁸⁹

Meşhur müfessir İbni Ebi Hatim de tefsirinde, takdim-tehir sanatına değinmiş ve özellikle takdim-tehir olgusunun bu ikinci kısmına Kur’an tefsirinde çokça vurgu yapmıştır. O, Katade’den nakille, فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِمَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

⁸⁶ Nisa,4/153.

⁸⁷ Ebu Cafer, Muhammed İbn Cerir et-Taberî, **Camiü'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an**, (Thk. Mehmuh Muhammed Şakir,) Mısır, trs. IX, 359.

⁸⁸ Nisa,4/83.

⁸⁹ Taberî, **Camiü'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an**, VIII, 572.

“Onların dünya hayatındaki malları ve evlatları seni imrendirmesin. Allah bununla ancak onlara azap etmek istiyor”⁹⁰ ayetinde takdim-tehir sanatı olduğuna dikkat çekmiştir.⁹¹ Zira takdim-tehir olmasaydı ayetin anlamı şöyle olurdu: “Onların malları ve evlatları seni imrendirmesin. Allah bu mal ve evlatlarla ancak onlara dünya hayatında azap etmek istiyor.”

Hâlbuki metinde anlatılmak istenen, bahsi geçen münafıkların dünya hayatlarında çokça mal ve evlat sahibi olmaları nedeniyle peygamberin imrenmesine, onlara hak etmedikleri ilgi ve alakayı göstermesine ve onların cenaze namazlarını kılmasına mani olmaktır. Zira ayetin devamında onların son nefeslerine kadar küfür üzerine kalacakları haber verilmektedir. Dolayısıyla bu ayetin de, takdim-tehir üslubu göz önüne alınmadan manasının belirginleşmesi zordur.

İbni Ebi Hatim’in takdim-tehir sanatının ikinci kısmına örnek verdiği ayetlerden biri de, *وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزِمَامٍ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى*, “Rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir söz ve belirlenmiş bir süre olmasaydı, onlar da hemen cezalandırılırlardı”⁹² ayetidir. O, Katade’nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu ayette takdim- tehir sanatı vardır ve ayetin takdiri şu şekildedir. *وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى لَكَانَ لِزِمَامٍ*. Ayrıca İbni Ebi Hatim, Süddi’den şöyle rivayet etmiştir: Ayette belirlenen süre bedir günüdür ve Bedir savaşında o vaat gerçekleşmiştir.⁹³

Katade’nin yorumundan da anlaşılacağı üzere ayet metnine anlam verilirken takdim-tehir olgusuna müracaat edilmediği takdirde anlamı şu şekilde olacaktı; “Rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir söz olmasaydı, onlar da hemen cezalandırılırlardı ve belirlenmiş bir süre” ayeti bu şekilde yorumlamak da anlam karışıklığı oluşturmaktır. Nitekim anlamın belirginleşmesi ancak takdim-tehir sanatının icrası neticesinde oluşmaktadır.

⁹⁰ Tevbe, 9/55.

⁹¹ İbn. Ebi Hatim, El-İmam el-Hafız, Abdurrahman b. Muhammed b.İdris, er-Razî **Tefsiru’l-Kur’ani’l-‘Azim, Müsneden an Resulüllahi ve’s-Sehabeti ve’t-Tabiin**, (Thk. Es’ed, Muhammed, et-Tayyib), Mekke,1997, IV, 1858.

⁹² Taha,20/129.

⁹³ İbni Ebi Hatim, **Tefsiru’l-Kur’ani’l-‘Azim**, I, 2441.

İbni Ebi Hatim'in Mücahit'ten naklettiğine göre, الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَمَمْ يُجْعَلْ لَهُ عِوَجًا قَيِّمًا “Hamd, kuluna dosdoğru kitabı indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan Allah’a mahsustur”⁹⁴ ayetinde takdim-tehir sanatı uygulanmıştır ve takdiri şu şekildedir: 95 Zira ayetten kasıt, indirilen kitabın dosdoğru olduğu ve içinde hiç bir eğriliğin olmadığıdır. Hâlbuki takdim-tehir üslubu uygulanmadığı takdirde, ayetin anlamı, “Hamd, kuluna kitabı indiren ve onda hiçbir eğrilik ve doğruluk yapmayan Allah’a mahsustur” şeklinde anlaşılırdı.

İbni Ebi Hatim, إِيَّائِي مَتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَى “Hani Allah şöyle buyurmuştu: “(Ey İsa!) Şüphesiz seni kendime yükselteceğim. Senin hayatına ben son vereceğim.”⁹⁶ Ayetini de takdim-tehir konusunun kapsamına giren ayetlerden saymış ve إِيَّائِي رَافِعُكَ إِلَى وَمَتَوَفِّيكَ şeklinde yorumlamıştır.⁹⁷ Zira böyle bir üsluba başvurulmasaydı Hz İsa'nın önce ölüp sonra göğe yükselmiş olduğu sonucu çıkardı. Hâlbuki ayette anlatılmak istenen ise bunun tersidir.

Taberî'nin de eserinde naklettiği gibi Rasûllah, (a.s) Yahudilere hitaben şöyle demiştir: İsa ölmedi, kıyametten önce size dönecektir.⁹⁸ Takdim-tehir sanatını bu ayette icra etmeyen müfessirler ise zoraki yorumlarla ayete anlam vererek, مَتَوَفِّيكَ kelimesini ölüm uykusu vb. tevillerle yorumlamaya çalışmışlardır.

Suyûtî, İbni Ebi Hatim'in, İkrime'den yaptığı rivayete göre, لَكُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ مِمَّا نَسُوا يَوْمَ “Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününde şiddetli bir azap vardır. Unutmalarından dolayı”⁹⁹ ayetinde takdim-tehir üslubunun kullanıldığını söyler.¹⁰⁰ Zira bu yöneme başvurmadan ayet metnine anlam vermeye çalıştığımızda şöyle bir sonuç ortaya çıkar; “Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününde unutmalarından dolayı şiddetli bir azap vardır.” Yani bu kişilere verilecek şiddetli azabın sebebi hesap gününde bir şey unutmalarındandır. Hâlbuki ayet metninde anlatılmak istenen bu değildir. O

⁹⁴ Kehf,18/1.

⁹⁵ İbni Ebi Hatim, Tefsiru'l-Kur'ani'l-'Azim, VII, 2344.

⁹⁶ Âl-i İmran,3/55.

⁹⁷ İbni Ebi Hatim, Tefsiru'l-Kur'ani'l-'Azim, III, 661.

⁹⁸ Taberî, Camiü'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an, VI, 455.

⁹⁹ Sad, 38/26.

¹⁰⁰ Suyuti, el-İtkan, IV, 1399.

vakit ayete sağlıklı bir anlam verebilmemiz için Suyûtî'nin de dediği gibi takdim-tehir sanatını göz önüne alarak yorumlamamız gerekir.

Takdim-tehir yapılmaksızın anlamı belirginleşmeyen ayetlerin biri de وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ *“Firavun ailesinden, imanını gizlemekte olan mümin bir adam şöyle dedi”*¹⁰¹ ayetidir. Eğer مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ cümlesi, يَكْتُمُ إِيمَانَهُ cümlesinden önce değil de sonra gelseydi, o adamın Firavun ailesinden olduğu anlaşılmayacaktı. Bilakis Firavun ailesinden imanını gizleyen ve o ailenin onun imanına vakıf olmasını istemeyen bir adam anlatılıyor olacaktı.¹⁰²

Sekkâkî, anlam belirginliğinin takdim-tehir olgusuyla gerçekleşmesi hususunda şöyle bir tespitte bulunmuştur: Konuşanın gayesinin anlaşılmasında da ayetin anlamını belirginsizleştirmekte ve bu olguyu gerekli kılmaktadır. O, örnek olarak da şu ayeti vermiştir. وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِيمَانِهِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا *“O Peygamberin kavminden, Allah'ı inkar eden, ahireti yalanlayan ve bizim dünya hayatında kendilerine bol bol nimet verdiğimiz ileri gelenler şöyle dediler.”*¹⁰³ Burada الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ kelimesi الْمَلَأُ kelimesine hal/durum zarfı olduğu halde sıfatından (الَّذِينَ كَفَرُوا) önce gelmiştir. Eğer sonrasında gelseydi, الدُّنْيَا kelimesi de ism-i tafdil olduğundan مِنْ قَوْمِهِ kelimesinin onun sıfatı olduğu anlaşılacaktı. Zira الدُّنْيَا kelimesi مِنْ edatı ile geçişli olduğundan, “ileri gelenlerin “الْمَلَأُ” onun kavminden olup olmadığı anlaşılmayacaktı. Dolayısıyla tehir, ifade edilmek istenen anlamı bozduğu için burada da takdim yapılmıştır.¹⁰⁴ Anlam belirginliğinin güvence altında olduğu yerlerde ise الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ kelimesi الدُّنْيَا cümlesinden sonra gelmiştir. وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ *“Bunun üzerine kendi kavminden inkar eden ileri gelenler şöyle dediler.”*¹⁰⁵

¹⁰¹ Mü'min,40/28

¹⁰² Taftazanî, **Muhtasaru'l-Meânî**, s. 172.

¹⁰³ Mü'minun,23/33

¹⁰⁴ Sekkâkî, Muhammed b. Ali, **Miftah'ül- Ulûm** (Thk. Naim Zerzûr), beyrut 1987,s. 129

¹⁰⁵ Mü'minun,23/24

1.2 Kur'an-ı Kerim'de Takdim-Tehirin Türleri

Hem belagat hem de ulûmu'l-Kur'ân çalışması yapan âlimlerin takdim-tehir üslubunun, Kur'ân-ı Kerim'de nasıl tezahür ettiğini değişik başlıklar altında kategorize ettiklerini söylemiştik. Biz, âlimlerin takdim-tehir türleri olarak adlandırdıkları bu konuyu üç başlık altında incelemeyi uygun gördük.

- Tehir kastı olmaksızın yapılan takdim
- Tehir kastıyla yapılan takdim
- Takdim edilen ögenin başka bir ayette tehir edilmesi

1.2.1 Tehir Kastı Olmaksızın Yapılan Takdim

Bu tip takdimde öne alınan kelimenin hem hükmü hem de irabı değişmektedir. Örneğin mübteda ve haber olmaya elverişli olan veya meful ve mübteda olma ihtimali olan iki kelime arasında takdim-tehir uygulandığında bu kelimeler hem irap hem de hüküm açısından değişime uğramaktadırlar. Örneğin بَكْرٌ ve الْكَاتِبُ kelimelerinden bir terkip oluşturmak istediğimizde iki şekilde bunu gerçekleştire bilmekteyiz: بَكْرٌ الْكَاتِبُ ve بَكْرٌ الْكَاتِبُ birinci cümlede “Bekir” mübteda “elkatibu” da onun haberi olup anlamı da “Bekir yazardır.” burada Bekir bilinen bir şahıs olmakla birlikte mesleği bilinmediğinden ne olduğu sorgulanmakta ve yazarlık olduğu öğrenilmektedir. Dolayısıyla yazma işi ona isnat edilmiştir. Yani bekir'in mesleği yazarlıktır. İkinci cümlede ise “yazar Bekir' dir” yazarlık işine isnat edilen sadece bekir'dir. Bu cümlede de bir yazarın olduğu bilinmekte fakat kim olduğu sorgulanmakta ve Bekir olduğu öğrenilmektedir.¹⁰⁶ Belagatçılar takdim-tehir olgusunun her iki türünü de işlemişlerdir. Ancak Kur'ân ilimlerinde kalem oynatanlar bu iki başlığa bir başlık daha eklemişlerdir; Bir ayette takdim edilen ögenin başka bir ayette tehir edilmesi.

¹⁰⁶ Cürcanî, *Delailü'l-İ'caz*, s, 143-144.

Gerek belagat gerekse ulûmü'l-Kur'ân âlimleri, bu tür takdim için birçok gerekçe zikretmişlerdir. Biz de tespitlerimiz ölçüsünde bu gerekçeleri ayrı başlıklar halinde sunmayı uygun gördük.¹⁰⁷

1.2.2 Tehir Kastıyla Yapılan Takdim

Bu üslubun icrasına tabi kılınan ayetlerdeki takdimlerin bir kısmının da tehir kastı ile yapıldığını görmekteyiz. Yani takdim edilen öge, lafız açısından her ne kadar önce ise de, anlam açısından sonradır. Diğer bir ifade ile lafız takdim edilmeden önce hangi hükmü ve anlamı taşıyorsa takdim edildikten sonra da aynısını taşır. “Haber”in “mübteda”ya “meful”ün “fail” veya “fiil”ine takdim edilmesi gibi. Örneğin *إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ* “Allah’a karşı kulları içinden ancak; âlim olanlar derin saygı duyarlar”¹⁰⁸ ayetinde *يَخْشَى* kelimesinin mefulü olduğu ve Arap dili kurallarına göre failden sonra gelmesi gerektiği halde, ayete hasr anlamını katmak, yani Allah’a (c.c) duyulacak derin saygıyı âlimlere özel olduğunu ifade etmek için, fail olan *الْعُلَمَاءُ* sözcüğünden önce getirilmiştir.¹⁰⁹

Konuyla ilgili başka bir örnekte *أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ أَهْلِ بَابِ أَبِيهِمْ* (Babası, İbrahim’e) “Ey İbrahim! Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? dedi”¹¹⁰ ayetidir. Zira bu ayette Azer ile Hz.İbrahim arasında cereyan eden bir olay hikâye edilmektedir, Azer Hz.İbrahim’in ilahlarından yüz çevirmesini kabullenmediğini sert bir şekilde ifade etmek için -oğlu ona babacığım diye hitap ettiği halde -O’na oğlum hitabıyla değil de adıyla hitap etmiştir. Dolayısıyla babasının bu husustaki hoşnutsuzluğunun dozajı hissettirmek için “yüz çevirme” anlamında olan *رَأَيْتَ* lafzı haber *أَنْتَ* ögesi de mübteda olduğu halde, ondan önce zikredilmiştir.¹¹¹

Konuyla ilgili diğer bir örnek de *لَنْ يَنَالَ اللَّهُ خُومَهَا وَلَا دِمَائُهَا* “Onların ne etleri ne de kanları Allah’a ulaşır”¹¹² ayetidir. Ayetin nüzul sebebine bakıldığında takdim-tehirin

¹⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için, bk. Zerkeşi, **el-Burhan**, III, 238.

¹⁰⁸ Fâtır, 35/28.

¹⁰⁹ Zerkeşi, **el-Bürhan**, III, 275.

¹¹⁰ Meryem, 19/46.

¹¹¹ Zamehşerî, **Keşşaf**, s. 638.

¹¹² Hac,22/37.

de hikmetinin anlaşılacağı kanaatindeyiz. Zira Müslümanlar Mekkeli müşriklerin yaptıkları gibi; kestikleri kurbanların kanlarını Kâbe duvarlarına sürmeyi Resulü Allah'a (a.s) teklif etmişler O da bu tekliflerine herhangi bir itirazda bulunmayınca, ayet nazil olmuş ve bu eylemin kabul edilemezliğini şiddetli bir şekilde ifade etmek için de meful olan الله lafzı celalini, fail olan *لُحُومَهَا* ve *دِمَائِهَا* sözcüklerine takdim etmiştir.¹¹³

Tehir kastı gözetilerek yapılan takdimlerin bir diğeri de *ثُمَّ لَنْ أَعْبُرَ اللَّهُ تَأْمُرُونَ أَعْبُدُ أَيُّهَا* “De ki: “Ey cahiller! Siz bana Allah’tan başkasına ibadet etme mi emrediyorsunuz”¹¹⁴ ayetidir. Mekkeli müşrikler Resulü Allah'a (a.s) gelip kendisinin ilahlarına göstereceği saygıya karşılık onların da Allah'a ibadet edebileceklerini söylediklerinde, Peygamber’imiz (a.s) onların bu cahilce tekliflerini yüzlerine vurmak ve şiddetle karşı çıkmak için ibadet eyleminin kendisi için gerçekleşmesi istenen varlığı başa alarak takdim etmiştir. Zira *عَبَّرَ* lafzı *أَعْبُدُ* fiili için meful olduğu halde takdim-tehir sanatının icrası ile ondan önce zikredilmiştir.¹¹⁵

1.2.3 Takdim Edilen Ögenin Başka Bir Ayette Tehir Edilmesi

Bu sanatın görüldüğü ayetlerin bir kısmında takdim edilen lafzın diğer bir kısım ayetlerde tehir edildiğine şahit olmaktayız. Bunun sebebi ya kelimenin siyaka uygun düşmesi bakımından takdim-tehir yapılmasıdır ya da kelimenin kendisine verilen önem bakımından ayetin bu kelime ile başlayıp bitmesidir. Bazı ayetlerde de fesahat sanatını göstermek, sözü değişik üsluplarda kullanmak gayesiyle takdim-tehir yapılır.

1.2.3.1 Takdim Edilen Lafzın Başka Bir Ayette Tehir Edilmesi

Aynı lafzın bir ayette takdim, diğerinde tehir edildiği Kur’an’da çokça görülen bir husustur. Örneğin Mü’minun suresinde geçen *وَ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِلْقَاءِ الْآخِرَةِ* “O peygamberin kavminden Allah’ı inkâr eden, ahreti yalanlayan ve

¹¹³ Razî, *et-Tefsirü'l-Kebir*, XI,137.

¹¹⁴ Zümer, 39/64.

¹¹⁵ Âlûsî, Şihabuddin Mahmud, *Rûhu'l-Me'ânî Fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-'Azîmi ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, Ty. XVIII, 29-30.

bizim dünya hayatında kendilerine bol bol nimet verdiğimiz ileri gelenler dediler ki”¹¹⁶ ve *“Kendi kavminden inkâr eden ileri gelenler şöyle dediler”*¹¹⁷ ayetleridir. Zira birinci ayette car-mecrur olan *الَّذِينَ كَفَرُوا* sözcükleri sıfat olan *مِنْ قَوْمِهِ* sözcüklerine takdim edilmeseydi sıfatın bitmesini beklemesi gerekirdi sıfat da ancak *وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا* cümlesinin gelmesiyle bitecektir. O vakit *مِنْ قَوْمِهِ* ögesi de dünyada verilmiş nimetlerden zannedilecekti. Dolayısıyla böyle bir anlam kargaşasına yol açmamak için takdim-tehir sanatına başvurulmuştur. İkinci ayette böyle bir anlam problemi olmadığından, cümle diziminde dil kurallarına riayet edilmiştir.

Bunun örneklerinden bir diğeri de Neml suresinde bulunan *لَقَدْ وَعَدْنَا هَذَا نَحْنُ وَأَبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ* *“Andolsun, bizlere de bizden önceki atalarımıza da bu vaat edilmişti”*¹¹⁸ ve Mü’minun suresinde bulunan *لَقَدْ وَعَدْنَا نَحْنُ وَأَبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ* *“Andolsun bizler de bizden önceki atalarımıza da bu vaat edilmişti”*¹¹⁹ ayetleridir. Zira Neml suresinde *هَذَا* kelimesi *نَحْنُ وَأَبَاؤُنَا* kelimelerine takdim edilirken, Mü’minun suresinde de *نَحْنُ وَأَبَاؤُنَا* kelimeleri *هَذَا* kelimesine takdim edilmiştir.

Bu ayetlerde yapılan takdim-tehirin hikmeti ayetlerin bağlamından anlaşılmaktadır. Zira birinci ayetin makablinde bulunan *“İnkâr edenler dediler ki, biz ve babalarımız toprak olmuş iken, gerçekten (diriltilip) çıkarılacak mıyız”*¹²⁰ ayetinde inkârcıların babalarıyla birlikte toprak olmaları akıl dışı bir olay görülürken ikinci ayetin öncesinde bulunan *أَيُّدَا مِثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظْمًا* Derler ki: *“Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra mı diriltileceğiz?”*¹²¹ ayetinde de kendilerinin toprak ve kemik yığını haline gelmeleri akıl dışı bir vakıa olarak görülmektedir. Nitekim her iki surede de metnin bağlamı baz alınarak takdim-tehir yapılmıştır.¹²²

¹¹⁶ Mü’minun, 23/33.

¹¹⁷ Mü’minun, 23/24

¹¹⁸ Neml, 27/68.

¹¹⁹ Mü’minun, 23/83.

¹²⁰ Neml, 27/67.

¹²¹ Mü’minun, 23/82.

¹²² Zerkeşî, *el-Bürhan*, III, 284.

Başka bir örnek de En'am suresinin *وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ* “*Fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız*”¹²³ ayeti ile İsrâ suresinde bulunan *وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ* “*Yoksulluk endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırırız*”¹²⁴ ayette tekrar edilen *نَرْزُقُكُمْ* kelimesine bitişen zamirlerde cereyan ettiğini müşahade etmekteyiz.

Birinci ayette cem' müzekker muhatap sığasının zamiri olan *كُمْ* kelimesi takdim edilip önce getirilmişken ikinci ayette cem müzekker gaip sığasının zamiri olan *هُمْ* kelimesi önce getirilip takdim edilmiştir.

Bu ayetlerdeki lafızlarda takdim-tehir sanatının icra edilmesinin hikmetini Zerkeşî şu şekilde ifade etmektedir: Muhatap sığasının zamirinin birinci ayette takdim edilip ikinci ayette tehir edilmesinin hikmeti, her iki ayetin muhatap kitlelerinin farklı oluşudur. Zira *مِنْ إِمْلَاقٍ* öğesinden de anlaşılacağı üzere birinci ayetin hitap kitlesi bilfiil fakirlikle boğuşan kimselerdir. Bu şahıslar kendi geçimlerini çocuklarından daha fazla önemsemişlerdir. Dolayısıyla bu şahısların rızıklandırılması vaadi, çocuklarının rızıklandırılması vadinden önce getirilip ona takdim edilmiştir.

İkinci ayetin hitap kitlesinin zenginlerden oluştuğunun delili de *إِمْلَاقٍ خَشْيَةَ* kelimeleridir. Çünkü bu ayetin muhataplarında oluşmuş endişe ilerde meydana gelmesi muhtemel bir fakirliktir. Zira endişe daha olmamış bir şeyden duyulmaktadır. Dolayısıyla ikinci ayette çocukların rızıklandırılması, muhatapların rızıklandırılmasından daha önemli görüldüğünden hitap kitlesinin rızık vaadi, onlarınkinden sonra getirilip tehir edilmiştir.¹²⁵

1.2.3.2 Takdim Edilen Cümlelerin Başka Bir Ayette Tehir Edilmesi

Bir ayette geçen kelimenin başka bir ayette de takdim veya tehir edilmesi cümleler bazında da görülmektedir. Örneğin Bakara suresinde geçen *وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ*

¹²³ En'am, 6/151.

¹²⁴ İsrâ, 17/31.

¹²⁵ Zerkeşî, *el-Bürhan*, III, 285.

peygamberleri haksız yere öldürmüş olmaları sebebiyledir. İşte bu, onların (Allah'a) isyan etmelerinden ve haddi aşmış olmalarındandır."¹²⁹

Her iki ayetin bağlamına bakıldığında Âl-i İmran suresindeki ayette Yahudiler'e yönelik kullanılan dil ve üslubun, Bakara suresindekinden daha ağır olduğu anlaşılmaktadır. Zira وَضُرِبَتْ kelimesi Bakara suresindeki ayette bir defa geçerken Âl-i İmran suresindeki ayette iki kez geçmektedir.¹³⁰

1.2.4 Lafzın Öncelikli Olmasından Ötürü Takdim Edilmesi

Takdim-tehir üslubunun uygulandığı sahalardan biri de, bu olguya tabi tutulacak öğenin çeşitli açılardan önceliğe sahip olmasıdır.¹³¹

1.2.4.1 Zaman Açısından Öncelik

Bu gibi yerlerde takdim edilen lafzın zamanı, tehir edilen lafzın zamanından öncedir. Gecenin gündüze, karanlığın aydınlığa, Hz. Âdem'in Hz. Nuh'a, Hz. Nuh'un Hz. İbrahim'e, Hz. İbrahim'in Hz. Musa'ya, Hz. Musa'nın Hz. İsa'ya, Hz. Davud'un Hz. Süleyman'a (a.s.) meleklerin beşere, takdim edilmesi. Mesela, اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا “Allah meleklerden de resuller seçer insanlardan da”¹³² ayeti bu durum örnek verilebilir. Zira burada takdim edilen melaike lafzı, insanlardan zaman açısından önceliğe sahiptir.

Diğer bir örnek de, إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ “Şüphesiz insanların İbrahim'e en yakın olanı, elbette ona uyanlar, bir de bu Peygamberdir”¹³³ ayetidir. Çünkü لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ cümlesi, zaman ve varlık açısından, النَّبِيُّ kelimesinden önce olduğu için, ayette ondan önce zikredilmiştir.¹³⁴ Zira Peygamberimizden (a.s) önce Hz. İbrahim'e uyanlar fetret ehli kimselerdir. Onlar da hem zaman hem de varlık açısından Hz. Peygamberden öncedirler. Dolayısıyla burada takdim-tehir sanatına yer verilmiştir.

¹²⁹ Âl-i imrân, 3/112.

¹³⁰ el-Kürdî, **et-Takdim vet-Tehir fi'l-Kur'an'i'l-Kerim**, s. 190-192.

¹³¹ Zerkeşî, **el-Bürhan**, III, s. 239.

¹³² Hac,22/75.

¹³³ Al-i İmran3/68.

¹³⁴ Zerkeşî, **el-Bürhan**, III, s. 239.

Bunun bir başka örneği de, يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ “Ey Peygamber! Hanımlarına ve kızlarına söyle”¹³⁵ ayetidir. Ehlisünnet âlimleri, efendimizin kızlarını peygamberin bir parçası olduğu için hanımlarından daha üstün görmüşlerdir.¹³⁶ Bununla birlikte, Burada لِأَزْوَاجِكَ sözcüğü cümle diziminde وَبَنَاتِكَ sözcüğünden önce gelmiştir. Nitekim zaman açısından Peygamberin hanımları kızlarından öncedir. Bu önceliği ifade etmek için de takdim-tehir sanatı kullanılmıştır.

Kur’ân’da takdim edilen lafzın tehir edilen lafızdan, zaman açısından, önce olduğunu ifade eden örneklerden biri de, لَا تَأْخُذْهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ “O’nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku”¹³⁷ ayetidir.

Bu ayette سِنَّةٌ kelimesi نَوْمٌ kelimesinden önce zikredilmiştir. Tersine de olabilirdi fakat insanın fitratında olan şey, önce uyuklamanın, sonra da uykunun gelmesidir. Ayrıca bu ayetten maksat Allah’ı (c.c) tenzih etmek, uyku ve uyuklamadan uzak olduğunu ifade etmektir. Kendisinde uyuklama olmayan bir zatın uykudan da münezzehe olacağı açıktır. Dolayısıyla سِنَّةٌ kelimesi نَوْمٌ kelimesinden önce zikredilerek takdim-tehir kullanılmıştır.

1.2.4.2 Nüzul Sırası Açısından Öncelik

”O daha Tevrat’ı ve İncil’i insanlar için birer hidayet kaynağı olarak indirmiştir. Furkan’ı da indirdi”¹³⁸ ayette önce Tevrat sonra İncil daha sonra da Kur’an zikredilmiştir. Zira Tevrat’ın nüzülü İncil’den öncedir. İncil’in nüzülü ise Kur’an’dan öncedir. Dolayısıyla bu nüzul sırasındaki öncelik cümledeki sözcük dizimine de yansımış ve Tevrat İncil’e, her ikisi de Furkan’a takdim edilmişlerdir.

¹³⁵ Ahzab, 33/59.

¹³⁶ Zerkeşî, **el-Bürhan**, III, s. 239.

¹³⁷ Bakara, 2/255.

¹³⁸ Al-i İmran, 3/3-4.

1.2.4.3 Teklif ve Farz Oluşundaki Tertip Açısından Öncelik

فَاعْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ “Yüzlerinizi ve dirseklerle beraber ellerinizi yıkayın.”¹³⁹

Abdestte yüzün elden önce yıkanması, Şafî mezhebinde farz Hanefi mezhebinde ise sünnettir. Farz olduğuna hükmedenler ayetteki tertibi dikkate alarak böyl bir kanaate varmışlardır. Nitekim

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ “Şüphesiz Safa ile Merve Allah’ın (dininin) nişanelerindedir”¹⁴⁰ ayetinde “Safa” kelimesi “Merve” kelimesinden önce getirilmiş ve Peygamberimiz (a.s) de “Allah (c.c) nasıl başlamışsa biz de öyle başlarız demiştir.” ve sa’ye ilk önce Safa’dan başlamıştır.¹⁴¹ Kanatimize göre abdesti anlatan ayetteki tertipte de böyle bir durum söz konusudur.

1.2.4.4 Sayı ve Tertip Açısından Öncelik

مَثْنَى وَثُلَّةَ وَرُبَاعَ “İkişer, üçer, dörder olmak üzere”¹⁴² ifadesi bunun örneklerinden biridir.

Bizzat sayı ve tertip açısından yapılan takdim-tehirin bir diğer örneği de

مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ “Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki, altıncıları O olmasın”¹⁴³ ayetidir. Üç (ثَلَاثَةٍ) rakamının tertibi dört (رَابِعُهُمْ) rakamından önce olduğu için, üç (ثَلَاثَةٍ) kelimesi dört (رَابِعُهُمْ) kelimesinden önce, beş (خَمْسَةٍ) rakamı da altı (سَادِسُهُمْ) rakamından önce geldiği için, beş (خَمْسَةٍ) kelimesi altı (سَادِسُهُمْ) kelimesinden önce getirilmiş ve cümle içindeki sözcüklerin diziminde, takdim-tehir sanatı uygulanmıştır.

¹³⁹ Mâide, 5/6

¹⁴⁰ Bakara, 1/158.

¹⁴¹ Zerkeşî, **el-Bürhan**, III, s. 256.

¹⁴² Nisa, 4/3.

¹⁴³ Mücadele, /58/7.

1.2.5. Cümlenin Bağlamından Kaynaklanan Takdim-Tehir

Bazı ayetlerde cümle içindeki siyak sibaka bakılarak bir öğeden bahsedildiği için o öğe diğerine takdim edilmiştir وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ “Onu (Meryem’i) ve oğlunu âlemlere (kudretimizi gösteren) birer delil yapmıştık”¹⁴⁴ ayetinde olduğu gibi. Zira burada Hz. Meryem’in iffetinden bahsedildiği için konu Hz. Meryem’le ilgilidir. Çünkü ayetin başı وَالَّتِي أَحْصَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا “İrzini korumuş olan kadını da (Meryem’i de) hatırla Ona ruhumuzdan üflemiştik.” şeklindedir. Bu ayette cümle içindeki siyak sibaka riayet etmek için, Hz. Meryem’in ismi, Hz. İsa’nınkine (a.s.) takdim edilmiştir. Dolayısıyla bu ayet dışındaki yerlerde Hz. İsa’nın (a.s.) ismi Hz. Meryem’inkinden önce getirilip ona takdim edilmiştir.

Cümle içindeki bağlamdan kaynaklanan takdim-tehirlerden bir diğeri de فَفَهَّمْنَاهَا سُؤْلِيمَانَ وَكَلَّمَ آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا “Biz hüküm vermeyi Süleyman’a kavratmıştık. Zaten her birine hükümranlık ve ilim vermiştik”¹⁴⁵ ayetidir. Burada وَعِلْمًا sözcüğü حُكْمًا lafzına takdim edilmiştir. Hâlbuki ilim olmadan hükümranlık olamaz ve ilimsiz hükmetmek mümkün değildir. Burada esas olan وَعِلْمًا lafzının حُكْمًا sözcüğüne takdim edilmesidir. Fakat ayetin öncesinde وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَخُكِّمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ “Davud ile Süleyman’ı da hatırla. Hani bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı. Çünkü halkın koyunları o ekine girmişti. Biz de bu hükümlerine şahit olmuştuk”¹⁴⁶ ayeti geçtiğinden konu hükümranlıktır. Dolayısıyla siyak-sibaktan ötürü حُكْمًا lafzı وَعِلْمًا lafzından takaddüm etmiştir.

Zemahşeri, Yusuf suresinin وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ “Olgunluk çağına erişince, ona hikmet ve ilim verdik. İşte biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız”¹⁴⁷ ayetinde geçen حُكْمًا lafzının hikmet olduğunu, anlamının da,

¹⁴⁴ Enbiya, 21/91.

¹⁴⁵ Enbiya, 21/79.

¹⁴⁶ Enbiya, 21/78

¹⁴⁷ Yusuf, 12/22

kişinin bildikleriyle amel etmesi bilmediklerinden de sakınması olduğunu açıklamış ve kimilerinin de كُفْرًا kelimesine hükümrânlık anlamını verdiğini ifade etmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Zamehşerî, **el-Keşşaf**, s.509, Zerkeşi, **el-Bürhan**, III, 238.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1 KUR'AN-I KERİM'DE TAKDİM-TEHİR'İN GEREKÇELERİ

Cümle içindeki bütün öğelerin belli bir düzen ve sıralaması vardır. Cümlede bazı unsurlar önce, bazıları da sonra gelmektedir. Daha önce de değindimiz gibi bazen gramer kurallarına uygun bir sıralamanın gerçekleşmediği durumlar da söz konusu olabilmektedir. İşte bu olgu takdim-tehir şeklinde ifade dilmektedir. Dolayısıyla takdim, cümle kurgusunda sonradan gelmesi gereken bir unsurun öne alınması; tehir ise önce zikredilmesi gereken unsurun sona aktarılmasıdır. Sibeveyh, Arapların önemli gördükleri lafzı takdim ettiklerini ve sözdeki ustalıklarını ispat ederken de bu üslubu önemsediklerini söylemektedir.¹⁴⁹

Takdim-tehir olgusu, belagat üsluplarından biri olup, dilteler, fesahat bakımından yetkinliklerini ve söz sanatındaki ustalıklarını ispat etmek için bu üsluba başvurmuşlardır. Ayrıca bu üslubun gönüllerde güzel bir yeri ve hoş bir tesiri vardır.¹⁵⁰ Aslında takdim-tehir olgusu başlı başına hakkında eser yazılmaya değer bir konudur. Fakat selef uleması bu hususta müstakil bir çalışma ortaya koymayıp, yer yer ayetlerde bu konuya temas etmekle yetinmişlerdir.¹⁵¹

Takdim-tehir üslubunun mecazi ifadelerden sayılıp sayılmayacağı hususunda, alimler arasında farklı yaklaşımlar vardır. Kimi alimler bu üslubu mecazdan sayarken diğer bir kısmı ise bu üslubu mecaz unsurundan saymamışlardır.¹⁵² Örneğin Zerkeşi, Takdim-Tehir olgusunu mecazi ifadelerden saymayan alimlerin görüşünü desteklemekte

¹⁴⁹ Sibeveyh, **el-Kitab**, s. 34.

¹⁵⁰ Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed Abdullah, **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an** (Thk. Ebu'l-fazıl Muhammed İbrahim), Mısır, trs. 3,233.; İbn Faris, **Fıkhü'l-Lüga**, s. 244.

¹⁵¹ Suyutî, Abdurrahman b. Ebi Bekir, **el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an**, (Thk. Merkezü'd-Dirasati'l-Kur'aniyye), Suudi Arabistan, trs. IV, 1402.

¹⁵² Zerkeşi, **el-Burhân**, 3, 233.

ve bu tercihi şöyle temellendirmektedir: “Mecaz, bir lafzın, kendi anlamı dışında kullanılmasıdır. Hâlbuki Takdim-Tehir olgusunda böyle bir şey söz konusu değildir.”¹⁵³

Asıl olan, cümle kurulurken her şeyin yerli yerinde olması ve söz diziminin bozulmamasıdır. Önce gelmesi gereken ögenin tehirini gerektirecek bir durumun bulunmamasıdır. “Mübteda”nın “haber”den, “fail”in “meful”den ve “hal sahibi”nin “hal”den önce gelmesi esastır. جائي زيد راکبا örneğinde olduğu gibi. Bir gerekçe bulunmadığı sürece bu esastan şaşmamak gerekir.

Suyuti, takdim-tehirin gerekçelerini anlatırken şöyle demektedir: “Bu konuda Allame Şemsüddin b. Saiğ, *el-Mukaddime fî Sırrı Elfazi'l-Mukaddeme* adlı eseri telif etmiştir. Müellif, bu kitabında şöyle demektedir: "Takdim-tehir'in en yaygın gerekçesi, önemlidir. Yani takdim-tehir sanatının icra edileceği öğelerin en önemlisi takdim edilir. Ondan daha az önemli olanı ise tehir edilir. Bu, genel anlamda icmalen söylenen bir hikmettir. Takdim-tehirin sebep ve sırlarındaki tafsili hikmet ise değişik şekillerde tezahür eder.”¹⁵⁴

Daha önce ifade edildiği gibi dilde asıl olan, cümledeki her unsurun ait olduğu düzen ve sıralama içerisinde yer almasıdır. Ancak cümledeki söz dizimini değiştirmeyi gerekli kılan bir takım şartlar ortaya çıkabilir. Örneğin, bir ifadeyi güzelleştirmek veya onu tekit etmek gibi hususlar cümledeki unsurlardan bazılarının öne, diğerlerinin ise sona aktarılmasına sebep olabilmektedir. Mesela; "Ahmet İstanbul'a gitti" cümlesi özneyüklem bakımından Türkçede kurallı bir yapıya sahiptir. Ancak cümleye farklı bir anlam katmak için bu cümleyi "İstanbul'a Ahmet gitti" şeklinde de ifade edebiliriz. Bu durumda ikinci cümle, birincinin içermediği farklı bir mana içermiş olur. Buna göre ikinci cümle İstanbul'a bir başkasının değil, Ahmet'in gittiğine vurgu yapmaktadır.

Anlam problemi olmadığı halde de takdim-tehir olgusunun bazı özel gerekçelere binaen yapıldığına değinmiştik. Örneğin öne alınan lafzın önemini hissettirmek veya kötölemek, lafız mana uyumu, fasılaya riayet, vs. Nitekim biz bunların hepsini takdim-tehir gerekçeleri başlığı altında ele almayı uygun gördük.

¹⁵³ Zerkeşi, *el-Burhân*, 3, 233.

¹⁵⁴ Suyutî, *el-İtkan*, IV, 1402.

2.1.1. Teşvik Etmek

Takdim-tehir için güdülen belagi amaçların bir diğeri de takdim edilen öğedeki anlam itibariyle muhatabı tehir edilen öge hakkında bir beklentiye sokup, mahiyetini öğrenmesini teşvik etmektir. Nitekim tehir edilen öge zikredildiğinde muhatabın merakı giderilmiş olacaktır.¹⁵⁵

Bir kısım ayetlerde sırf bir öğeye teşvik etmek ve kulak ardı edilmesini önlemek için de takdim-tehir yapıldığını görmekteyiz. Örneğin, فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمَّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةِ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ *“Eğer (ölenin) kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır”*¹⁵⁶ ayetinde, وَصِيَّةٍ lafzı أَوْ دَيْنٍ lafzından önce zikredilmiştir. Hâlbuki Resulüllahın (a.s.) uygulamasına göre borcun edası vasiyetten öncedir.¹⁵⁷ Fakat bu ayette sırf vasiyete teşvik etmek ve o hususta gevşek davranılmasını önlemek için وَصِيَّةٍ lafzı أَوْ دَيْنٍ lafzına takaddüm etmiştir.¹⁵⁸

Diğer bir örnek de اللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاءً وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الدُّكُورَ *“Göklerin ve yerin mülkü (Hükümranlığı) Allah’ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları verir”*¹⁵⁹ ayetidir. Zira bu ayette de kadınlara ihsanda bulunmaya teşvik etme ve onların haklarına riayet etme hususunda gevşek davranmayı önlemek için takdim-tehir yapıлып الدُّكُورَ sözcüğünden önce getirilmiştir.¹⁶⁰

Ayrıca Arap şiirinde de teşvik gayesiyle takdim-tehir olgusuna müracaatedilmiştir. Örneğin;

ثَلَاثَةٌ تُشْرِقُ الدُّنْيَا بِبَهْجَتِهَا شَمْسُ الصُّحْحِيِّ وَأَبُو إِسْحَاقَ وَالْقَمَرُ

“Üç şey var ki parlaklıklarıyla aydınlatır dünyayı; kuşluk güneşi Ebu İshak ve Ay”

¹⁵⁵ Sekkakî, **Miftahü'l-Ulûm**, s. 221.

¹⁵⁶ Nisa, 4/11.

¹⁵⁷ Taberî, **Camiü'l-Beyan**, VIII, 46.

¹⁵⁸ İbn. Ebi Hatim, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-'Azim**, IV, 885.

¹⁵⁹ Şûrâ, 42/49.

¹⁶⁰ Zerkeşi, **el-Bürhan**, III, 265.

Bu şiirde ثلاثة ögesi müsned olduğu halde sırf muhatapta müsnedün ileyiyle ilgili merak uyandırıp ona teşvik etmesi için takdim edilmiştir.¹⁶¹

2.1.2. İfadeyi Thksis Etmek

Bazen bir kelime, sonra söylenmesi gerektiği halde, ifadeyi thksis etmesi için, önce söylenir. Örneğin اِيَّاكَ نَعْبُدُ “Yalnız sana ibadet ederiz”¹⁶² ayetinde اِيَّاكَ lafzı için meful olduğu için ondan sonra gelmesi gerekmektedir. Ancak ifadeyi thksis etmesi için ona takdim edilmiştir. اِيَّاكَ kelimesinin takdim edilmesiyle gerçekleşen bu sanatın ayete kattığı anlam “kulun, ibadetinde başkalarını, Allah’a ortak kılmayı kesinlikle ret etmesidir.”¹⁶³

Takdim-tehirin ifadeye thksis anlamını katmasının diğer bir örneği de قَيْسِيَّ اَنَا “Kays kabilesindenim ben” cümlesinde kişi diğer kabilelerden değil de sadece Kays kabilesinden olduğunu ifade etmek için takdim olgusuna başvurmuştur. Dolayısıyla قَيْسِيَّ sözcüğünün takdimiyle onda dile getirilen hüküm اَنَا lafzına thksis edilmiştir.

- لا فِيهَا عِوَالٌ - “Onda (cennet içkisinde) baş döndürme özelliği yoktur”¹⁶⁴ ayetinde de müsnedin takdimi cümleye thksis anlamını katmak içindir. Yani içkide baş döndürme özelliğinin olmaması sadece cennet içkilerine mahsus olup dünya içkilerinde böyle bir durum söz konusu değildir.¹⁶⁵

2.1.3. Fasılaya Riayet Etmek

Ayetler bazında takdim-tehir ele alındığında bu sanatın bazen de fasılaya riayet için yapıldığını görmekteyiz. Yani tehirin yapılması neticesinde söz dizimindeki ahenk bozuluyor ve fasılaya riayet rsaedilmiyo, takdim yapılır. وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُمْ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ. “(Güneşe ve aya secde etmeyin.) Eğer gerçekten Allah’a (c.c) kulluk ediyorsanız, onları

¹⁶¹ Kazvinî, **el-İdah**, I,136, ayrıca bk. Taftazanî, **Muhtasaru’l-Meânî**, s.156; Abbas Fadıl Hasan, **el-Belâga Fünûnuha ve Efnânuha** s. 232.

¹⁶² Fatıha,1/5.

¹⁶³ Neseî, Ebü’l-Berekat, Abdüllah b. Ahmed b. Mehmud, **Medarikü’t-Tenzîl ve Hakaikü’t-Tevîl**, Daru’l-Fikr, Dimeşk, ty, I, 16.

¹⁶⁴ Sâffât,37/47.

¹⁶⁵ Taftazanî, **Muhtasaru’l-Meânî**, s. 154. ayrıca bk. Kazvinî, **el-İdah**, I, 135; Abbas Fadıl Hasan, **el-Belâga Fünûnuha ve Efnânuha**, s. 229.

yaratan Allah'a secde edin.”¹⁶⁶ Örneğinde olduğu gibi, çünkü burada ayet fasıllarına uyum için *إِيَّاهُ* kelimesi *تَعْبُدُونَ* kelimesinin mefulü olduğu halde, ondan önce gelmiştir.

Ayet fasıllarına uyum için yapılan takdime *فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى* “*Bunun üzerine Musa, içinde bir korku hissetti*”¹⁶⁷ ayetini de örnek olarak verebiliriz. Nitekim fasılaya riayet için fail olan *مُوسَى* kelimesi meful olan *خِيفَةً* lafzından önce getirilmiştir. Zira Bu ayetin öncesi ve sonrasındaki ayetler sonu elifle bittikleri için takdim olgusuna başvurulmuştur. Çünkü zikrettiğimiz ayetin öncesinde *يُخَيَّلَ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهُمْ تَسْعَى* “*Bir de ne görsün, onların ipleri ve değnekleri yaptıkları sihirden dolayı kendisine hızla sürünür gibi göründü*”¹⁶⁸ ayetinin ve sonrasında da *لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى* “*Korkma çünkü sensin en üstün olan*”¹⁶⁹ ayetinin olduğunu de düşünürsek; *مُوسَى* kelimesi, *فِي نَفْسِهِ* kelimesinden önce gelseydi, ayet fasılları arasındaki uyum ortadan kalkacaktı.¹⁷⁰

Ayet fasıllarına uyum için, takdimin yapıldığı yerlerden bir diğeri de *وَتَغَشَّى* “*Yüzlerini de ateş bürüyecektir*”¹⁷¹ örneğidir. Çünkü *التَّارِ* kelimesinin fail olduğu halde mefulden sonraya alınması, sonrasındaki ayetlerle uyum içinde olması için yapılmıştır. Zira sonrasında, *إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ* “*Şüphesiz Allah, (c.c) hesabı çabuk görendir*”¹⁷² ayeti vardır. Öncesiyle de daha fazla benzeşmektedir. Zira öncesinde de *وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقْرَنِينَ فِي الْأَصْفَادِ* “*O gün, suçluları zincirlere vurulmuş olarak görürsün.*”¹⁷³

Diğer bir örnek de *وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى* “*O, bitki örtüsünü yeşil bir vaziyette çıkararak, sonra da onları çürüyüp karamuş çöpe çevirendir*”¹⁷⁴ ayetidir. Suyûfî,

¹⁶⁶ Fussilet,41/37

¹⁶⁷ Taha,20/67.

¹⁶⁸ Taha,20/66.

¹⁶⁹ Taha,20/68.

¹⁷⁰ Taftazanî, **Muhtasaru'l-Meânî**, s. 172.

¹⁷¹ İbrahim,14/50.

¹⁷² İbrahim,14/51.

¹⁷³ İbrahim,14/49.

¹⁷⁴ A'la,87/4-5.

bu ayeti şu şekilde yorumlamıştır: وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ فَجَعَلَهُ غُثَاءً ۖ yani أَخْوَى kelimesi yeşillik anlamında kullanılmış ve fasılaya riayet için ayetin sonunda getirilmiştir.¹⁷⁵

2.1.4. Lafız Mana uyumunu Sağlamak

Bazen de cümle bağlamındaki lafzın anlamıyla uyum sağlaması için takdim-tehir, üslubuna başvurulur. وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرْبَعُونَ وَ حِينَ تَسْرَحُونَ. “Onları akşamleyin getirirken, sabahleyin Salıverirken de sizin için bir güzellik ve zevk vardır”¹⁷⁶ ayetinde olduğu gibi. Zira حِينَ تَسْرَحُونَ cümlesinin حِينَ تُرْبَعُونَ cümlesine takdim edilmesinin sebebi, bahsi geçen develerin, akşamleyin tok karnına meradan dönüşlerindeki güzelliğin, sabahleyin aç karnına meraya gidişlerindeki güzellikten daha farklı olmasıdır.

Lafız ve mana uyumu için yapılan takdim-tehirlerden biri de يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَ طَمَعًا “Korku ve ümit kaynağı olarak şimşeği size göstermesi”¹⁷⁷ ayetidir. Bu ayette lafız mana uyumu gözetilmiş ve خَوْفًا lafzı anlam açısından طَمَعًا lafzından önce olduğu için ona takdim edilmiştir. Zira korkuya neden olan yıldırım, şimşeğin ilk çakmasıyla meydana gelirken, ümide neden olan yağmur ise, birkaç kez şimşek çakmasından sonra yağmaya başlar.

2.1.5. İştikaka Riayet Etmek

Ayetler bazında takdim-tehir sanatı ele alındığında bu sanata bazen de iştikaka riayet için müracaat edildiğini fark etmekteyiz.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Suyutî, **el-İtkan**, IV, 1401.

¹⁷⁶ Nahl,16/6.

¹⁷⁷ Rum,30/24.

¹⁷⁸ İştikaktan söz açılmışken konunun daha iyi anlaşılması için biz burada tafsilata girmeden iştikakın türlerine işaret edeceğiz.

-İştikâk-ı Sağır iki sözcüğün gerek anlamda gerek kök harflerinin sırala nışında birlik arzetmesidir. Örneğin, “yardım etmek” نَصْرٌ (nasr) mastarından نَصَرَ (nasara) “yardım etti” fiilinin türetilmesi gibi.

-İştikâk-ı kebir iki lafzın anlam ve kök harfleri açısından arala rında ilgi bulunmasıdır fakat harflerin sırala nışında farklılık vardır Örneğin, طَرَحَ (taraha) ve طَحَرَ (tahara) sözcüklerinin ikisi de “atmak” anlamına gelmektedir. Bu iki sözcük anlam ve kök harfleri açısından da arala rında bir uyum söz konusudur. Ancak harflerin tertibi farklıdır. Bu tür iştikâka ise el-İştikâk-ı kebir denmektedir.

İştikâk-ı ekber iki sözcüğün kök harflerinin bazısında birbiriyle uyumlu olması, uymayan harflerin ise mahreçlerinde uygunluk bulunmasıdır. Örneğin, نَعَقَ (na‘aka) “karga öttü” ve نَهَقَ (neheka) “eşek anırdı” sözcüklerinde uymayan sesler boğaz sesleridir. Bu bakımdan arala rında bir uyum vardır.¹⁷⁸

كَلَّا وَالْقَمَرَ وَاللَّيْلَ إِذَا أَذْبَرَ وَالصُّبْحَ إِذَا أَسْفَرَ إِهْمَا لِأَخْدَى الْكُبْرَى نَدِيرًا لِلْبَشْرِ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ Örneğin

“Hayır, (öğüt almazlar.) Aya, çekilip gittiğinde, geceye, aydınlandığında sabaha andolsun ki o (cehennem) insan için; içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için uyarıcı olarak elbette en büyük bir şeydir”¹⁷⁹ şeklinde dizilen ayetlerin sonuncusuna baktığımızda أَوْ يَتَأَخَّرَ أَنْ يَتَقَدَّمَ ögesinin ögesinden önce geldiğini görüyoruz. Zira bu ayetten önceki ayetlerin son kelimelerinin son harfleri hep “ر” harfi ile bitmektedir. أَنْ يَتَقَدَّمَ lafzının son harfi de “د” olduğuna göre, iştikaka riayet için bu ayette takdim-tehir sanatı icra edilmiş ve ayet sözcükleri arasında güzel bir uyum meydana gelmiştir.

İştikaka riayet için yapılan takdim-tehir örneklerinin bir diğeri de إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ

وَإِذَا الْكُورُوكِبُ انْتَشَرَتْ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ عَلِمْتَ نَفْسٌ مَاقَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ “Gök yarıldığı zaman, Yıldızlar saçıldığı zaman, Denizler kaynayıp fıskırtıldığı zaman, kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman, herkes yaptığı ve yapmadığı şeyleri bilecek.”¹⁸⁰ Ayetlerinde görülmektedir. Burada مَاقَدَّمَتْ ögesi iştikakin üçüncü kısmı olan iştikak-i ekber’e riayet için وَأَخَّرَتْ ögesinden önce getirilmiş ve ayetlerin son kelimelerinde, takdim-tehir üslubunun icrasıyla uyum sağlanmıştır.

İştikaka riayet için, takdim-tehirin bulunduğu bir diğer örnek de, فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ وَظِلٍّ

مِنْ مَخْمُومٍ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ “Onlar, iliklere işleyen bir ateş ve bir kaynar su içindedirler. Ne serin ne de yararlı olan zifirî bir gölge içinde!”¹⁸¹ ayetleridir. Zira son ayette بَارِدٍ lafzı كَرِيمٍ lafzına takdim edilmeyip ayet بَارِدٍ و لَا كَرِيمٍ şeklinde okunsaydı o vakit cümle dizimindeki sözcükler arasında bir uyumdan bahsedilemezdi. Zira بَارِدٍ lafzı ile diğer ayetlerdeki son

yukarıda verdiğimiz örneklerin hepsi İştikak-ı ekber kısmına dâhildir. Zira örneklerdeki ayetlerin son kelimelerine bakıldığında bir önceki ayetin son kelimesiyle kök harflerinin çoğunda birbiriyle uyumlu olduğunu fark etmekteyiz. Dolayısıyla İştikak-ı ekber kısmına dâhil olan sözcüklerin cümle dizimindeki uyumları için Kur’ân’da takdim-tehir sanatının uygulandığını görmekteyiz. İştikak hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmed b. Ali b. Mesud, (ö. 700/1300); **Merahü’l-Ervah**, Sarf cümlesi, İstanbul, Bilici kitap Evi, trs.; Ebû Bekr, Muhammed b. El-Hasan b. Dureyd, (ö. 321/933); **el-İştikâk**, (Thk. Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut, 1991.

¹⁷⁹ Müddesir, 74/32, 33, 34, 35, 36, 37.

¹⁸⁰ İnfitar, 82/1, 2, 3, 4, 5.

¹⁸¹ Vakı’a, 42, 43, 44.

sözcükler arasında uyum yoktur. Dolayısıyla iştikakın üçüncü kısmı olan iştikak-ı ekber'e riayet için بَارِدِ lafzı كَرِيمِ ögesinden önce getirilmiş ve ayetlerin son kelimelerinde, takdim-tehirin icrasıyla uyum sağlanmıştır.

2.1.6. Takdim Edileni Vurgulamak ve Önemi Hissettirmek

Kur'an-ı Kerim'deki takdim-tehirin belagi amaçlarından bir diğeri de muhatabın takdim edilen lafza yönelmesini sağlamaktır. Bu nedenle özellikle takdim edilen lafza vurgu yapılıdır. وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ “Bir de cinleri Allah'a bir takım ortaklar yaptılar”¹⁸² ayeti bunun örneklerindedir. Burada da لِلَّهِ kelimesinin شُرَكَاءَ kelimesine takdim edilmesinin nedeni, özellikle bir başkasına değil de Allah'a yapılan ortaklığı vurgulamaktır. Dolayısıyla لِلَّهِ lafzı شُرَكَاءَ lafzından önce getirilerek takdim-tehir üslubu kullanılmıştır.

Bazen az önemliden çok önemliye doğru yapılan takdimler bulunur. أَمْ لَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ “Onların yürüyecek ayakları mı yoksa tutacak elleri mi var?”¹⁸³ ayetinde olduğu gibi. Zira eller ayaklardan daha önemlidir. ve (أَرْجُلٌ) sözcüğü (أَيْدٍ) sözcüğünden önce gelerek az önemliden çok önemliye doğru bir yapı ortaya konmuştur.

Çok önemliden az önemliye yapılan takdime ise لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ “Mesih de, Allah'a yakın melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler”¹⁸⁴ ayeti örnektir. Zira İsa (a.s.) Peygamber olduğu için meleklerden daha iyidir. Dolayısıyla bu ayette takdim-tehir sanatı, çok önemliden az önemliye yapılmıştır.

2.1.7. Takdim Edileni Yermek veya Yüceltmek

Bazen fiilin müteallekatı arasındaki takdimin belagi amacı takdim edilen nesneyi kötülemek ve azarlamak içindir. Üstte zikrettiğimiz وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ “Bir de cinleri Allah'a bir takım ortaklar yaptılar”¹⁸⁵ ayeti buna da örnektir. Zira burada شُرَكَاءَ lafzı

¹⁸² En'am,6/100.

¹⁸³ A'raf, 7/195.

¹⁸⁴ Nisa, 4/172.

¹⁸⁵ En'am,6/100.

kötülenmek, istendiğinden dolayı, ikinci meful olduğu halde birinci meful olan الجُنَّ lafzından önce getirilerek takdim-tehir sanatı icra edilmiştir.

Ayetleri takdim-tehir üslubu perspektifinden irdelediğimizde, bu üslubun uygulanması neticesinde bazı varlıkların yüceltilmek için öne alındığını görmekteyiz. Örneğin وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ “Kim Allah ve Resulüne itaat ederse”¹⁸⁶ ayetinde الله sözcüğü yüceltilmek için bu sanatın icrası neticesinde وَالرَّسُولَ sözcüğüne takdim edilmiştir.

2.1.8. Muhatabı Korkutmak ve Etkilemek

Takdim-tehir üslubu bazen de sırf muhatabı takdim edilen lafızdan korkutma gayesini taşır. Örneğin فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ”Onlardan mutsuz (cehennemlik) olanlar da vardır, mutlu (cennetlik) olanlar da vardır.”¹⁸⁷ ayetinde, cümle dizimi yapılırken cehennem ve onun ehlinde korkutmak için شَقِيٌّ lafzı önce getirilerek takdim-tehir sanatının icrasıyla سَعِيدٌ lafzına takdim edilmiştir.¹⁸⁸

فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ “Böyle iken kiminiz kafir, kiminiz mümindir”¹⁸⁹ ayetinde insanların küfürden uzak tutulması Kur’ân’ın asıl hedefi olduğundan sırf insanı küfürden korkutmak ve küfrün vahametini hissettirmek için كَافِرٌ kelimesi, مُؤْمِنٌ kelimesinden önce getirilmiştir.

Korkutmanın takdim-tehire gerekçe olduğu ayetlerden biri de, فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْ بَدَأَ اللَّهُ ”Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah’ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır”¹⁹⁰ ayetidir. Zira Kuran’ın gayesi insanları kendilerine zulmetmelerini önlemek ve onları böyle bir şeyden korkutmak olduğundan فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ ögesi takdim-tehir sanatı uygulanarak önce getirilmiştir.

¹⁸⁶ Nisa,4/69.

¹⁸⁷ Hûd,11/105.

¹⁸⁸ Zerkeşî, el-Burhan, III, 272.

¹⁸⁹ Teğabun, 64/2.

¹⁹⁰ Fatır, 35/32.

Takdim-tehir bazen de muhatabın takdim edilen lafızdan etkilenmesi için yapılmıştır. Örneğin وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ “Dâvûd ile birlikte, Allah’ı tespih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik”¹⁹¹ ayetinde, sırf muhatabı etkilemek için الْجِبَالَ lafzı وَالطَّيْرَ ögesinden önce getirilmiştir. Zira Allah’ın cansız bir varlık olan dağları, peygamber’ine musahhar kılıp onunla birlikte kendine tespih ettirmesi, canlı bir varlık olan kuşları O’na musahhar kılıp onunla birlikte kendine tespih ettirmesinden daha etkileyici ve Allah’ın kudretine delaleti açısından daha kuvvetlidir. Dolayısıyla ayetten bu anlamın anlaşılması için, takdim-tehir sanatının icrasıyla الْجِبَالَ lafzı وَالطَّيْرَ ögesine takaddüm etmiştir.¹⁹²

2.1.9. Sakındırmak ve Nefret Ettirmek

Bu sanatın bazen de takdim edilenden sakındırmak ve nefret ettirmek için icra edildiğini görmekteyiz. Örneğin, Nur suresinin الْزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً “Zina eden erkek ancak zina eden veya Allah’a ortak koşan bir kadınla evlenir”¹⁹³ ayetinde, zinadan tiksindirmek ve insanları ondan sakındırmak için hem Allah’a (c.c) ortak koşmak anlamını veren مُشْرِكَةً kelimesiyle yan yana zikredilmiş hem de zinanın kötülüğünü en bariz şekilde ortaya koymak için زَانِيَةً ögesi takdim-tehir üslubunun icrası neticesinde مُشْرِكَةً lafzına takdim edilmiştir.¹⁹⁴

2.1.10. Teberrük İçin

Önemli konularda lafzatullah takdim-tehir sanatı çerçevesinde teberrüken takdim edilmiştir. شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ “Allah, melekler ve ilim sahipleri, O’ndan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler”¹⁹⁵ ayeti buna örnek verilebilir. Zira burada Allah (c.c) lafzının diğerlerine takdim edilmesinin en uygun gerekçesi teberrüktür.

¹⁹¹ Enbiyâ, 21/79.

¹⁹² Zamehşerî, *el-Keşşaf*, s. 684.

¹⁹³ Nur, 24/3.

¹⁹⁴ Zerkeşî, *el-Burhan*, III, 272.

¹⁹⁵ Al-i İmran, 3/18.

2.1.11. Lafzın Sebep Konumunda Olması

Takdim-tehir üslubunu gerektiren etkenlerden biri de, takdim edilen lafzın tehir edilen lafız için, illet ve sebep olmasıdır. قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ “Melekler, seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin dediler”¹⁹⁶ ayeti buna örnek olarak verilebilir. Zira الْعَلِيمُ lafzı, bu ayette الْحَكِيمُ lafzı için illet ve sebeptir. Çünkü her şeyi hakkıyla bilmeyen, her şeyi hikmetle yapamaz. Dolayısıyla burada takdim-tehir sanatı vardır.

Zemahşeri, مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ “Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size niye azap etsin ki?”¹⁹⁷ ayetinde, إِنْ شَكَرْتُمْ cümlesinin وَآمَنْتُمْ cümlesinden önce getirilişini şu şekilde yorumlamaktadır: Akıllı şahıs kendisine verilen nimetlere baktığında, daha o nimetlerin kimden geldiğini bilmeden, onda bir memnuniyet ve hoşnutluk oluşur ve haline şükreder. Fakat nimet sahibini tanıdıktan sonra, nimet sahibine iman edip detaylı bir şekilde ona şükreder. İmanın sebebinin şükür olduğu anımsatılmak istendiğinden dolayı إِنْ شَكَرْتُمْ cümlesi وَآمَنْتُمْ cümlesinden önce getirilerek, takdim-tehir sanatına başvurulmuştur.¹⁹⁸

يُعْضُوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَ يَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ “Gözlerini haramdan sakınsınlar ırzlarını korusunlar”¹⁹⁹ ve وَإِلَّا لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ Her günahkâr yalancının vay haline!”²⁰⁰ Ayetleri de illet ve sebep olma açısından yapılan takdim-tehirlere örnektirler. Zira gözlerin haramdan sakınması ırzın korunmasına sebep olduğu gibi, iftira da günah için sebep ve illettir. Dolayısıyla cümle diziminde, her ikisi de sonrasında takdim edilmiştir.

¹⁹⁶ Bakara, 2/32

¹⁹⁷ Nisâ, 4/147

¹⁹⁸ Zemahşeri, **el-Keşşaf**, s. 268.

¹⁹⁹ Nur, 24/31.

²⁰⁰ Casiye, 45/7.

2.1.12. Galebe ve Çokluk

Takdim gerektiren hususlardan biri de çokluk unsurudur.²⁰¹ Örneğinde *فَإِنَّهُمْ ظَالِمٌ* “Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah’ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır”²⁰² ayetinde “kendine zulmedenler” “ortada olanlar” ve “hayırlı işlerde öne geçenler”den daha fazla, “ortada olanlar” ise “hayırlı işlerde öne geçenler”den daha fazla olduğundan, cümle dizimi ona göre yapılmış ve kesrete göre takdim icra edilmiştir. Ayrıca Kur’ân’ın diğer yerlerinde de hırsız erkeğin hırsız kadına ve zina eden kadının zina eden erkeğe takdim edilmesinin hikmeti de çokluk meselesidir. Çünkü hırsızlığın erkeklerde, zina da kadınlarda daha çoğunluktadır.²⁰³

Suyûtî, İbni Hacer’in Çokluk unsurunun takdim-tehire gerekçe olması hakkında, *el-Amali* adlı eserinde şöyle dediğini nakleder: *إِنَّ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ* “Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır”²⁰⁴ ayetinde eşlerden gelecek düşmanlığın daha fazla olmasından dolayı *مِنْ أَرْوَاجِكُمْ* lafzı *وَأَوْلَادِكُمْ* lafzından önce gelmiş ve çokluk unsurundan dolayı ona takdim edilmiştir.²⁰⁵

2.1.13. İntikalden Dolayı Takdim

Takdim-tehir sanatının icrasını önemli kılan etkenlerden biri de intikal unsurudur. Nitekim bu unsur uzak-yakın, büyük-küçük ve önemli ve daha önemli gibi açılardan takdim-tehir olgusunu gerekli kılmaktadır.²⁰⁶

- En Yakından En Uzağa İntikal

Kur’ân ayetlerini incelediğimizde, bazen biri yakın diğeri uzak olan iki sözcüğün aynı ayet içinde beraber verildiğini ve en yakından en uzağa doğru gidildiğini görüyoruz. Örneğin *يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ* الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا

²⁰¹ Zerkeşî, *el-Bürhan*, III, s. 260.

²⁰² Fâtır, 35/32.

²⁰³ Zerkeşî, *el-Bürhan*, III, s. 260.

²⁰⁴ Teğabun, 64/14.

²⁰⁵ Suyûtî, *el-İtkan*, IV, 1409.

²⁰⁶ Zerkeşî, *el-Bürhan*, III, s. 268-269.

وَالسَّمَاءِ بِنَاءً “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize ibadet edin ki, Allah’a karşı gelmekten sakınasınız. O yeri sizin için döşek, göğü de bina yapandır”²⁰⁷ ayetlerinin her ikisinde de takdim-tehir sanatı icra edilmiştir. Zira ilk ayete baktığımızda, öncelikle kullukla mükellef tutulan ve aynı zamanda en yakın olan “muhatapların yaratılışı” (خَلَقَكُمْ) zikredilmiş daha sonra da en uzak olan “onlardan öncekiler” (وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) cümlesi gelmiştir. İkinci ayette ise önce en yakın olan yeryüzünün döşek kılındığından daha sonra da en uzak olan göğün bina yapıldığına işaret edilmektedir.

-En Uzaktan En Yakına İntikal

Takdim-tehir üslubu çerçevesinde oluşan intikal olgusunun bazen de en uzak olan unsurdan en yakın olana doğru gerçekleştiğini ve uzak unsurun yakın unsura takdim edildiğini görmekteyiz. Örneğin, “Şüphesiz, göklerde ve yerde, inananlar için (Allah’ın varlığını ve birliğini gösteren) nice deliller vardır”²⁰⁸ ayetinde, takdim-tehir üslubunun icra edildiği sözcükler السَّمَوَاتِ ve الْأَرْضِ sözcükleridir. Ayetin muhatapları açısından en uzak sözcük olan السَّمَوَاتِ lafzı sırf muhatapların dikkatini çekmek ve Allah’ın(c.c) yüce kudretinde, nimetlerinde, gökleri, yeri ve içlerindeki değişik türdeki yaratıkları hakkında derin tefekküre sevk etmek için وَالْأَرْضِ sözcüğüne takdim edilmiştir.²⁰⁹

-Büyükten küçüğe doğru intikal

Büyükten küçüğe doğru intikal için takdim-tehir sanatının icra edildiği ayetlerden biri مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ ”Bundan önce onları(sana vahyettiğimiz gayb haberlerini) ne sen biliyordun ne de kavmin”²¹⁰ ayetidir. Zira burada Allah (c.c) Hz. Muhammed’e (a.s) müşriklerin onu yalanlamalarına, ona eziyet etmelerine karşı Hz. Nuh’un hayatından örnekler vererek sabır tavsiyesinde bulunuyor ve güzel sonucun tıpkı diğer peygamberlere verildiği gibi, ona da verileceğini söylüyor. Ayrıca Hz.

²⁰⁷ Bakara, 2/21-22.

²⁰⁸ Câsiye, 45/3.

²⁰⁹ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, XII, 357.

²¹⁰ Hûd, 11/49.

Muhammed'in gayb haberlerini ancak vahiy yoluyla öğrendiğini; yoksa ne O, ne de onu yalanlayan müşriklerin gaybtan bir şey bilme olanaklarının olmadığı anlatılmaktadır.²¹¹

Dolayısıyla bu anlatım tarzı büyükten küçüğe doğru takdim-tehir üslubunun icrasıyla gerçekleşmiştir. Yani Hz. Muhammed peygamber olduğu halde gayb âleminde ancak Allah'ın (c.c) bildirmesiyle haberdar olmaktadır. Dolayısıyla O, Allah'tan aldığı haberleri kendi kavmine tebliğ etmediği takdirde onların bundan haberdar olmaları mümkün değildir.

-Küçükten Büyüğe Doğru İntikal

Takdim-tehirin bir yönü de küçükten büyüğe doğru intikal etmeye bakar. Örneğin "Allah yolunda küçük, büyük bir harcama yapmazlar ki"²¹² ayetinde, *كَبِيرَةً* lafzının önüne alınıp ona takdim edilmiştir. Bu ayetten, Allah'ın (c.c) ne küçük ne de büyük hiçbir iyiliği ihmal etmeyip kayıt altına aldığı ve ileride de, daha güzeliyle iyilik sahiplerini mükâfatlandıracağı anlaşılmıştır. Takdim-tehir sanatının bu ayete kattığı anlam ise küçük iyiliği karşılıksız bırakmayan zat, büyük iyiliği fazlasıyla ödüllendireceği şeklindedir.

Az Önemliден Daha Önemliye Doğru İntikal

Takdim-tehirin bazen az önemliден daha önemliye doğru intikal için olduğunu görürüz. Örneğin A'râf suresinin *أَلَمْ أَرْجُلَ يَمْشُونَ بِمَا آمَ هُمْ أَيْدٍ يَبْتَظُونَ بِمَا آمَ هُمْ أَعْيُنٍ يُبْصِرُونَ بِمَا آمَ هُمْ آذَانٌ* "Onların yürüyecek ayakları mı var? Yahut tutacak elleri mi var? Veya görecek gözleri mi var, ya da işitecek kulakları mı var?"²¹³ ayetinde olduğu gibi, zira bu ayette dönemin müşrikleri putlara taptıklarından ötürü azarlanmakta ve bu heykellerin kendilerinden ne bir zararı def etmede ne de bir yarar sağlamada bir yetkinliğe sahip olmadıkları anlatılmaktadır.²¹⁴ Zira bu putların ne ayakları, ne elleri, ne gözleri, ne de kulakları vardır. Dolayısıyla beklentilerine cevap verecek durumda

²¹¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, VII, ayrıca bk.447, Taberi, a,g,e, c, XV, 356.

²¹² Tevbe, 9/121.

²¹³ A'râf, 7/195.

²¹⁴ Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selim İlâ Mezâya'l-Kur'ani'l-Kerim*, Beyrut, ty. C, III, 306.

değiller çünkü bu beklentilere cevap vermeleri için bütün bu azalara sahip olmaları gerekir. Bu yüzden ayette geçen putların tapıcılarından bir üstünlüğü yoktur.²¹⁵ Bütün bu anlamlar ifade edilirken takdim-tehir sanatı icra edilmiş ve az önemli organdan başlanarak daha önemli organa doğru intikal gerçekleşmiştir. Zira kulakla gözlerden, gözler ellerden, eller ise ayaklardan daha faydalıdır.²¹⁶

2.1.14. İnkâr İçin Takdim

Bazen mütekellim bir eylemi mutlak anlamda inkâr etmek ister. ⊖ İnkâr edilen eylem kimden sadır olursa olsun o eylemden kaynaklanan hoşnutsuzluğunu ifade etmek için de takdim-tehir sanatına başvurur. Bunun bir örneğini *وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ* “*Birde Allah’a cinleri bir takım ortaklar yaptılar*”²¹⁷ ayetinde görmekteyiz. Zira bu ayette Allah (c.c) mutlak anlamda kime nispet edilirse edilsin, O’na koşulan bütün ortaklıkları reddeder ve bu durumdan hoşnut olmadığını ifade eder. *وَجَعَلُوا* fiili için birinci meful *شُرَكَاءَ* kelimesinin de ikinci meful kılan ve takdim-tehir sanatını icra eden alimler bu hususa dikkat çekmek istemişlerdir. Zira eğer böyle okunmayıp *وَجَعَلُوا* fiili için birinci meful değil de ikinci meful kılınsaydı o vakit *وَجَعَلُوا الْجِنَّ شُرَكَاءَ لِلَّهِ* şeklinde okunurdu ve Allah’ın (c.c) mutlak anlamda kabul etmeyip hoşnut olmadığı ortaklık olgusu cinlere özel kılınmış olurdu. Hâlbuki Allah, (c.c) sadece cinlerin O’na ortak koşulmasından değil bütün varlıkların O’na ortak koşulmasını hiçbir şekilde kabul etmez, bilakis red ve inkâr eder. Dolayısıyla böyle bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için takdim-tehir sanatı icra edilmiştir.²¹⁸

Bazen mütekellim, muhataba vereceği cezayı ifade eden sözcükleri sıralarken, cezayı gerektiren sebepleri sıralar ve takdim-tehir sanatını kullanır. *يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا* *Örneğin* “*O gün bunlar (Altın ve gümüşler) cehennem ateşinde kızdırılacak ve onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacaktır.*”²¹⁹

²¹⁵ Ebu Hayyan, Muhammed b.Yusuf el-Endelusî, **el-Bahru’l- Muhit fi’t-Tefsir**, (Thk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdu’l-Mevcud, eş-Şeyh Ali Muhammed mu’riz) Beyrut, 1993.c,IV, 441

²¹⁶ Zerkeşi, **el-Burhan**, III/270, Suyutî, a,g,e, IV, 1410.

²¹⁷ En’am,6/100.

²¹⁸ Zerkeşi, **el-Bürhan**, III, 268.

²¹⁹ Tevbe, 9/35.

Ayetinde Altın ve gümüşü gizleyerek biriktirenlerin, bunları Allah (c.c) yolunda harcamaları istendiğinde harcamama suçunu, önce yüzlerini ardından böğürlerini ve daha sonra da sırtlarını çevirerek işledikleri için, cezalandırılmaya da önce yüzlerinden (وَجُنُوبُهُمْ) ardından böğürlerinden (جِبَاهُهُمْ) başlanmıştır. Dolayısıyla bu ince noktayı ifade etmek de ancak takdim-tehir sanatının icrası ile mümkün olmuştur. Dolayısıyla جِبَاهُهُمْ sözcüğü diğer ikisine, وَظُهُورُهُمْ sözcüğü de وَجُنُوبُهُمْ sözcüğüne takdim edilmiştir.²²⁰

²²⁰ Zerkeşi, **el-Bürhan**, III, 268.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1 TAKDİM-TEHİR'LE İLGİLİ YORUMLARIN TEFSİRDEKİ YANSIMALARI

Daha önce de değindiğimiz gibi takdim-tehir olgusunun uygulama alanı daha ziyade tefsir kitaplarıdır. Dolayısıyla “Takdim-tehir sanatının tafsire yansımaları” başlığı altında bu sanatın tefsir eserlerinde manaya etkisini ele alacağız.

3.1.1 Taberî Örneği

Tekdim-tehir olgusunu ayetlerin tevilde büyük bir ustalıkla kullanan müfessirlerden biri de büyük müfessir İbn Cerir Taberî'dir. O, bu olguyu vaz geçilmez olarak görür ve imkânlar ölçüsünde diğer bazı müfessirler gibi farklı, dolambaçlı ve muğlak teviller yerine takdim-tehir sanatıyla ayeti net bir şekilde anlaşılır kılmaktadır.

Örneğin Taberî, *“Onlar, sağırdılar, dilsizdirler, kördürler. Artık hakka dönmezler”*²²¹ ayetinin tevilde şöyle diyor: Bundan önceki 17 numaralı ayet; *“Allah onların ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakır.”* münafıkların ahiretleriyle; 16 ve 18 numaralı ayetler ise onların dünyalarıyla ilgili bir durumu ele almaktadır. O halde ayetler arasındaki uyumun sağlanması için 18. Ayette ayette takdim niyetiyle tehir yapılmıştır demeliyiz.

Nitekim takdiri şu şekildedir: *أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ، صُمُّ بِكُمْ عُمِّي فَهُمْ لَا يَرِجَعُونَ، مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ، أَوْ كَمَثَلِ صَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ.* *“İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden*

²²¹ Bakara, 2/18.

alışverişleri onlara kar getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır. Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık hakka dönmezler. Onların durumu, geceleyin ateş yakan kimsenin durumu durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah onların ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakıverir.”

Taberî, devamla şöyle diyor: Münafıklar hidayete karşılık sapıklığı satın aldıklarından ötürü doğru yolu bulamazlar. Zira onlar sağırdırlar; Hak ve hidayeti duyamazlar. Dilsizdirler; Hak ve hidayeti konuşamazlar. Kördürler; Hak ve hidayeti göremezler.²²²

Taberî'nin takdim-tehir olgusunu dikkate alarak tevil ettiği ayetlerden biri de şudur: الحمد لله رب العالمين “*Hamd âlemlerin rabbi olan Allaha mahsustur*”²²³ Taberî, ayetin takdim-tehir olgusuna tabi tutularak sonraki ayetlerle irtibatını şöyle izah ediyor: Bu surede Allah tarafından, kullarına onu nasıl övecekleri öğretilmekte ve Allah’a ardı sıra övgüler getirilmektedir. Ancak bu övgülerin bir kısmı diğer bir kısmıyla olan benzerliklerinden ötürü bunların yan yana gelmeleri daha uygundur. Örneğin, “Rab” kelimesi varlıkları yaratan, ihtiyaçlarını gideren ve onları peyderpey olgunluğa ulaştıran “Allah” anlamında olduğu için “kral” anlamında olan “Melik” veya “sahip” manasına gelen “Malik” kelimesiyle yan yana gelmesi daha uygundur. Aynı şekilde “Rahman” ve “Rahim” kelimelerinin de “Allah” kelimesiyle benzer anlamda olduklarından yan yana gelmeleri daha münasiptir.

Nitekim “Allah” kelimesi yüce yaratıcı için ulûhiyet ve büyüklük anlamında bir övgü olduğundan ötürü insanların bu ayetleri okurken onda oluşması muhtemel korkunun onu ye’s’e götürmemesi için Allah’ın bu kadar büyüklüğüne rağmen çokça merhamet ve şefkat sahibi olduğu vurgulanıyor. Taberî, bütün bu gerekçeleri sıraladıktan sonra ayette takdim niyetiyle tehir olduğunu belirtiyor ve ayeti şu şekilde takdir ediyor: الحمد لله الرحمن الرحيم رب العالمين ملك يوم الدين “*Hamd Rahman veRahimolan Allaha mahsustur. (O Allah ki) âlemlerin Rabbi ve hesap ve ceza günününün sahibidir*”

²²² Taberî, *Camiü'l-Beyan An Te'vili Ayi'l-Kur'ân*, I, 329.

²²³ Fatıha, 1/1.

Ancak bu sefer de بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ şeklinde olduğu gibi surenin başındaki besmelede bulunan “Rahman” ve “Rahim” kelimeleri ile الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ayeti yan yana gelmekte ve Taberî’ye şöyle bir itiraz yöneltilmektedir: Lafız ve mana itibarı ile aynı olan iki ayet, aralarına bir fasıl konmadan yan yana getirildiğinden, faydasız bir tekrar meydana gelmektedir. Oysa bu tabloyu Kur’an’ın başka bir yerinde görmek mümkün değildir.²²⁴

Taberî, kendisinin besmeleyi fatihadan saymadığı için bu itirazın kendisine yöneltilmeyeceğini belirtiyor. Sonuç olarak Taberî, الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ kelimelerinde olabilecek takdim-tehir olgusunu bismelenin fatihadan sayılmadığı ilkesiyle temellendirmekte ve besmeleyi fatihadan sayanların böyle bir karara varmalarının doğru olmadığını belirtmektedir.²²⁵

Büyük müfessir Taberî’nin takdim-tehir olgusu ışığında anlam verdiği bir diğer ayet de *“Eya İman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve – başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın”*²²⁶ ayetidir. Taberî bu ayeti şu şekilde açıklıyor: Hicaz ve Irak kâriyelerinden büyük bir çoğunluk ayete takdim-tehir olgusuyla anlam vermişlerdir. Nitekim bu kıraat âlimleri ayeti şöyle yorumlamışlardır: *إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ* Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın ve başlarınıza mesh edin. Bunlar وَأَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ kelimesine atfedid mansup okumuşlardır. Taberî, devamla şöyle diyor: bu âlimlerin görüşlerine göre وَأَرْجُلَكُمْ kelimesi takdim niyetiyle tehir edilmiş öğelerdendir.²²⁷

Ayrıca Taberî, bu kıraat biçimini destekleyen çok sayıda rivayet nakletmektedir. Nitekim ehl-i sünnet âlimlerinin büyük çoğunluğu bu kıraati esas almaktadırlar. Taberî, Geride kalan bu iki bölgenin diğer âlimlerinin ise وَأَرْجُلَكُمْ kelimesini mecrur okuduklarını

²²⁴ Taberî, *Camiü'l-Beyan An Te'vili Ayi'l-Kur'an*, I, 147.

²²⁵ Taberî, *Camiü'l-Beyan An Te'vili Ayi'l-Kur'an*, I, 148.

²²⁶ Mâide, 5/6.

²²⁷ Taberî, *Camiü'l-Beyan An Te'vili Ayi'l-Kur'an*, X, 52-80.

aktarıp delilleriyle birlikte bu âlimlerin görüşlerini de nakleder. Ancak Kur'an'ın ilk müfessiri Hz. Peygamber olduğu için O'nun uygulamalarını göz önüne aldığımızda en doğru kıraat biçiminin وأرجلكم kelimesinin mansup okunmasıdır. Biz de Taberî gibi ayetin takdim-tehir olgusuyla tevîl edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

3.1.2 Razî Örneği

Fahreddin Razî, “*et-Tefsirü'l-Kebir*” adlı eserinde dili önemseyen müfessirlere aittir. Nitekim O, bir müfessir için dilsel olgular arasında vazgeçilmez bir araç olan takdim-tehir sanatını metni anlamlandırma hususunda büyük bir ustalıklarla kullanmış, ancak aşağıda da değineceğimiz gibi Razî, bazı durumlarda takdim-tehir olgusunu en son çare olarak görmüştür. Zira Razî, “kelamda asıl olan zahire muhalefet etmemektir” kaidelerini ilke edinmiştir. Ancak Razî'nin, bazı yerlerde kendisinden önceki müfessirler gibi takdim-tehirin kolaylıklarından istifade etmek yerine, başvurduğu diğer bir kısım zoraki ve baş ağrıtan tevilleri zahire uygunluğu öne sürerek takdim-tehir sanatına tercih etmesi düşündürücüdür.

Razî'nin, takdim-tehir olgusunu icra ederek tefsir ettiği ayetlerin biri وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ جِئْنَا بِكُم بِغَدَاةٍ مُّبِينَةٍ وَإِنَّكُمْ فِيهَا لَمُبْرَحُونَ *“Onları akşamleyin getirirken, sabahleyin Salıverirken de sizin için bir güzellik ve zevk vardır”*²²⁸ ayetidir. Razî bu ayeti tefsir ederken şöyle diyor:

جِئْنَا بِكُم بِغَدَاةٍ مُّبِينَةٍ cümlesinin جِئْنَا بِكُم بِغَدَاةٍ مُّبِينَةٍ cümlesine takdim edilmesinin sebebi, bahsi geçen develerin, akşamleyin meradan dönüşlerindeki güzelliğin, sabahleyin meraya gidişlerindeki güzellikten daha farklı olmasıdır. Zira develer akşamleyin karınları tok, sütleri bol bir şekilde eve geldikleri halde sabahleyin evden çıktıklarında karınları aç ve sütsüz bir şekilde meraya gidiyorlar. Birinci tablodaki güzelliğin ikinci tablodaki güzellikten daha fazla olmasından dolayı جَمَالٌ “güzellik” kelimesinden hemen sonra جِئْنَا بِكُم بِغَدَاةٍ مُّبِينَةٍ “akşamleyin getirirken” kelimesi getirilerek manadaki uyum lafza da yansıtılmıştır. Nitekim sözler de tıpkı insan gibidir; İnsanın bir ruhu bir de bedeni olduğu gibi, Kelamın da bir ruhu ve bedeni vardır. Kelamın ruhu, mana bedeni de lafızlardır. Nice

²²⁸ Nahl,16/6.

hikmetli sözler vardır ki sırf lafızlarındaki zayıflık ve düzensizlikten ötürü insanlarda tesir etmemiştir.²²⁹

Ayrıca Razî, deve sahipleri için onlarda bir güzelliğin olmasını da şu şekilde açıklıyor: Develerin, çobanları tarafından sabah akşam götürülüp getirilmeleri de deve sahiplerinin insanlar nezdindeki konularını olumlu anlamda etkilediği gibi, oluşturdukları görüntü ile sahiplerinin evlerinin etrafını da güzel bir şekilde süslemektedirler.²³⁰

Fahredden Razî'nin takdim-tehir sanatıyla anlamına ulaşmaya çalıştığı ayetlerden bir diğeri de *إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ* “*Şüphesiz onların dönüşü ancak bizedir. Sonra onların sorguya çekilmesi ancak bize aittir*”²³¹ ayetidir. Razî, *إِلَيْنَا* lafzının *إِنَّ* için haber olduğu halde isminden önce gelmesinin Allah'ın tehdidini daha da anlamlı kıldığını söylüyor. Nitekim takdim-tehir sanatının işlevlerinden biri de cümleye thksis ve hasr anlamını katmasıydı. Daha sonra Razî, varlıkların dönüşünü elinde bulunduran zatın, ancak her şeyin hesabını onlardan sorabilen ve her şeye gücü yeten bir zat olabileceğini belirtiyor.²³²

Fahredden Razî'nin Takdim-tehir olgusuyla anlam verdiği ayetlerden biri de *إِنِّي مُتَوَدِّعٌ لَكَ وَرَافِعٌ لَكَ* “*Hani Allah şöyle buyurmuştu: Ey İsa! Şüphesiz, seni kendi katıma ben yükselteceğim ve hayatına ben son vereceğim*”²³³ ayetidir. Razî, kimi tefsircilerin bu ayeti tefsiri sırasında ayetin zahirini dikkate alarak takdim-tehir olgusunu gerek görmeyip değişik tevillere başvurduğunu, kimilerinin de bu tevillere gitmek yerine takdim-tehir sanatını uyguladığını söyler.

Razî, bu tevilleri şöyle sıralar: birinci tevil *إِنِّي مُتَوَدِّعٌ لَكَ* “ömrünü sana tamamlayacağım” yani Yahudilerin seni öldürmelerine ve ömrünü tamamlamana engel olmalarına müsaade etmeyeceğim. Zira seni kendi katıma yükseltince onlar sana ulaşamayacağından doğal ömrünü tamamlarsın.

²²⁹ Râzî, *et-Tefsirü'l- Kebir*, XXVIII, 206.

²³⁰ Râzî, *et-Tefsirü'l- Kebir*, XIX, 233.

²³¹ Ğaşiye, 88/25-26.

²³² Râzî, *et-Tefsirü'l- Kebir*, XXXI, 161.

²³³ Âl-i İmrân, 3/55.

İkinci tevil: *إِنِّي مُتَوَفِّئِكَ* “ruhunu senden alacağım” yani düşmanların sana ulaşip öldürmesinler diye seni ölü bir şekilde göğe çıkarıp daha sonra tekrar sana hayat vereceğim. Bu yorumda bulunanların kimi İsa'nın bir süre ölü olarak kalacağı, bu süreyi kimileri üç kimileri de yedi saat olarak belirlemişlerdir.

Üçüncü tevil: *إِنِّي مُتَوَفِّئِكَ* “göğe çıktığın sırada geçici bir ölümle ölürsün ” Rabi' b. Enes şöyle demiştir: Allah İsa'yı göğe çıkarırken geçici bir şekilde ruhunu almıştır.

Dördüncü tevil: *إِنِّي مُتَوَفِّئِكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ* ayetindeki (و) harfi tertip anlamını ifade eden bir atıf edatıdır. Yani Allah bu dediklerini yerine getirecektir. Ama Allah'ın bunu nasıl ve ne zaman gerçekleştireceğini delillere bağlıdır. Nitekim İsa hakkındaki “*أَنَّهُ سَيَنْزِلُ وَيَقْتُلُهُ*” “*O gökten inip deccali öldürecek*” hadisi İsa'nın şuan yaşıyor olduğuna ve daha sonra yeryüzüne inip deccali öldürünce kendisinin de öleceğine bir delildir.

Beşinci tevil: *إِنِّي مُتَوَفِّئِكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ* “Senin şehvi arzu ve isteklerini öldüreceğim” yani senin arzu ve isteklerin öldükten sonra seni kendi katıma yükseltip marifet makamına ulaştıracağım. Çünkü Allah dışındaki herşeyden yüzçevirip fena makamına ulaşmayan birinin marifet makamına ulaşması düşünülemez.

Altıncı tevil: *إِنِّي مُتَوَفِّئِكَ* kelimesi *تَوَفَّى*’den türemiştir. *تَوَفَّى* kelimesinin anlamı da bir şeyin tamamını almaktır. Nitekim Allah kimi kullarının İsa'nın bedeniyle kimilerinin de ruhuyla göğe yükseltildiğinin ihtilafına gireceklerini bildiği için *إِنِّي مُتَوَفِّئِكَ* “seni bütün varlığınla” yani hem ruhun hem de bedenle kendime yükselteceğim demiş ve kullarının bu ihtilaflarını gidermiştir.

Yedinci tevil: *إِنِّي مُتَوَفِّئِكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ* “seni gizleyeceğim ve onları senden habersiz kılacağım” yani nasıl ki ölmüş birisi hakkında bilgi sahibi olamıyorlarsa senin hakkında da bilgi sahibi olamazlar. Nitekim ortadan kaybolan biri, ölen kişiye benzediğinden burada *إِنِّي مُتَوَفِّئِكَ* ibaresi kullanılmıştır. Zira bir şey, benzerinin adını alabilir..

Sekizinci tevil: مُتَوَفِّيكَ kelimesi تَوَفَّى'dan türemiştir. تَوَفَّى kelimesinin anlamı da bir şeyi kabzettir. Çünkü nasıl ki سَلَّمَ فَلَانُ دَرَاهِمِي وَسَلَّمْتُهَا “ Falanca şahıs paramı bana teslim etti ben de teslim aldım” deniyorsa وَقَانِي فَلَانُ دَرَاهِمِي وَأَوْفَانِي وَتَوَفَّيْتُهَا مِنْهُ “ Falanca şahıs paramı bana verdi ben de aldım” denir.

Dokuzuncu tevil: إِنِّي وَرَافِعُ عَمَلِكُ إِلَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَى إِنِّي وَرَافِعُ عَمَلِكُ burada bir müzaf gizlidir. ve aslı إِنِّي وَرَافِعُ عَمَلِكُ إِلَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَى إِنِّي وَرَافِعُ عَمَلِكُ yani amellerini senden kabul edip kendime doğru yükselteceğim.²³⁴

Razî, bütün bu tevilleri zahire uygun düştüğü gerekçesiyle -iddiasına göre- zahirin hilafına olan takdim-tehir olgusuna tercih etmiştir. Ama düşündürücüdür ki Razî gibi bir müfessir, takdim-tehir olgusunu ayette uygulamayan müfessirlerin tevillerindeki bu zoraki ve usandırıcı yorumları ve içine düştükleri zikzakları görmeyip -iddiasına göre- sırf zahir-i kelama uygundur diye güzel görmüş. Ancak takdim-tehir olgusunun icrasıyla ayeti net, kısa ve anlaşılır bir şekilde tevil eden müfessirlerin yorumlarını sırf zahire uymadığı gerekçesiyle uygun görmemiştir.

Kanaatimize göre Allah, Hz. İsa'nın inananları olan hristiyanların İsa hakkında oğulluk, ilahlık ve dinin ruhuna aykırı olan diğer sapık düşüncelerini önceden bildiği için İsa'nın şahsında onları uyarmaktadır. Nitekim Allah, İsa'ya şöyle demektedir: Ey İsa! Her ne kadar seni kendime yükseltsem de bilki bu işin sonunda ölüm var ve ölümü sen de tadacaksın. Nitekin sırf bu ölüm olayına vurgu yapılmak için وَرَافِعُكَ سَوْفَيَّكَ sözcüğü وَرَافِعُكَ kelimesine takdim edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

3.1.3 İbn Kesir Örneği

İbn Kesir, “*Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azim*” adlı eserinde yeri geldikçe lafzın manaya etkisini thklil edip filolojik yorumlarda bulunmuştur. Nitekim İbn Kesir yorumlarını desteklemek için Taberi, Katade ve Kurtubi gibi müfessirlerin görüşlerini de nakletmiştir. Örneğin O, اِيَاكَ نَعْبُدُ وَايَاكَ نَسْتَعِينُ “*Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz*”²³⁵ ayetini tefsir ederden şöyle diyor; Mefulün (اِيَاكَ) öne alınıp tekrar

²³⁴ Râzî, *et-Tefsirü'l- Kebir*, VIII, 74-76.

²³⁵ Fatıha, 1/5.

edilmesinin belağı amacı, ifadeye thksis, ihtimam ve hasır anlamını katmaktır. Nitekim ayette dinin iki dayanağı olan ihlâs ve ubudiyet en yüksek perdeden ifade edilmektedir. Zira ayette ifade edilmek istenen anlam; “*Ancak sana kulluk eder ve ancak senden yardım dileriz*” Sonuçta kişi birincisiyle kendini şirkten ikincisiyle de kendini hodbinlikten kurtarıp ibadetin zirvesine tırmanmış oluyor.”²³⁶

Daha sonra İbn kesir Katade’den de destekleyici bir rivayette bulunup şöyle diyor: Katade bu hususta şöyle demiştir; *ایک نعبد وایک نستعین* ayetleriyle yüce Allah, Bizlere ibadetimizi sadece ona thksis etmemizi ve işlerimizde sadece ondan yardım dilememizi emretmektedir. Ayrıca *ایک نعبد* cümlesinin *ایک نستعین* cümlesinden önce gelmesinin sırrı ibadetin amaç ve istianenin (yardım dilemenin) o amaca ulaştırarak araç olduğu esasında vuzuha kavuşmaktadır. Çünkü mühim eheme yani en önemli olan önemli olana takdim edilir.²³⁷

Diğer bir örnek de *وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ* “*O, yeşil bitki örtüsünü çıkaran, sonra da onları çürütyüp kararmış çöpe çevirendir*”²³⁸ ayetidir. İbn Kesir bu hususta Taberî’nin şöyle dediğini nakleder: Bazı Arap dil bilimcilerine göre bu ayette tehir niyetiyle takdim uygulamasına gidilmiş ve ayet *وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ* şekliyle takdir edilmiştir. Taberî, devamla şöyle diyor; Hernekadar filologların bu yorumu ihtimal dâhilinde olsa da tefsir âlimlerinin görüşüne muhalif olduğu için doğru bir yorum değildir.²³⁹ Daha sonra İbn kesir Taberî’nin tesbitiyle ilgili görüşünü belirtmeden ayetin tefsirine noktayı koyuyor. Ama kanaatimize göre Taberî’nin iddiasının aksine takdim-tehir olgusu ayetin anlamını daha da belirgin kılmaktadır. Zira *أَحْوَىٰ* kelimesi yeşillik anlamında kullanılmıştır.

Sonuç olarak takdim-tehir olgusunu bu ayette icra etmediğimiz vakit ayetin anlamı karışık bir vaziyet almaktadır. Nitekim ayetin takdim-tehirsiz meali şu şekilde olur: “*O, bitki örtüsünü çıkaran, sonra da onları çürütyüp kararmış çöpe ve yeşil bir vaziyette çevirendir*” Suyutî el-İtkan adlı eserinde ayette takdim-tehirin olduğunu ve

²³⁶ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-‘Azim*, I, 214.

²³⁷ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-‘Azim*, I, 215.

²³⁸ A’la,87/4-5.

²³⁹ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-‘Azim*, XIV, 322.

وَأَتَّبِعُوا مَا نَتَلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا
يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا
مَا يُفْرَقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَرَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي
الْآخِرَةِ مِنْ خَلَائٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
“Süleyman’ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedir. Fakat şeytanlar, (özellikle de) Babil’deki Harût ve Marût adındaki iki şeytan insanlara (sihri)öğretmek suretiyle küfre girdiler. ve Allah, (Cebrail ve Mikail adlı) iki meleğe sihir indirmedir. Hâlbuki o iki şeytan, “biz ancak imtihan için gönderilmişiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme” demedikçe kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar Allah’ın izni olmadan o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar) böyle yaparak kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeylere inanıyorlardı. Andolsun, onu satın alanların ahrette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi”.²⁴¹

İbn Kesir, insanların bu ayetin tefsiriyle ilgili birbirinden farklı görüşler ortaya koyduklarını söylemiştir. Kurtubî’ye göre وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَمَا أُنزِلَ cümlesindeki مَا kelimesi وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ cümlesindeki مَا’ya atıf olup nefiy edatıdır. İbn Kesir Kurtubî’nin bu görüşünü ayetin sebab-i nüzuluna dayandırdığı kanısında olduğundandır ki devamla şöyle diyor: Ayetin tevili şu şekilde olmaktadır; Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedir ve-iki meleğe sihir indirmedir. Zira önceleri Yahudiler Cebrail ve Mikail adındaki meleklerin sihri getirip insanlara öğrettiklerini söylüyorlardı. Allah onları yalancı çıkarmak için bu ayeti indirmiştir.

²⁴⁰ Suyutî, el-İtkan, IV, 1401.

²⁴¹ Bakara, 2/102.

İbn Kesir devamla şöyle diyor: Kurtubî'nin هَاوُوتَ وَمَارُوتَ kelimelerinin i'rabı hakkındaki görüşleri şöyledir: Her iki kelime الشَّيَاطِينِ kelimesi için bedeldir. Kurtubî, bedel ile bedel sahibi arasındaki nicelik farkına gelebilecek itirazları da şu şekilde cevaplandırıyor: bedel sahibinin çoğul bedelin de ikil olması caizdir. Çoğulun, ikil için kullanıldığı kuranda sabit olan bir şeydir فَإِنَّ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلَأُمَّهُ السُّدُسُ “Ölenin kardeşleri varsa anasının hissesi altıda birdir”²⁴² örneğinde olduğu gibi. Zira اِخْوَةٌ kelimesi çoğul olduğu halde ikil anlamını da vermekte ve Ölenin iki kardeşi dahi olsa yine anasına altıda bir düşmektedir. İbn Kesir, şeytanlar arasında özellikle هَاوُوتَ وَمَارُوتَ ikilisinin zikredilmesinin hikmetini şu şekilde belirtiyor: Bu iki şeytan kötülükte çok ileri olduklarından Kur'an'da özellikle bunlara vurgu yapılmıştır. İbn Kesiri anlatırken Taberi, Kurtubi gibi alimlerin takdim ve tehir ile ilgili yorumlarına yer verilmiş.

Daha sonra İbn Kesir ayet hakkındaki rivayetleri naklederken şöyle diyor: Taberî, Atiyye el-Ûfî (111-729) aracılığıyla İbn Abbas'ın şöyle dediğini söyler: Allah meleklerine sihir indirmedir. Taberî'nin Rabi' b. Enes'ten nakl ettiğine göre İbn Abbas وَمَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ cümlesi hakkında şöyle demiştir: Allah meleklerine sihir indirmedir.

Taberî, devamla ayetin tevilinin

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكٍ سُلَيْمَانَ مِنَ السِّحْرِ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَا أَنْزَلَ اللَّهُ السِّحْرَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا

“Süleyman'ın hükümler hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedir. Fakat şeytanlar, (özellikle de) Babil'deki Harût ve Marût adındaki iki şeytan insanlara (sihri) öğretmek suretiyle küfre girdiler. ve (Allah Cebrail ve Mikail adlı) iki meleğe sihir indirmedir.” şeklinde olduğunu söyler.

İbn Kesir konuyla ilgili farklı görüşlerin birinin de الْمَلَائِكَةِ Sözcüğündeki “ل” ’ın esreli okunup melik/kral anlamında onunla Davut ve Süleyman'ın kastedilebileceğini

²⁴² Nisâ, 4/11.

belirtiyor.²⁴³ Kimileri de هَاوُوتٌ وَمَاوُوتٌ kelimeleriyle “kastedilen iki adamdır” zira bu iki kelime التَّائِسَ kelimesi için bedeldir demişlerdir.²⁴⁴

Öte yandan İbn Hazm ise bunların melek değil iki şeytan veya iki cin kabilesi olduğunu iler sürmüştür. Ayrıca Buradaki (الْمَلَكَيْنِ) kelimesinin, “iki kudretli kişi” veya “iki ruhani kişi” anlamında mecaz olduğunu ileri sürenler de vardır.²⁴⁵

Sonuç olarak kanaatimize göre İbn Kesir’in takdim-tehir olgusunun ayette icrasını haklı çıkaracak nakiller yerinde ve makbul nakillerdir. Nitekim yukarıdaki ayeti takdim-tehir olgusuna yer vermeden tefsir ettiğimizde, Kur’an’da sihir gibi çokça yerilen bir şeyin bizzat Allah tarafınadan melekleri aracılığıyla insanlara öğretildiği ve insanların bu öğretiyle amel etmenin bizzat Allah tarafından yasaklandığı çelişkisi ortaya çıkacaktır.

3.1.4 Ebu’s-Su’ûd Örneği

Anlama erişim noktasında takdim-tehir ologusuna *İrşâdu’l-‘Akli’s-Selim* adlı eserinde sıkça vurgu yapan âlimlerden biri de Osmanlı devletinin Kanuni döneminin şeyhü’l-İslamlarından ve Ebu’s-Su’ûd künyesiyle meşhur olan Muhammed b. Muhammed el-İ‘mâdî’dir.

Ebu’s-Su’ûd, bu dilbilimsel çalışmasında lafızların derinliklerinde saklı olan en zarif manaları çıkarmak için Arapçanın diğer edebi üsluplarını kullandığı gibi takdim-tehir üslubunu da kullanmıştır. Örneğin O, Al-i İmrân suresinin يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ “*Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve (O’nun huzurunda) rükû edenlerle beraber rükû etdemişlerdi*”²⁴⁶ ayetinin tefsirini şu şekilde yapmaktadır: Hz. Meryem’e cemaatle namaz emredilirken hem namazdaki rükünlerin faziletine işaret etmek hem de bu rükünlere riayetinin gerekliliği vurgulanmak istendiğinden namaz rükünlerinin tafsilatına girilmiştir.

²⁴³ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-‘Azim*, I, 520-521.

²⁴⁴ Detaylı bilgi için İbn Cerir et-Taberî’nin *Camiü’l-Beyan an Te’vili Ayi’l-Kur’ân*, adlı eserine bakıla bilir, II/420.

²⁴⁵ *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Kom. Dia Yayınları, Ankara,2006, 1, 172.

²⁴⁶ Al-i İmrân, 3/43.

Ebu's-Su'ûd, vakıda secde rûknünün, rûkû rûknünden sonra olduğu halde ayette secdenin rûkûa takdim edilmesini şöyle yorumluyor: Ayette takdim-tehir olgusunun işlerlik kazanmasıyla *وَاسْتَجْدِي* kelimesi *وَارْكَعِي* kelimesinden önce getirilmiştir. Bunun üç sebebi olabilir: Ya secdenin tevazuun zirvesi ve namaz rûkûnlerinin en faziletlisi olduğuna vurgu yapılmak istenmiş. Veya onların şeriatında secdenin rûkûdan önceliği sözkonusu olduğu için kur'an'da da bu sıralamaya riayet edilmiş ya da *وَارْكَعِي* kelimesi, *الرَّكَعِينَ* kelimesiyle yan yana getirilmek istenmiştir. Dolayısıyla bu sebeplere binaen ayette takdim-tehir olgusu kullanılmıştır.²⁴⁷

Ebu's-Su'ûd'un takdim-tehir olsuyla tefsir ettiği ayetlerden biri de *حَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ* *“Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır”*²⁴⁸ ayetidir.

Ebu's-Su'ûd, ayetteki takdim-tehir olgusunun iki şekilde gerçekleştiğini belirtmektedir: Birincisi, kalbin mühürlenmesi, kulakların mühürlenmesine takdim edilmiştir. Ebu Suud, buradaki takdim-tehir olgusunu şöyle temellendirmektedir: Burada iman etmemenin temelinde kalpteki mührü işaret etmek ve kalpteki mührün kulaklarındaki bağımsız olduğu belirtilmek istenmiştir. Zira böyle bir tipolojiye sahip insanın kulakları mühürlü olmasa da kalpleri mühürlüdür.

Ebu's-Su'ûd, ayetteki ikinci takdimin de, ayette bu gibi insanların tasviri yapıldığı sırada kalpleriyle ilgili durumları belirtildikten hemen sonra kulaklarıyla ilgili duruma geçilmiştir, diyor. Ayrıca o, kulakların durumunun gözlerinkine takdim edilmesinin iki şekilde temellendirmektedir: Birincisi kulakların kalplerle aynı durumda olmasından ötürü yan yana gelmelerinin daha uygun olacağını düşüncesi. İkincisi ise şer-i hükümlerin algılanma noktasında bu organların gözlerden daha etkin olması.

²⁴⁷ Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selim İlâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerim*, II, 35.

²⁴⁸ Bakara, 2/7.

Takdim-tehir olgusunun Ebu's-Su'ûd tarafından sanatsal uslubuyla kullanıldığı bir diğer yer de, “الذي جعل لكم الأرض فرأشاً”²⁴⁹ O, yeri sizin için döşek, yapandır” Ayet meali italik olsun ayetidir. كَلِمَةً kelimesi فرأشاً kelimesine bağlı olduğu halde ona takdim edilmiştir. Ebu's-Su'ûd, ayetteki takdim-tehirin gerekçelerini şu şekilde izah etmektedir: Ayetteki takdimde sevindirici haberde aceleci davranmak istenmiştir. Zira takdim edilen kelimenin sonrası muhatapların yararına olduğundan ötürü muhataplar ona teşvik edilmek istenmiştir.

Nitekim nefis, bir şeyin önde gelmesi gereğine inandığı halde o şeyde bir gecikme söz konusuysa, nefsin tehir edilmiş olan o şeye merakı daha da artar. Böylece tehir edilmiş o öğeye sıra geldiğinde nefis onu en iyi şekilde kavrar.

Ebu's-Su'ûd, daha sonra ayetteki takdimin gerekçeleri hakkındaki görüşlerini şu şekilde sürdürmektedir: Ya da takdim edilen öğenin tehir edilen öğeden daha az omasındadır. Ki azdan çoğa doğru bir yükselme sözkonusudur. Bununla birlikte yukardaki ayetin takdim-tehir olgusunun ışığında tevil edilmemesi durumunda, sözdeki tecavub/karşılıklı konuşma ilkesi zedelenecektir.²⁵⁰

3.1.5 Âlûsî Örneği

Ondokuzuncu yüzyılda telif edilmiş dirayet tefsirlerinin en önemlerinden biri olan Ruhu'l-Meanî adlı eserin sahibi ve Âlûsî (ö. 1270/1854) adıyla meşhur büyük müfessir Mahmud Şükri de diğer birçok dirayet tefsircileri gibi takdim-tehir olgusunu ayet yorumlarında işlevsel hale getirmiştir. Örneğin Âlûsî, “إياك نعبد وإياك نستعين”²⁵¹ “Ancak sana kulluk eder ve ancak senden yardım dileriz” ayetinin tefsirinde şöyle diyor: إياك نعبد sözcüğünden anlaşılan ibadetin إياك نستعين öğesinden anlaşılan istianeye/yardım dilemeye takdim edilmesinin birçok hikmeti vardır. Daha sonra Âlûsî, bu hikmetleri şu şekilde sıralıyor: İbadet Allah tarafından kullarına verilmiş bir emanettir ki onlardan önce bu emaneti taşıması için yere ve göğe teklif edilmiş ve onlar dahi emaneti taşıyamamışlar.

²⁴⁹ Bakara, 2/22.

²⁵⁰ Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selim İlâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerim*, I, 61.

²⁵¹ Fatıha, 1/5.

Dolayısıyla ibadet istianeden daha önemli olmakta ve bu cihetle ona tekdin edilmektedir.

Ayrıca kişinin ibadeti kendine izafe etip “ancak sana ibadet ederiz” dediğinde kibir ve kendini beğenmişlik havasına kapılmaması için hemen akebinde “ve ancak senden yardım dileriz” diyor nitekim bireyin ibadete muvaffak olması Allah’ın Tevfik ve yardımıyla olmaktadır. İbadetin istianeye takdim edilmesinin bir diğere gerekçesi ise ibadetin istianenin gerçekleşmesi için bir vesile olmasıdır.

Âlûsî, ayetteki takdim-tehir gerekçelerini ardı sıra zikrederken dikkatlerimizi bir de ayetin tarihi bağlamına çekiyor. Nitekim surenin inişi, yoğun bir şekilde şirkin propagandasının yapıldığı ve her yerin putlarla dolu olduğu ayrıca tevhidin sembolü olan Kabenin dahi içinde üçyüzden fazla putun bulunduğu İslamiyetin başlarına denk gelmektedir. Âlûsî, şöyle diyor: İslamiyetin başlarında inen ayetlerde en fazla vurgulanmak istenen şey, Allahın birliği, ibadetin sadece O’na thksis edilmesi ve insanları yaygın bir hastalık haline gelen şirkten uzaklaştırmaktı.

Âlûsî, ayetteki takdim-tehirin gerekçelerinden birinin de fasılaya riayet olduğunu belirtir ve daha sonra da bazı işari gerekçeler zikreder.²⁵² Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Âlûsî, diğere müfessirlerden farklı olarak mefulün takdiminden ziyade ibadetin istianeye takdimini gerek tarihi bağlamı açısından gerek dilbilimsel gerekse de işari açıdan thklil etmeye çalışmıştır.

Âlûsî’nin takdim-tehir olgusuyla anlam verdiği ayetlerden biri de *وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ* “*Ne yerde, ne de gökte, zerre ağırlığınca, (hatta) bu zerreden daha küçük veya daha büyük olsun, hiçbir şey rabbinden uzak (ve gizli olmaz)*”²⁵³ ayetidir. Âlûsî, ayetteki takdim-tehiri şu şekilde ifade ediyor: Bu ayetin dışındaki ayetlerde her ne kadar *السَّمَاءِ* lafzı *الأرض* kelimesine takdim edilmişse de bu ayette tersi olmuştur. Nitekim ayette yeryüzü sakinlerinden bahsedilmekte ve Allah’ın ilminin kapsayıcılığı vurgulanmaktadır.

²⁵² Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî Fî Tefsiri’l-Kur’âni’l-‘Azîmi ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, I, 88.

²⁵³ Yûnus, 10/61.

Âlûsî, **السَّمَاءِ** kelimesinin sonradan getirilmesini de şu şekilde temellendiriyor: İnsanların Allah'ın ilmî kapsayıcılığını yeryüzü ile sınırlı olduğu vehmine kapılmaması için **السَّمَاءِ** kelimesi **الأرض** kelimesinin hemen akebinde getirilmiştir. Sonuç olarak, hiçbir şeyin bilgisinden uzak olmadığı bir zatın yeryüzü sakinlerinin durumlarından haberdar olmaması düşünülemez.²⁵⁴

Âlûsî'nin takdim-tehir sanatının ışığında anlam verdiği bir diğer ayet de **وجاهدوا** **بأموالهم وأنفسهم في سبيل الله** “(İman edenler ancak Allah'a ve peygamberine inanan sonra şüpheye düşmeyen) Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerdir.”²⁵⁵ ayetidir.

Âlûsî ayetteki bu olguyu şu şekilde nitelendiriyor: **بأموالهم** kelimesinin **وأنفسهم** kelimesine takdim edilmesi iki şekilde gerekçelendirilebilir: Ya az önemliden çok önemliye doğru intikal olmuştur. Ya da bu durumun aksi söz konusudur. Yani çok önemliden az önemliye doğru intikal olması için **بأموالهم** kelimesi **وأنفسهم** kelimesinden önce getirilmiştir. Zira mal onlar için candan daha önemliydi. Nitekim çoğuları durumlarında mali bir iyileştirmede bulunmak için canlarını rahatlıkla tehlikeye atıyorlardı.²⁵⁶

Kanaatimize göre bu ikinci görüş günümüz gerçekleriyle daha fazla örtüşmektedir. Nitekim yakın akrabaların bile birbirlerine mali bir yardımda bulunmadıkları halde birbirleri için hayati risklere girdikleri hatta gerektiğinde hayatlarını feda ettikleri dahi görülmektedir.

3.1.6 İbn Âşûr Örneği

Yirminci yüzyılın en etkili müfessirlerinden biri olan İbn Âşûr (1879-1973), *Tefsîru't-tehrir ve't-Tenvir*, adlı meşhur eserinde sözcüklerde gizlenmiş manalara ulaşmak için takdim-tehir üslubunu sıkça kullanmıştır. İbn Âşûr, tefsirinin

²⁵⁴ Âlûsî, **Rûhu'l-Me'ânî Fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-'Azîmi ve's-Seb'i'l-Mesânî**, II, 145.

²⁵⁵ Hucurât, 49/15.

²⁵⁶ Âlûsî, **Rûhu'l-Me'ânî Fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-'Azîmi ve's-Seb'i'l-Mesânî**, XXVI, 129.

mukaddimesinde bu olgu hakkında şöyle demiştir: Takdim-tehir, Kur'an'daki cümle ve sözcüklerin kuruluşunda etkin bir konuma sahiptir.²⁵⁷

İbn Âşûr, *“Hamd, أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْحَبِيرُ، göklerdeki ve yerdeki her şey kendisinin olan Allah'a mahsustur. Hamd ahrette de O'na mahsustur. O, hikmet sahibidir. ve her şeyden haberdardır”* ayetindeki takdim-tehiri açıklığa kavuştururken şöyle diyor: Cümleye hasr anlamını katmak için لَهُ kelimesi أَلْحَمْدُ sözcüğüne takdim edilmiştir. Yani ahiretteki bütün hamdler ancak Allah'a mahsustur. Fakat bu anlamın aynısı her ne kadar hamd siğası için bilinen ifade olan أَلْحَمْدُ لِلَّهِ cümlesiyle de ifade ediliyor sa da buradaki hasr mecazidir. Zira insanlar dünyada Allah dışındaki nimet sahiplerine de o nimetin kendilerine ulaşmasına aracılık ettikleri gerekçesiyle bu sloganın aynısıyla [أَلْحَمْدُ لِلْفُلَانِ] filanca şahsa teşekkür ederim diyerek] hamd ve teşekkür etmekte. Fakat ahiretteki nimetlere aracılık edecek bir varlık olmadığından bütün hamdler direk Allah'a yapılmaktadır. Nitekim sırf ahirette yapılacak hamdlerin Allah'a mahsus olduğunu belirtmek için hamdin bilinen ifadesi لَهُ أَلْحَمْدُ cümlesiyle değiştirilmiştir.²⁵⁸

İbn Âşûr'un takdim-tehir olgusunun aracılığıyla tevil ettiği ayetlerin bir diğeri de *اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبَلَّغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ* *“Allah, bir kısmına binersiniz, bir kısmını da yiyersiniz diye sizin için hayvanları yaratandır. Onlarda sizin için nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki ihtiyaçlara kendileri üzerinden ulaşasınız diye onları yaratmıştır. Onlarla ve gemilerle tasınırsınız”*²⁵⁹ ayetleridir.

İbn Âşûr yukarıdaki ayetlerde icra edilmiş takdim-tehirleri şu şekilde beyan etmektedir: *عَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ* ve *مِنْهَا تَأْكُلُونَ* cümlelerindeki car-mecrurların takdimi, metin bağlamında ifade edilen gayeyi önemsemekle birlikte fasılaya riayet içindir. *جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْعَامَ* cümlesindeki *لَكُمْ* car-mecrurunun meful olan *الْأَنْعَامَ* sözcüğüne takdim edilmesinin hikmeti

²⁵⁷ İbn. Âşûr, **et-Tehir ve't-Tenvir**, I, 110.

²⁵⁸ İbn. Âşûr, **et-Tehir ve't-Tenvir**, XXII, 136.

²⁵⁹ Mü'min,40/79-80.

ise, her ne kadar fiilin mefulüyle bağı mecruru ile olan bağından daha kuvvetli olsa da, kendilerine nimet edilen muhatapların önemsendiklerini hissettirmek içindir.

وَلَكُم فِيهَا مَنَافِعُ öğelerindeki car-mecrurların takdimi ise, hem nimetlere hem de nimet edilenlere önem atfedilmek istenmesindedir.²⁶⁰

İbn Âşûr, ayetlerdeki takdim-tehirlerin gerek tesbitlerinde gerekse thklil ve temellendirmelerinde diğer eserlerden de istifade etmiştir. Örneğin O, *شرع لكم من الدين ما وصّى*, “Dini dosdoğru tutun ve ona ayrılığa düşmeyin! Nuh’a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim’e Musa’ya ve İsa’ya emrettiğini size de din kıldı”²⁶¹ ayetindeki takdim-tehiri izah ederken şöyle diyor: Nuh’a vahiy olunan şeyin Hz. Muhammed’inkine takdim edilmesi, ilk din ile son dinin yan yana zkredilmek istenmesindedir ki bunların hemen akebinde de bu dinlerin ortasında olan dinler zikredilmektedir. Nitekim böyle bir husus dikkate alınmasaydı Ahzâb suresinin *وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَ مِنْ نوحٍ وإبراهيمَ وموسى و عيسى ابنِ مريمَ* “*Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden Nûh’tan, İbrâhim, Mûsâ ve Meryem oğlu İsa’dan da*”²⁶² ayetinde olduğu ilk önce İslam zikredilecekti.

İbn Âşûr, daha sonra Zemahşeri’den alıntı yaparak şöyle demektedir: Ahzâb suresinin bu ayetinde, *النَّبِيِّينَ*/peygamberler sözcüğünün tafsilatına girildiğinde Hz. Muhammed’in adının diğer peygamberlerden önce getirilmesi onun üstünlüğüne işaretler. Zira söz kendilerinden söz alınmış peygamberlerden açılmış ve Hz. Muhammed onlara takdim edilmiştir. Fakat Şûrâ, suresinde böyle bir durum söz konusu olmadığından Nuh’un dini Muhammed’inkine takdim edilmiştir. Nitekim orada anlatılmak istenen şey İslam’ın köklü bir din olmasıdır. Dolayısıyla ilk önce İslam’ın ilk dönemi olan Nuh devresi, daha sonra son dönemi olan Hz. Muhammed devresi daha sonra da orta dönemi olan Musa ve İsa devreleri zikredilmiştir.²⁶³

²⁶⁰ İbn. Âşur, **et-Tehir ve’t-Tenvir**, XXIV, 217.

²⁶¹ Şûrâ, 42/13.

²⁶² Ahzâb, 33/7.

²⁶³ İbn. Âşur, **et-Tehir ve’t-Tenvir**, XXV, 51.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'in hususiyetlerinden biri de takdim-tehir sanatını barındırmasıdır. Aynı zamanda Arapçanın özellikleri arasında var olan bu üslup Kur'ân'ın i'cazını perçinleyen en etkin delillerden biridir. Zira Allah (c.c), Kur'ân'ı Arapların bildikleri harflerle ve onların şiir ve hitabetlerinde kullanageldikleri üsluplarla indirmiştir. Böylece onların Kur'ân'ın benzerini meydana getirme konusundaki acizyetlerini göstermiştir. Şayet takdim-tehir onların bilmedikleri üsluplardan olsaydı kendilerine yönelik yapılan muarazaya karşı itiraz etmeleri kaçınılmazdı.

Arapların daha önce de farkında oldukları takdim-tehir üslubu, hicri ikinci asrın sonlarına doğru Sibeveyh tarafından terimleşme eğilimine girmiş ve lugâvî zeminden alınıp ilmî/felsefi zeminde varlık bulması sağlanmıştır.

Abdulkahir Cürcani'nin bu olguyu sistematize etmesiyle edebi/belagi zeminde gelişmiş ve daha sonra da Zemahşerî tarafından felsefi zeminden tefsir zeminine taşınmıştır. Devam eden süreçte Fahrettin Râzî, Beydâvî, Ebu Hayyan ve Ebu's-Suûd gibi müfessirler de takdim-tehir hususunda Zemahşerî'nin "el-Keşşaf" adlı eserinden yararlanmışlardır.

Takdim-tehir'in uygulama alanı daha ziyade tefsir kitapları olduğundan, Tûfî, Zerkeşî, Suyûtî, gibi bir kısım ulûmü'l-Kur'ân müellifleri de gerek nazari/ilmî gerekse tatbiki/uygulama olarak bu konuyu müstakil bir şekilde eserlerinde ele alıp incelemişlerdir.

Takdim-tehir üslubu hem Kur'ân ilimlerinde hem de Arap dilinde önemli bir konuma sahiptir. Kur'ân-ı Kerim ve arap dili bu önemi gösteren örnekleri ihtiva etmesi açısından zengin bir içeriğe sahiptir. Buna bağlı olarak bu üslubun ne şekilde ve hangi gerekçelerle kullanıldığını, çeşitlerinin neler olduğunu saptamamız gerekmektedir.

Takdim mütakellimin amacını ifade etmek için dizdiği cümlelerde sonraya bırakması gereken bir lafzı öne almasıdır. Tehir de bunun zıddıdır.

Yaptığımız bu çalışma neticesinde takdim-tehir üslubunun hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de arap dilinde yaygın bir kullanıma sahip olduğunu tesbit ettik. Nitekim takdim-tehir sanatı günlük konuşmalardaki kullanımlardan belagi birçok amacı belirtmeye varana kadar birçok alanda görülmektedir. Özellikle Kur'ân-ı Kerim takdim-tehir üslubunun bu yönünü yansıtan pek çok örneği barındırmaktadır. Kur'ân'ın birçok yerinde herhangi bir şahıs veya olay anlatılırken thksis, tazim, hasr, önemsetme vb. belagi amaçları ifade etmek için bu üsluba müracaat edildiği gözlenmektedir.

Belagat açısından takdim-tehir iki kısma ayrılmaktadır; tehir niyetiyle yapılan takdim. Tehir niyeti olmaksızın yapılan takdim. Binaen aleyh belagat âlimleri bu üslubu müsnedün ileyh, müsned ve bunların müteallekatı çerçevesinde ele almışlardır.

Nahiv açısından takdim-tehir mübteda, haber, fiil, fail ve bunların müteallekatı çerçevesinde ele alınmakla birlikte bu üslubun sebepleri, edebi incelikleri de irdelenmektedir.

Kur'ân-ı Kerimdeki takdim-tehir, ayet metnine anlam açısından önemli bir etkiye sahiptir. Nitekim bu üslubun icra edildiği ayetleri thklil ettiğimizde bir kısım ayetlerin ancak bu sanatla anlam karışıklığından kurtulup belirginleştiğini diğer bir kısım ayette ise -her ne kadar böyle bir üslup ihtiva etmişse de- takdim-tehir sanatına müracaat edilmemiş olsa dahi anlamlarının belirginleştiğini tesbit etmekteyiz. Ancak bu gibi ayetlerde takdim-tehir olgusunun kullanımı gereksiz yere olmayıp bazı belagi amaçların gerçekleşmesi adına olduğunu gözlemlemekteyiz. Dolayısıyla Kur'ân ilimleri alanında çalışmış âlimler, Kur'ân'daki takdim-tehiri şu şekilde ele almışlardır; Takdim-tehirle anlamı belirginleşen ayetler, takdim-tehir olmadan da anlamı belirginleşen ayetler.

Çalışmamız neticesinde takdim-tehir üslubunun Kur'ân-ı Kerim ve Arap dilindeki birçok belagi inceliğin kavranması için yadsınamaz bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbas Fadıl Hasan, **el-Belâga Fünûnuha ve Efnânuha** Daru'l-Furkan, Ürdün, 1997.
- Abdulhamid Muhammed Mühyiddin, (ö. 1972); **Sebilü'l-Hüda bi Thkkiki Şerhu Katru'n-Nedâ**, Daru's-Saade, Mısır, 1963.
- Abdurrahman Hasan Hebenneke, el-Meydânî **el-Belagetu'l-Arabiyye**, Daru's-Şamile Beyrut,1996.
- Ahmed b. Ali b. Mesud, (ö. 700/1300); **Merahü'l-Ervah**, Sarf cümlesi, İstanbul, Bilici kitap evi, trs.
- Ahmet Yahya, **el-İtticahu'l-Vezifi ve Devruhu fi Tahlili'l-Luga**, Mecelletu Alemi'l-Fikr, Kuveyt, 1989.
- Âlûsî, Şihabuddin Mahmud, (ö. 1270/1844); **Rûhu'l-Me'ânî Fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-'Azîmi ve's-Seb'i'l-Mesânî**, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut. trs.
- Ali b. halef el-Katib, (ö. 437/104); **Mevaddü'l-Beyan**, (thk. Hatem Sam ed-Damin) Dâru'l-Beşâir, Suriye, 2003.
- Câmî, Nûrüddîn Abdurrahman b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî, (ö.898/1492); **el-Fevâidü'd-Diyâiyye, ala Kafiyeti İbni'l-Hacib**, (*el-Mecmuetü'n-Nuriyye*) Midyat, trs.
- Cârim Ali ve Mustafa Emin (ö.1369/1949); **el-Belagatu'l-Vadiha**, Daru'l-Mearif, yrs. trs.
- Cündioğlu, Dücane, **Kur'an Çevirilerinin Dünyası**, Kapı yayınları. İstanbul, 2011.

- Cürcanî, Abdulkahir İbn Abdurraman b. Muhammed, (ö. 471/1078); **Delâil'ü-l İ'caz** (thk. Muhammed Ridvan, Fayız ed-Daye), Dâru'l- Ffikir, Dimeşk, 2007.
- Cürcânî Ali b. Muhammed, (ö. 816/1413); **et-Târifat**, (thk. Muhammed Siddik el-Minşavî) Daru'l-Fazileti, Kahire, trs.
- Ebu'l-Kasım, Ali Avn, **Belagetü't-Takdim ve't-Tehir, fi'l-Kur'ân'i'l-Kerim**, Daru'l-Medari'l-İslami, Trablus, 2006.
- Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-'Îmâdî, (ö. 982/1574); **İrşâdu'l-'Akli's-Selim ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerim**, Beyrut, trs.
- Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf el-Endelusî, (ö. 745/1344); **el-Bahru'l- Muhit fi't-Tefsir**, (thk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud, eş-Şeyh Ali Muhammed mu'riz) Beyrut, 1993.
- el-Hâşimî Ahmed, (ö.1362/1943); **Cevâhirü'l-Belage**, (tedkik, Yusuf Sumeyleli) Beyrut, trs.
- **el-Kevaidu'l-Esasiyye, li'l-Lugeti'l-Arabiyye**, Daru'l-Fikir, Beyrut, trs.
- Ezherî, Ebû Muhammed b. Ahmed, (ö. 370/980); **Tehzîbü'l-Luga**, (thk. Abdüsselâm Hârûn), Dâru's-Sâdık, yrs. trs.
- Fahrudin Râzî, (ö. 606/1209); **et-Tefsirü'l- Kebir/Mefatihü'l-Gayb**, Beyrut, 1981.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn, Muammed b. Ya'kub, (ö. 817/1414); **el-Kâmûsu'l-Muhît**, (Thk. Mektebü Thkkîkî't-Türâs fî müesseseti'r-Risâle), Müesseseti'r-Risâle, Beyrut, 2005.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman el-Ferahidî, (ö. 175/791) **Kitab'u-Ayn**, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, trs.
- Hena Mahmud Şihab, **Eseru't-Tercumeti fi üslubi't-Tekdimi ve't-Tehir Fi'l-Kur'n'i'l-Kerîm**, Mecelletü't-Terbiyeti ve'l-İlmi, Musul, 2010.

- İbrahim Nueymî, **et-Takdim vet-Tehir Fi'l-Kur'ân'i'l-Kerim** “Merkezü'l-Ebhas”
<http://www.jameataleman.org/main/articles>. erişim tarihi: 1.4.2013.
- İbn Cînni Ebu'l-Feth, Osman, (ö. 392/1001); **el-Hesâis**, (Thk. Abdulhamid Hindavî),
Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- İbn Âşûr, eş-Şeyh Muhammed et-Thkir, (ö. 1973); **Tefsîru't-Tehir ve't-Tenvir**, ed-
Daru't-Tunusiyye, Tunus,1984.
- İbn. Dureyd, Ebû Bekr, Muhammed b. El-Hasan (ö. 321/933); **el-İştikâk**, (thk.
Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut, 1991.
- İbn. Ebi Hatim, el-İmam el-Hafız, Abdurrahman b. Muhammed b.İdris, er-Razî (ö.
322/933); **Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azim, Müsneden an Resulüllahi ve's-
Sehabeti ve't-Tabiin**, (thk. Es'ed, Muhammed, et-Tayyib), Mekke. trs.
- İbnü'l-Esîr Diyaüddin, (ö. 637/1239); **el-Meselü's-Sair fi edeb'i'l-Kâtibi ve's-
Şair**,(thk. Ahmed el-Hufi, Bedevi Tibane), Daru'n-Nehde, Kahire, trs.
- İbn Fâris, Ebü'l-Huseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, (ö. 395/1004); **Mu'cemü
Mekâkisi'l-Lüga**, (Nşr. İbrâhim Şemseddin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,
1999.
- es-Sahibî fi Fikhi'l-Lüga**, (Thk. Ömer Faruk et-Tebbar), Mektebetü'l-
Mearif, Beyrut, 1993.I.
- İbn Hişam el-Ensarî, (ö. 761/1359); **Katru'n-Nedâ ve Bellü's-Sada**, Daru's-Saade,
Mısır, 1963, s. 124.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail el-Kuraşî ed-Dimeşkî, (ö. 774/1372); **Tefsiru'l-Kur'âni'l-
'Azim**, Thk.: Mustafa es-Seyyid Muhammed, Muhammed es-Seyyid Reşad vd.
Mektebetu Evladi's-Şeyh li't-Turâs, Kahire 2000.
- İsmet, Muhammed İsmetullah b. Mahmud, (ö. 840/1436); **İsmet ala'l-Fevâidi'd-
Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye**, Asitane Kitap evi İstanbul, trs.

Kazvinî, Cemaluddin, Ebu Abdillâh Muhammed b. Kâdi'l-Kudat (ö. 739/1338); **el-İdah fi ulumi'l-Belâge**, Mısır, 1971.

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, Kom. Dib. Yayınları, Ankara, 2006.

Lârî, Abdulgafur, **Hâşiyetü Abdülgafür el-Larî Ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kafiye**, (ö. 912/1506); (*el-Mecmuetü'n-Nuriyye*) Midyat, trs.

Mirza Ebû Tâlib el-İsfahânî, (ö. 1238/1822); **Haşiyetu Ebu Talib ale'l-Behceti'l-Merdiyye**, (Mecmuetü'n-Nasiye) Midyat, Trs.

Muhammed İzzuddin, el-Kürdî, **et-Takdim vet-Tehir fi'l-Kur'ân'î'l-Kerim**, Daru'l-Marife, Beyrut, 2007.

Münir Mahmud el-Museyrî, **Delalatü't-Takdim ve't-Tehir Fi'l-Kur'n'î'l-Kerîm**, Mektebetu Vehbe, Kahire, 2009.

Nesefî, Ebû'l-Berekat, Abdüllah b. Ahmed b. Mehmud, (ö. 303/915) **Medarikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Tevîl**, Daru'l-Fikr, Dimeşk, trs.

Radiy, el-Esterâbâdî, Radiyyüddîn Necmeddîn, Muhammed b. Hasan, (ö.868/1287); **Şerhü'r-Radiy ala Kafiyeti İbni'l-Hacib**, Suudi Arabistan, 1993.

Rahmi, Muhammed b. el-Hac İbrahim, (ö.1313 /1895); **İkdü'n-Namî ala'l-Câmî**, (*el-Mecmuetü'n-Nuriyye*) Midyat, trs.

Sibeveyh, Ebî Bişr Amr b. Osman b. Kanber, (ö. 180/796); **el-Kitab**, (thk. Abdusselam Muhammed Harun) Mektebetu'l-Hanci, Kahire, 1996.

Sekkâkî, Muhammed b. Ali, (ö. 626/1229); **Miftahü'l- Ulûm** (thk. Naim Zarzûr), Beyrut 1987.

Sîrâfî, Ebû Said el-Hasen b. Abdullâh, (ö. 368/979); **Şerhu Kitabi Sibeveyhî**, (thk. Ahmed Hasan, Ali Seyid Ali), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.

Siyalkutî, Abdulkhakim b. Şemseddin Muhammed, (ö. 1067/1657) **Haşiyetu Abdulkhakim es-Siyalkutî ala Hâşiyet Abdulğafur el-Lari Ala Şerhi'l-Kafiye.** (*el-Mecmuetü'n-Nuriyye*) Midyat, trs.

Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekir, (ö. 911/1505); **el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân,** (thk. Merkezü'd-Dirasati'l-Kur'âniyye), Suudi Arabistan, trs.

----- **Hem'ul-Hevâmi' fî Şerhi Cemi'l-C evâmi',** (thk. Ahmed Şemşeddîn), Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

----- **el-Behcetü'l-Merdiyye, ala Elfiyyeti İbn Malik** (Mecmuetü'n-Nasiye) Midyat, Trs.

-----**Kitabu Ahbari'n-Nahviyyin el-Basriyyin,** el-Mektebetu'l-Katulikiyye, Beyrut, 1936.

Şevkî ed-Dayf, (ö. 2005); **el-Medârisu'n-Nahvîyye,** Daru'l-Maarif, Kahire, trs.

Taberî, Ebu Cafer, Muhammed İbn Cerir (ö. 310/922); **Camiü'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'ân,** (thk. Mehmuh Muhammed Şakir,) Mısır, trs.

Teftazânî, Me'sud b. Ömer b. Abdillâh Sa'duddin, (ö. 792/1390); **Muhtasaru'l-Meânî,** Bilici Kitap Evi İstanbul trs.

Tehânevî, Muhammed Ali, (ö. 1158/1745); **Keşşâf'ü Istilahati'l-Fünûn** (nşr. Komisyon), Mektebetu Lübnan Naşirun, Lübnan,1996.

Tantavî, Muhammed, **Neş'etü'n-Nahvi ve Tarihu Eşhuri'n-Nuhât,** Daru'l-Maarif, Kahire, trs.

----- **el-Mutavval,** İstanbul 1869.

Yener Fetullah, **Üslûbî Anlatım ve Takdim-Tehir Üslûbunun Kur'an-ı Kerim'deki kullanımı,** (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, 2010.

Zemahşerî, Carullah Mahmud bin Ömer b. Muhammed, (ö. 538/1143); **Tefsirü'l-Keşşaf, an Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavîli fî Vücûhi't-Te'vil**, Beyrut, 2002.

-----**Esâsü'l-Belaga**, (thk. Muhammed Basil) Daru'l-Kutübü'l-İlmiyye, Beyrut,1998.

Zebîdî, Muhibbuddin, Ebu'l-Feyz Seyyid Muhammed Murtazâ, (ö. 1205/1790); **Tâcü'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs**, (thk. Ali Şeyrî), Daru'l-Fikr, Beyrûr, 1994.

Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed Abdullah, (ö. 794/1391); **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân** (thk. Ebu'l-fazıl Muhammed İbrahim), Mısır, trs.